

ชื่อเรื่อง ทำเตียน-ปากคลองตลาด: พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง
นักวิจัยหลัก รศ.ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์
นักวิจัยร่วม ว่าที่ ร.ต. อติศักดิ์ น้อยสุวรรณ
ที่ทำงาน ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กรมการผังเมือง กระทรวงมหาดไทย
ปี พ.ศ.2538

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาตลอดจนการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทำเตียน-ปากคลองตลาด ทั้งด้านการใช้ที่ดิน สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ตั้งแต่พ.ศ. 2325 ถึง พ.ศ.2537 พร้อมทั้งนำเสนอข้อมูลจากประชาชนในพื้นที่เพื่อเป็นแนวทางพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่ ทำเตียน-ปากคลอง-ตลาด

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History) ตลอดจนการใช้ข้อมูลจากเอกสารและการสำรวจพื้นที่ในบริเวณทำเตียน-ปากคลองตลาด ใช้เวลาในการศึกษาตั้งแต่กุมภาพันธ์ 2537-กุมภาพันธ์ 2538

ผลการศึกษาพบว่า

1. การศึกษาประวัติความเป็นมาของทำเตียน-ปากคลองตลาด เริ่มศึกษาตั้งแต่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยในระยะแรกทำเตียนเป็นพื้นที่สำหรับที่พักอาศัยของพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี ส่วนบริเวณริมน้ำเป็นตลาดน้ำ ในระยะต่อมาได้ย้ายตลาดท้ายสนามมารวมกับตลาดน้ำที่ทำเตียนทำให้ทำเตียน มีความสำคัญเพิ่มขึ้น ส่วนบริเวณปากคลองตลาดเป็นพื้นที่ชานน้ำว่างเปล่าสลับกับบ้านเล็กเรือนน้อย ความเจริญของทำเตียนเกิดขึ้นเมื่อมีการโดยสารทางน้ำมากขึ้น โดยทำเตียนเป็นสถานี

ขนส่งที่สำคัญ อีกทั้งยังเป็นตลาดค้าส่งไปยังหัวเมืองตามแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำน้อย แม่น้ำป่าสัก ฯลฯ ความเจริญสูงสุดของท่าเตียนเกิดขึ้นประมาณหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงพ.ศ.2496 เพราะในปี พ.ศ. 2496 มีการสร้างตลาดขององค์การตลาดที่ปากคลองตลาด และมีการย้ายหาบเร่แผงลอยจากบริเวณท่าเตียนไปขายบริเวณปากคลองตลาดทำให้ท่าเตียนเริ่มลดบทบาทลง ส่วนปากคลองตลาดเริ่มมีบทบาทสูงขึ้น

2. สภาพปัจจุบัน ถึงแม้บทบาทของท่าเตียนจะลดลงอย่างมาก แต่ศูนย์กลางการค้าส่งเช่น สินค้าโชห่วย (ของชำ) ผลิตภัณฑ์น้ำตาล น้ำมัน ผลิตภัณฑ์จากสัตว์น้ำยังคงอยู่ที่ท่าเตียน ส่วนบริเวณปากคลองตลาดเป็นศูนย์กลางของการค้าส่งผลผลิตจากการเกษตร อาทิ ผักสด ผลไม้ ดอกไม้ จากความเจริญของท่าเตียน-ปากคลองตลาดรวมทั้งการเป็นศูนย์กลางของการค้าขายทำให้พื้นที่นี้คับแคบมีปัญหาต่าง ๆ มากมาย อาทิ การจราจร ความสะอาด อาคารเก่าชำรุด ทัศนอุจาด สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัญหาสำคัญของท่าเตียน-ปากคลองตลาด

3. แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่ท่าเตียน-ปากคลองตลาด การพัฒนาและอนุรักษ์ท่าเตียน-ปากคลองตลาด ต้องศึกษานโยบาย ข้อบังคับ กฎหมายผังเมืองของกรุงเทพมหานคร ตลอดจนแนวทางการอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่ท่าเตียน-ปากคลองตลาด แนวโน้มที่เป็นไปได้สำหรับการพัฒนาและอนุรักษ์ท่าเตียน-ปากคลองตลาด คือการจัดระเบียบการใช้ที่ดินให้เหมาะสม โดยการย้ายตลาดค้าส่งบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาดออกจากพื้นที่ จัดสร้างท่าเรือเพื่อให้เป็นศูนย์กลางการคมนาคมทางเรือ เพื่อให้เป็นศูนย์กลางชุมชน (Node) และแก้ปัญหการจราจรของกรุงเทพฯ จัดพื้นที่บางส่วนเป็นสถานที่จอดรถสำหรับนักท่องเที่ยว เนื่องจากบริเวณนี้เป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์และฝั่งธนบุรี ได้แก่พระบรมมหาราชวัง วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง "ท่าเตียน-ปากคลองตลาด : พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง เป็นงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์-ผังเมือง เล่มแรกของผู้วิจัย อีกทั้งยังเป็นการวิจัยที่ใช้วิธีการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ประกอบกับวิธีการดังกล่าวต้องพบกับผู้คนในชุมชนท่าเตียน-ปากคลองตลาด เป็นจำนวนมากและการวิเคราะห์ข้อมูลกระทำได้อย่าง งานวิจัยนี้ใช้เวลาในการรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์มากที่สุดในบรรดางานวิจัยที่ ผู้วิจัยเคยทำ แต่อย่างไรก็ตามยังมีข้อผิดพลาดมากมายไม่ว่าจะเป็นความคลาดเคลื่อน เรื่องเวลา สถานที่ ชื่อบุคคล หากมีผู้รู้ท่านใดมีข้อมูลที่สมบูรณ์ในเรื่องต่าง ๆ หาก จะกรุณาแจ้งมายังผู้วิจัย จักเป็นพระคุณยิ่ง

ด้วยความกรุณาของพี่น้องชาวท่าเตียน-ปากคลองตลาด พระภิกษุวัดพระเชตุ พนวิมลมังคลาราม เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิจัย 3 กองผังเมือง กทม. สถานศึกษาและสถานที่ราชการอีกหลายแห่งที่กรุณาเอื้อเพื่อข้อมูลข้อคิด เห็นฯ ที่ลืมนำได้คือ ผศ.ดร.สุวัฒนา ธาดานิติ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ซึ่งจุดประกายแห่งการศึกษา อ.ฉลอง สุนทราวาณิชย์ แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลง-กรณ์มหาวิทยาลัย รศ.ดร.ประคอง นิมมานเหมิน ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่กรุณาให้คำแนะนำในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่กรุณาสับสนุน ทุนในการทำวิจัยในครั้งนี้

อดิศักดิ์ น้อยสุวรรณ

คำนำ

"ครูอยากให้ ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่มีส่วนในการตัดสินใจในการดำเนินการพัฒนาพื้นที่ที่เขาอยู่บ้าง" "บ้านก็อยู่ท่าเตียน ตั้งแต่เกิดมาก็ทำงานวนเวียนอยู่ท่าเตียน เคยทำงานตั้งแต่เป็นเด็กทำยเรือ แล้วก็เป็นอย่างสุดท้ายก็มาบวชที่วัดโพธิ์" คำพูดทั้งสองประโยคของครูและหลวงพ่อดู ประกอบกับชื่อเสียงอันยาวนานของท่าเตียน-ปากคลองตลาด เป็นแรงบันดาลใจให้ทำการวิจัยเรื่องนี้

ท่าเตียน-ปากคลองตลาด มีความสำคัญคู่กับกรุงรัตนโกสินทร์มากกว่า 200 ปี มีอะไรมากมายที่เกิดขึ้นที่นี่ กาลเวลาผ่านไป ชื่อของท่าเตียน-ปากคลองตลาด นับวันจะเลือนหายไปจากความทรงจำของผู้คน ผลงานวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า เพื่อที่จะให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและลึก

งานวิจัยได้เสนอข้อมูลประวัติศาสตร์ ท่าเตียน-ปากคลองตลาด ตลอดจนพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของท่าเตียน-ปากคลองตลาด เพื่อหวังว่าจะเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของการพัฒนาและอนุรักษ์ท่าเตียน-ปากคลองตลาด

อดิศักดิ์ น้อยสุวรรณ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
คำนำ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนที่	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน	
การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน	8
ย่าน (Districts)	8
ศูนย์ชุมชน (Node)	9
การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนจากประวัติศาสตร์	
การบอกเล่า (ORAL HISTORY)	10
บทที่ 3 ประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลง	18
การศึกษาประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลง	18
ทำเตียน	18
1. ทำเตียน : พ.ศ.2325 - ยุคก่อนการขนส่งด้วยเรือกลไฟ	
เพื่อการโดยสารในลำน้ำเจ้าพระยา (พ.ศ.2430)	22
1.1. การใช้ที่ดิน	22
1.2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ	28
1.3. ลักษณะทางสังคม	29

ภาพที่ 19 การค้าผลผลิตจากสัตว์น้ำ	88
ภาพที่ 20 การค้าผลผลิตจากสัตว์น้ำ	89
ภาพที่ 21 การค้าพืชผักและผลผลิตการเกษตรอื่น ๆ	89
ภาพที่ 22 ความไม่เป็นระเบียบและความสกปรก : ขยะบริเวณ ปากคลองตลาด	90
ภาพที่ 23 การรुकลุ่มน้ำ	90
ภาพที่ 24 ไม่มีพื้นที่จอดรถ	91
ภาพที่ 25 การจราจรแออัด	91
ภาพที่ 26 เปิดมุมมอง:เพิ่มทัศนียภาพพระปรางค์วัดอรุณฯ เด่นเป็นสง่า	92
ภาพที่ 27 ศูนย์กลางการคมนาคมทางน้ำ	92

1.4. ลักษณะทางประชากร	29
2. ทำเตียน : ยุคการขนส่งด้วยเรือกลไฟเพื่อการโดยสาร ในลำน้ำเจ้าพระยา (พ.ศ.2431-2537)	30
2.1. การใช้ที่ดิน	31
2.2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ	38
2.3. ลักษณะทางสังคม	45
2.4. ลักษณะทางประชากร	48
2. ปากคลองตลาด	49
1. ปากคลองตลาด : พ.ศ.2325 - ยุคก่อนการขนส่งด้วย เรือกลไฟเพื่อการโดยสารในลำน้ำเจ้าพระยา(พ.ศ.2430)	50
1.1. การใช้ที่ดิน	50
1.2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ	51
1.3. ลักษณะทางสังคม	51
1.4. ลักษณะทางประชากร	51
2. ปากคลองตลาด : ยุคการขนส่งด้วยเรือกลไฟเพื่อการ โดยสารในลำน้ำเจ้าพระยา (พ.ศ.2431-2537)	52
2.1. การใช้ที่ดิน	52
2.2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ	55
2.3. ลักษณะทางสังคม	55
2.4. ลักษณะทางประชากร	55
บทที่ 4	
สภาพปัจจุบันของท่าเตียน-ปากคลองตลาด	57
สภาพทั่วไป	57

	หน้า
ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม	63
แนวโน้มเปลี่ยนแปลง	64
แนวทางพัฒนาและอนุรักษ์	66
บทที่ 5 สรุปและเสนอแนะ	68
บรรณานุกรม	70
ภาคผนวก	75
ประวัติผู้วิจัย	93

สารบัญแนบที่

	หน้า
แผนที่ 1 แสดงพื้นที่ศึกษา	2-1
แผนที่ 2 แสดงพื้นที่ศึกษา	2-2
แผนที่ 3 แสดงการใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาดสมัยรัชกาลที่ 1	29-1
แผนที่ 4 แสดงการใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาดสมัยรัชกาลที่ 2	29-2
แผนที่ 5 แสดงการใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาดสมัยรัชกาลที่ 3	29-3
แผนที่ 6 แสดงการใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาดสมัยรัชกาลที่ 4	29-4
แผนที่ 7 แสดงการใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาดสมัยรัชกาลที่ 5 (ถึงพ.ศ.2430)	29-5 29-6
แผนที่ 8 แสดงพื้นที่ใหม่ครั้งใหญ่บริเวณท่าเตียน พ.ศ.2400	29-6
แผนที่ 9 แสดงการใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียน พ.ศ.2451	30-1
แผนที่ 10 แสดงท่าเรือในอดีตบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด	43-1
แผนที่ 11 แสดงการใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียนในยุครุ่งเรือง	43-2
แผนที่ 12 แสดง แสดงการใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด พ.ศ.2537	59-1
แผนที่ 13 แสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด	59-3
แผนที่ 14 แสดงอาคารอนุรักษ์	66-1
แผนที่ 15 แสดงแนวทางการปรับปรุงการใช้ที่ดิน	66-2

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แสดงภาพทำเตียนเมื่อสมัยปลายรัชกาลที่ 3	77
ภาพที่ 2 แสดงภาพทำเตียนเมื่อสมัยรัชกาลที่ 4	77
ภาพที่ 3 แสดงภาพทำเตียนเมื่อสมัยรัชกาลที่ 4	78
ภาพที่ 4 ณ ที่นี้อดีตคือวังเจ้าจอมมรกฏ	79
ภาพที่ 5 ณ ที่นี้อดีตคือวังเพ็ญพัฒน์	79
ภาพที่ 6 แสดงประตูทางเข้าบ้านจักรพงษ์ บริเวณทำเตียน จาก ภาพจะเห็นกำแพงเมืองและถนนที่ปรากฏคือถนนมหาธาตุ	80
ภาพที่ 7 แสดงการโฆษณาของร้านค้าบริเวณทำเตียน เมื่อ พ.ศ.2508	81
ภาพที่ 8 แสดงประตูที่เข้าพระเคยทำหน้าที่เฝ้า	82
ภาพที่ 9 แสดงวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ด้านทิศตะวันออก แสดงให้เห็นพื้นที่ทำเตียนจากภาพถ่ายทางอากาศประมาณ พ.ศ. 2494	83
ภาพที่ 10 ทำเตียน:มุมมองจากแม่น้ำเจ้าพระยา	84
ภาพที่ 11 ทำเตียน:อาคารอนุรัักษ์	84
ภาพที่ 12 ตลาดทำเตียน	85
ภาพที่ 13 อาคารร้านค้าบริเวณธรณีสงฆ์	85
ภาพที่ 14 บ้านจักรพงษ์ (วังทำเตียน)	86
ภาพที่ 15 บ้านปราณี	86
ภาพที่ 16 โรงเรียนราชินี	87
ภาพที่ 17 ปากคลองตลาด	87
ภาพที่ 18 กิจกรรมค้าส่งสินค้า (ของชำ) จากทำเตียนสู่ต่างจังหวัด	88

ภาพที่ 19 การค้าผลผลิตจากสัตว์น้ำ	88
ภาพที่ 20 การค้าผลผลิตจากสัตว์น้ำ	89
ภาพที่ 21 การค้าพืชผักและผลผลิตการเกษตรอื่น ๆ	89
ภาพที่ 22 ความไม่เป็นระเบียบและความสกปรก : ขยะบริเวณ ปากคลองตลาด	90
ภาพที่ 23 การรुकล้าริมน้ำ	90
ภาพที่ 24 ไม่มีพื้นที่จอดรถ	91
ภาพที่ 25 การจราจรแออัด	91
ภาพที่ 26 เปิดมุมมอง:เพิ่มทัศนียภาพพระปรางค์วัดอรุณฯ เด่นเป็นสง่า	92
ภาพที่ 27 ศูนย์กลางการคมนาคมทางน้ำ	92

บทที่ 1

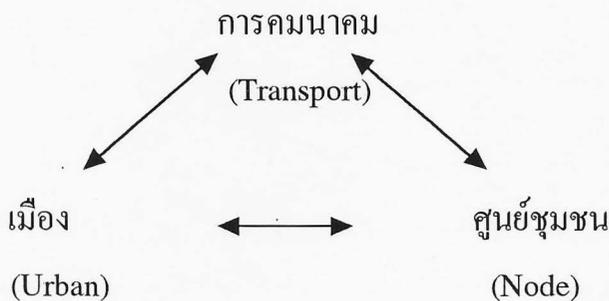
บทนำ

ความเป็นมา

อดีต ปัจจุบัน อนาคต มีความผูกพันจนไม่อาจจะแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์เป็นบันทึกข้อเท็จจริงในอดีต ซึ่งจะทำให้เข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาและหลีกเลี่ยงสิ่งที่ผิดพลาดในอดีต

ย่าน (Districts) เป็นส่วนหนึ่งของเมืองที่มีตั้งแต่ขนาดกลางไปจนถึงขนาดใหญ่ เราจะทราบว่าพื้นที่บริเวณใดเป็นย่านก็ต่อเมื่อเข้าไปอยู่ในบริเวณของย่านแล้ว การกำหนดพื้นที่ของย่านจะกำหนดโดยการใช้ที่ดินเป็นสำคัญ อาทิ ย่านการค้า จะพบว่าในพื้นที่ดังกล่าวจะมีกิจกรรมการใช้ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรมมาก ย่านท่าเทียบ-ปากคลองตลาด เป็นย่านที่เก่าแก่โดยเป็นย่านที่มีผู้คนรู้จักและเกี่ยวข้องมากมาย เพราะเป็นทั้งแหล่งชุมนุมผู้คน ศูนย์กลางการค้าขาย ชุมทางการเมืองขนส่งที่สำคัญตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

ศูนย์ชุมชน (Node) เป็นจุดกลางของการเดินทาง ดังนั้นจึงเป็นสถานที่เกิดกิจกรรมหนาแน่นและหลากหลาย ดังนั้นศูนย์ชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กับ

แผนภูมิที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์ชุมชน (Node) กับเมือง (Urban)

ศูนย์ข้อมูลสถาบันไทยศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมืองอย่างนี้มักจะพบว่าศูนย์ชุมชน (Node) ได้กลายเป็นชุมชนที่สำคัญของเมือง ซึ่งศูนย์ชุมชนจะมีความสัมพันธ์กับการเจริญเติบโตของเมืองและเส้นทางคมนาคม

เมื่อใดที่การคมนาคมและสภาพของเมืองเปลี่ยนแปลงไป ศูนย์ชุมชน (Node) จะเปลี่ยนไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากศูนย์ชุมชนท่าเตียน-ปากคลองตลาดนอกจากจะทำหน้าที่เป็นศูนย์ชุมชนการคมนาคมทางน้ำแล้วยังเป็นศูนย์กลางทางด้านพาณิชยกรรมด้วย ดังนั้นเมื่อกรุงเทพฯมีการเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมจากทางน้ำเป็นทางบกทำให้ศูนย์ชุมชนเปลี่ยนแปลงไป พร้อม ๆ กันนั้นก็เป็นการลดบทบาทของศูนย์กลางด้านการพาณิชยกรรมของท่าเตียน-ปากคลองตลาด

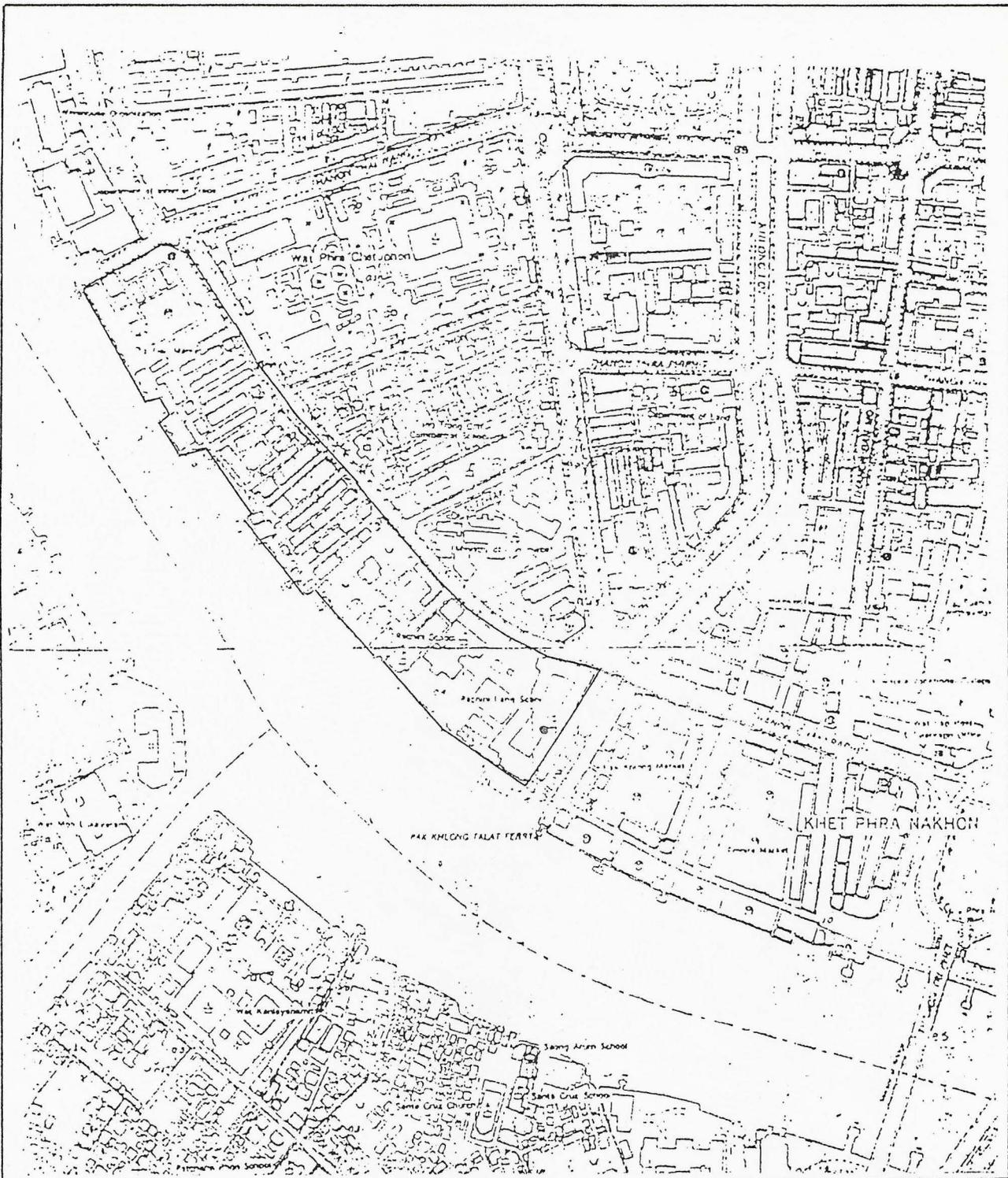
ท่าเตียน-ปากคลองตลาด เป็นย่านและศูนย์ชุมชน (Node) ที่สำคัญอยู่คู่กับกรุงเทพมหานครมานาน ดังนั้นประวัติความเป็นมาตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของท่าเตียน-ปากคลองตลาด จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจน่าศึกษาด้วยสาเหตุดังนี้

1. ความเจริญและความสำคัญของท่าเตียนในอดีต
2. ความเจริญและความสำคัญของปากคลองตลาด
3. แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของท่าเตียน-ปากคลองตลาด ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงการคมนาคมและการเจริญเติบโตของเมือง

ด้วยเหตุผลหลายประการที่จะทำให้ ท่าเตียน-ปากคลองตลาด เหลือแต่ชื่อดังนั้นเพื่อที่จะให้คนรุ่นหลังได้รู้จักความอหังการของท่าเตียน-ปากคลองตลาด ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของท่าเตียน-ปากคลองตลาด

1. ท่าเตียน

ตั้งอยู่บริเวณถนนมหาธาตุมีอาณาเขตดังนี้ ด้านตะวันตกจรดแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านตะวันออกจรดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) ด้านเหนือจรดถนนท้ายวัง ด้านทิศใต้จรดโรงเรียนราชินี ท่าเตียนเป็นแหล่งชุมนุมของผู้คนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 2 มีการย้ายตลาดท้ายสนามมา

ท่าเตียน-ปากคลองตลาด: พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

แสดง พื้นที่ศึกษา

ที่มา : กองผังเมือง กทม.

แผนที่ 1

ท่าเตียน-ปากคลองตลาด: พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

แสดง พื้นที่ศึกษา

ที่มา : จารุณี ศิริมังคะลา

แผนที่ 2

ไว้ที่ท่าเตียน และในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการสร้างตึกในบริเวณท่าเตียนให้ชาวต่างประเทศที่มาค้าขาย แต่ตึกบางส่วนถูกใช้เพื่อการพาณิชย์กรรม เหตุที่ท่าเตียนมีสภาพเป็นชุมชน เป็นศูนย์ชุมชน (Node) เนื่องจาก

1. อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง
2. เป็นท่าเรือในการขนส่งสินค้า ผู้โดยสาร ระหว่างฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรี ตลอดจนเมืองต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ลุ่มแม่น้ำท่าจีน โดยอาศัยคลองบางกอกใหญ่ คลองภาษีเจริญ คลองมหาสวัสดิ์ คลองมหาไชย คลองดำเนินสะดวก เป็นเส้นทางการคมนาคมเชื่อมถึงกัน ส่วนการขนส่งกับหัวเมืองในภาคเหนือจะมีเรือขงแดง เรือขงเขียว ทำหน้าที่ขนส่งระหว่างท่าเตียนกับปากน้ำโพ (นครสวรรค์)

ด้วยเหตุของการเป็นแหล่งชุมชน จึงเกิดตลาดทำหน้าที่เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนและขนถ่ายสินค้า ทำให้ตลาดท่าเตียนเป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยในเวลานั้น จนเมื่อการคมนาคมเปลี่ยนจากการคมนาคมทางน้ำเป็นหลักมาเป็นการคมนาคมทางบกเป็นหลัก ทำให้ความสำคัญตลาดท่าเตียนลดลง ประกอบกับตลาดท่าเตียนมีพื้นที่คับแคบไม่สามารถขยายได้ก่อให้เกิดความแออัดไร้ระเบียบ ซึ่งผลดังกล่าวทำให้เกิดการทำลายตัวตลาดท่าเตียนเอง โดยที่รัฐบาลในยุคนั้น (พ.ศ.2496) (กองผังเมือง กทม.,2536) ได้พิจารณาเห็นว่าบริเวณวัดโพธิ์เป็นพระอารามหลวงเก่าแก่ งดงามเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนโดยทั่วไป ตลอดจนยังเป็นสถานที่ที่ชาวต่างประเทศมาเที่ยวเป็นประจำ มีแต่ความสกปรกรกรุงรังไม่เป็นระเบียบเพราะพ่อค้าแม่ค้านำสินค้า ผัก ผลไม้ ต่างๆ มาวางขายและสร้างเพิงพักในบริเวณดังกล่าวด้วย การจะไล่รื้อพ่อค้าแม่ค้าก็จะเดือดร้อนรัฐบาลจึงดำริที่จะให้จัดตั้งตลาดขึ้นใหม่แทนที่โดยใช้พื้นที่บริเวณปากคลองตลาด ซึ่งเป็นทำเลที่เหมาะสม การขนส่งสะดวกทั้งทางน้ำและทางบก

2. ปากคลองตลาด

เป็นพื้นที่มีตลาดขององค์การตลาดตั้งอยู่ โดยองค์การตลาดนี้รัฐบาลได้จัดตั้งขึ้นโดยพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การตลาด พ.ศ.2496 (องค์การตลาดสังกัดกระทรวงมหาดไทย) ดังนั้นชื่อปากคลองตลาดจึงเริ่มเป็นที่คุ้นเคยของชาวกรุงเทพฯ ทั้ง ๆ ที่ปากคลองตลาด เดิมเป็นเพียงสถานที่ราชการ ที่อยู่อาศัยที่ว่างเปล่าเท่านั้น

ความเป็นมาที่น่าสนใจ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและสักวันหนึ่งชื่อของท่าเตียน-ปากคลองจะเหลือเพียงแต่ชื่อ ความเป็นย่านและศูนย์ชุมชนตลอดจนเป็นตลาดเก่าแก่ มีตึกที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ควรแก่การอนุรักษ์มากมาย ความผูกพันที่คนไทยมีต่อย่านแห่งนี้มีมาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการนำเรื่องราวของท่าเตียน-ปากคลองตลาดมาเผยแพร่ให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบถึงความเป็นย่านที่เคยมีความสำคัญ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของ ท่าเตียน-ปากคลองตลาด
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ท่าเตียน-ปากคลองตลาด
3. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและแนวทางการพัฒนาตลอดจนการอนุรักษ์ท่าเตียน-ปากคลองตลาด

ขอบเขตการศึกษา

1. พื้นที่ศึกษาให้แก่บริเวณ ท่าเตียน-ปากคลองตลาด
2. ศึกษาประวัติ ความเป็นมา สภาพทั่วไป การเปลี่ยนแปลง แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ ท่าเตียน-ปากคลองตลาด

ข้อจำกัดในการศึกษา

1. การเก็บข้อมูลทำได้ลำบาก เนื่องจากผู้ศึกษาต้องพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลด้วยตนเอง และผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้สูงอายุ บางครั้งไม่ได้รับความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์ทำให้ต้องใช้เวลามากในการเก็บข้อมูล
2. การวิเคราะห์ข้อมูลทำได้ลำบากเนื่องจากเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ

วิธีการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าวิจัย ใช้วิธีการวิจัย 2 วิธี คือ

1. การวิจัยเอกสาร
2. การวิจัยโดยใช้วิธีการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History)

1. การวิจัยเอกสาร

ในการวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าทั้งเอกสารชั้นต้นเช่น ประกาศทางราชการ จดหมายเหตุ บันทึกความทรงจำและข่าวหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวข้อง ประกอบกับเอกสารชั้นรอง ได้แก่ บทความ ความ และหนังสือต่าง ๆ แหล่งข้อมูลเอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้ามี่ดังนี้

1. หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการสำรวจบรรณานุกรม หนังสือ บทความที่เกี่ยวกับท่าเตียน-ปากคลองตลาด ตลอดจนค้นคว้าเอกสาร หนังสือ บทความ ที่เกี่ยวข้อง

2. ห้องสมุดสันติวัน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งผู้วิจัยไว้ค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง อาทิ หนังสือที่ระลึก ฉลองพัสดศ หนังสือที่ระลึกงานศพ ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับท่าเตียน-ปากคลองตลาด

3. กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นแหล่งข้อมูลจดหมายเหตุเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับท่าเตียน-ปากคลองตลาดในช่วงเวลานั้น ๆ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารส่วนบุคคลที่เป็นประโยชน์ เช่นเอกสารของคณะน. 1 แห่งวัดพระเชตุพนฯ ในการศึกษาวิจัยเอกสารนี้ได้มี

ส่วนช่วยส่งเสริมการวิจัยโดยใช้วิธีการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า เพราะทำให้รู้ว่าข้อมูลที่ศึกษาจากเอกสารส่วนใดยังไม่สมบูรณ์ทั้งยังช่วยในการตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์อีกด้วย

2. การวิจัยโดยใช้วิธีการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History)

วิธีการนี้เป็นวิธีการศึกษาค้นคว้าหลักของการทำวิจัยในครั้งนี้ โดยจะทำให้ทราบความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงและทำเทียบ-ปากคลองตลาด ในช่วงเวลาที่ผู้ให้ข้อมูลมีชีวิตอยู่ คือช่วงเวลาตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงพ.ศ.2537 วิธีการเก็บข้อมูลนี้จะทำให้ทราบเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ศึกษาในเรื่องทั่วไปหรือที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของชุมชนนี้ ซึ่งเหตุการณ์บางอย่างอาจจะไม่ได้ถูกบันทึกไว้ในเอกสาร

ดังนั้น การเก็บข้อมูลโดยการบอกเล่าเหตุการณ์ในอดีตนี้เป็นเครื่องมือที่จะทำให้ได้ข้อมูลมาเสริมช่องว่างของข้อมูลจากเอกสารให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น การรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการนี้ผู้วิจัยใช้หลักและวิธีของ ผศ.ดร.กนก วงศ์ตระหง่าน ซึ่งเป็นบทความที่เขียนขึ้นในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า โดยโครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งจัดระหว่างวันที่ 4-5 ก.ค.2526

ขั้นตอนการศึกษา

ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

1. เสนอโครงการเพื่อขออนุมัติ
2. รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่ศึกษา จากเอกสารและเก็บข้อมูล
3. ศึกษาประวัติความเป็นมา การเปลี่ยนแปลง ของพื้นที่ศึกษา โดยผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการบอกเล่าของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลด้วยตนเอง
4. วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาหรืออนุรักษ์พื้นที่ศึกษา
5. จัดทำรายงานผลการศึกษา

ประโยชน์การศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงศูนย์ชุมชน (Node) ดั้งเดิมของ กรุงเทพฯ
2. ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของท่าเตียน-ปากคลองตลาด
3. ทำให้ทราบถึงสภาพทั่วไปของท่าเตียน-ปากคลองตลาด
4. ทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาตลอดจนการอนุรักษ์

พื้นที่ท่าเตียน-ปากคลองตลาด

ระยะเวลาในการศึกษา

ใช้เวลาในการศึกษา 1 ปี นับตั้งแต่ได้รับการอนุมัติโครงการ คือ
กุมภาพันธ์ 2537-กุมภาพันธ์ 2538

บทที่ 2

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน

ประวัติศาสตร์คือประสบการณ์ของสังคม การที่จะศึกษาสังคมย่อมจะละเลยการศึกษาประวัติศาสตร์ไม่ได้ เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตก็เป็นภาพหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้นประวัติศาสตร์จึงเป็นกระจกที่สะท้อนความเข้าใจในปัจจุบันและอนาคตให้แก่เรา

การศึกษาประวัติศาสตร์เหมือนกับการค้นหาประสบการณ์ของสังคม ทั้งนี้เพื่อที่จะให้คนรุ่นหลังได้ทราบและเรียนรู้ประสบการณ์จากอดีตเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมในปัจจุบันและอนาคตการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ในพื้นที่ส่วนย่อย เช่น เมือง ตำบล หมู่บ้านและชุมชนย่อย เป็นต้น เนื้อเรื่องที่ศึกษาอาจจะเน้นในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม หรือกำเนิดและพัฒนาการของสถาบันใดสถาบันหนึ่งในชุมชน อาชีพ กลุ่มชนต่าง ๆ เชื้อชาติ ศาสนา และประเพณีในชุมชน ล้วนเป็นเรื่องที่อยู่ในข่ายการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน เช่นเดียวกับประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งที่ผ่านมาได้ถูกเน้นความเป็นศูนย์กลาง โดยการสร้างกรอบใหญ่ของประวัติศาสตร์ไทยตามแนวทางพงศาวดาร เน้นเรื่องราวของกษัตริย์ ดังปรากฏอยู่ในพงศาวดารโดยมีผลไปถึงการกำหนดเรื่องราวของประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะเหตุการณ์ทางการเมืองจะถูกมองผ่านการกระทำของบุคคลสำคัญ คือกษัตริย์หรือวีรบุรุษ ศูนย์อำนาจทางการเมืองที่สัมพันธ์กับบุคคลสำคัญ เช่น สุโขทัย อโยธยา กรุงเทพฯ ดังนั้นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์บางส่วนจะถูกละเลยไป และข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นอยู่หรือสภาพชีวิตที่เป็นจริงของประชาชนไม่ได้รับการถูกบันทึกไว้ ทำให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์แนว-

ใหม่ คือการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ถูกมองจากเบื้องล่าง (See from the bottom up) (ธิดา สารระยา,2529)

ธิดา สารระยา (2529) ได้กล่าวว่าประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นประวัติศาสตร์ที่มองจากเบื้องล่างนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า ประวัติศาสตร์ชุมชนคือกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ผูกพันกับคตินิยมทางประวัติศาสตร์เน้นมวลชน จุดมุ่งหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์แบบนี้ ต้องใช้วิธีศึกษาที่เป็นสหวิทยาการ ยิ่งกว่านั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ยังเป็นการดึงประวัติศาสตร์ให้เข้าใกล้ปัจจุบัน มากกว่าที่เคยเป็น การศึกษาประวัติศาสตร์ที่เป็นอนุภาคแบบประวัติศาสตร์ชุมชนนี้จะช่วยสร้างภาพรวมแห่งอดีตของสังคมทั้งหมดได้ เพราะประวัติศาสตร์ชุมชนคือขั้นตอนสำคัญของการมีประวัติศาสตร์อย่างใหม่นั้นเอง

ย่าน (District)

ย่าน หมายถึง พื้นที่ส่วนหนึ่งของเมือง ซึ่งมีการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมประเภทเดียวกันเป็นจำนวนมากในพื้นที่นั้น

ย่านเป็นส่วนหนึ่งของเมือง มีพื้นที่ตั้งแต่ขนาดกลางจนถึงพื้นที่ขนาดใหญ่ภายในเมือง จะรับรู้ว่าย่านที่ใดเป็นย่านต่อเมื่อเข้ามาสู่ย่านนั้นๆ แล้ว แต่เข้าไปเมื่อใดจะไม่ทราบ เพราะขอบเขตของย่านไม่แบ่งชัดเจนแต่เมื่อเข้าไปแล้วจะรู้ว่าพื้นที่นั้นเป็นย่านอะไรเช่น ย่านที่พักอาศัย ย่านพาณิชยกรรม ย่านตลาดนัด ย่านจะมีความเด่นชัดเพราะมีกิจกรรมหรือสภาพทางกายภาพที่มีความใกล้เคียงหรือมีจำนวนมากและซ้ำ ๆ กันในพื้นที่ที่เป็นย่านนั้น

ศูนย์ชุมชน (Node)

เป็นศูนย์กลางของเส้นทางเช่น บริเวณสี่แยก ชุมทางของสถานีขนส่งท่าเรือ สถานีรถไฟ บริเวณจัตุรัสหัวมุมถนน ซึ่งบริเวณนี้จะเกิดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างหนาแน่น การที่จะเข้าไปสู่ศูนย์ชุมชนสามารถเข้าไปด้วยการเดินทาง

ศูนย์ชุมชนมีความสัมพันธ์กับเส้นทาง อีกทั้งยังมีความสำคัญ และเป็นจุดเด่นเฉพาะของเมืองหรือย่าน ตัวอย่างของศูนย์ชุมชน ที่สำคัญคือ หมอชิต เอกมัย หัวลำโพง ท่าเตียน ฯลฯ

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนจากประวัติศาสตร์การบอกเล่า (Oral History)

การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History) เป็นวิธีการหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ ถึงแม้จะมีการใช้ในวงแคบเนื่องจากมีข้อจำกัดหลายประการ แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการนี้ก็มีจุดเด่นมากมาย ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ภารตี มหาจันทร์ (2531) ให้ความหมายว่าประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า คือการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์จากความทรงจำของบุคคลผู้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์หรือรู้เห็นเหตุการณ์ คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจกันว่า ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในยุคที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการทำแถบบันทึกเสียงเมื่อไม่นานมานี้ แต่ที่จริงแล้วการสัมภาษณ์บุคคลเพื่อเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ เป็นวิธีการเก่าแก่พอๆ กับประวัติศาสตร์ กล่าวคือ เฮโรโดตัส บิดาแห่งประวัติศาสตร์ที่พึ่งพาข้อมูลที่ได้จากคำบอกเล่า เพื่อการเขียนงานประวัติศาสตร์สงครามเปอร์เซีย

วีณา เอี่ยมประไพ (2535) ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า คือการบอกเล่าข้อมูลในลักษณะการรำลึกเหตุการณ์ที่ผู้เล่ามีประสบการณ์โดยตรง หรือได้รับฟังจากผู้ที่คุ้นเคยด้วย

สรุปความหมายของประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าได้ว่า คือการรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของผู้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่ามีการใช้วิธีการสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบ ซึ่งข้อมูลที่รวบรวมได้นั้นนับว่ามีคุณค่าในการเสริมข้อมูลจากหลักฐานประเภทอื่นให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะข้อมูลที่ไม่ปรากฏในหลักฐานประเภทเอกสาร เนื่องมาจากผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ไม่ต้องการเปิดเผยเรื่องราวสู่สาธารณ

เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ได้มาก ซึ่งจะทำให้ได้เกร็ดต่าง ๆ ของเรื่องราวในเหตุการณ์ ซึ่งอาจจะเป็นการนำไปสู่การอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ดีกว่า

3. สะดวกต่อการเก็บข้อมูล เนื่องจากผู้รวบรวมข้อมูลสามารถเก็บข้อมูลได้เฉพาะเรื่องที่คุณต้องการ โดยการซักถามในเรื่องที่คุณต้องการ

4. เป็นเครื่องมือที่จะหาข้อมูลมาเสริมช่องว่างของข้อมูลที่ไม่ปรากฏหรือมีในเอกสารแต่ไม่สมบูรณ์จะทำให้หลักฐานในการอ้างอิงสมบูรณ์ขึ้น

2. วิธีการรวบรวมข้อมูลจากการบอกเล่า

รายละเอียดวิธีการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า จะใช้การรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยขอสรุปจากงานเขียนของ กนก วงษ์ตระหง่าน และวิณา เอี่ยมประไพ ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

2.1 การเตรียมการสัมภาษณ์ เพื่อเป็นการลดข้อจำกัดต่างๆ ของข้อมูลของการบอกเล่า และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์มากที่สุด ก่อนการสัมภาษณ์จึงควรจะได้มีการเตรียมการต่าง ๆ ล่วงหน้าดังต่อไปนี้

2.1.1. การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีต มีเป็นจำนวนมากไม่อาจทำการสัมภาษณ์ได้ครบทุกคน จึงต้องคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์โดยจัดลำดับความสำคัญในบัญชีรายชื่อหลักอย่างกว้าง ๆ ในการคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ควรพิจารณาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้เห็นเหตุการณ์อย่างแท้จริง แต่ถ้าไม่อาจสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงได้ ก็อาจคัดเลือกจากบุคคลใกล้ชิด เช่น ทายาท หรือสหาย เป็นต้น

สำหรับข้อมูลประเภทประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อาจติดต่อขอสัมภาษณ์จากผู้นำท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสวัด ครูใหญ่ หรือผู้สูงอายุในท้องถิ่น สำหรับผู้สูงอายุนั้นควรจะสัมภาษณ์ลำดับต้น ๆ เช่นเดียวกับผู้ที่สุขภาพไม่สมบูรณ์ซึ่งสังขารและสุขภาพอาจจะไม่อำนวยให้สัมภาษณ์ในภายหลังได้ จากการสัมภาษณ์บุคคลแรก ๆ ก็อาจได้รายชื่อผู้รู้ในเรื่องราวดังกล่าวเพิ่มขึ้น

ด้วยเกรงว่าจะมีผลกระทบต่อตนเองหรือผู้อื่นหรือเนื่องจากข้อจำกัดของผู้บอกเล่าที่ไม่สัมพันธ์ในด้านการบันทึกหรือเรียบเรียง โดยทั่วไปข้อมูลจากการบอกเล่าจึงอาจให้ข้อเท็จจริงที่ลึกซึ้ง หรือใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากกว่าที่จะพบได้จากเอกสารต่าง ๆ ที่มีความสนใจได้เป็นพิเศษ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเกร็ดประวัติศาสตร์และบรรยากาศของเหตุการณ์ ซึ่งมักไม่ปรากฏในหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรจะช่วยให้เข้าใจเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นได้ดียิ่งขึ้น

1. ข้อจำกัดและข้อดีของการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

1.1 ข้อจำกัดการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

1. ข้อมูลที่ได้จากการบอกเล่า อาจคลาดเคลื่อนโดยง่ายเนื่องจากมีพื้นฐานจากความทรงจำ
2. การเข้าถึงแหล่งข้อมูล (บุคคลที่จะเล่า) เข้าถึงได้ยาก
3. ข้อมูลที่เล่าอาจมีข้อผิดพลาดเนื่องจากตัวผู้เล่าอาจเข้าใจเหตุการณ์ผิดหรืออยู่ในอีกคนละด้านของเหตุการณ์
4. ข้อมูลที่จะพาดพิงบุคคลที่ 3 มักจะได้รับการยกเว้นในการเล่า เนื่องจากผู้เล่ามีความเกรงใจที่จะเอ่ยชื่อบุคคลที่สาม
5. หากผู้เล่ายังมีชีวิตอยู่สภาพแวดล้อมของสังคมเช่นสภาพทางการเมือง ยังคงมีอิทธิพลต่อผู้บอกเล่า ทำให้ผู้บอกเล่าอึดอัดที่จะให้ความจริงที่เกิดขึ้น
6. ข้อมูลจากการบอกเล่าจะได้ผลดีเฉพาะบางเรื่อง เช่นสภาพชีวิตในชุมชน ประวัติชุมชน ส่วนเรื่องที่ต้องการให้แสดงความคิดเห็นจะได้ข้อมูลที่แตกต่างตามแต่ความคิดเห็นของผู้เล่า

1.2. ข้อดีของการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

1. จะได้ทราบข้อมูลที่เข้าถึงเบื้องหลัง (insight) ของเหตุการณ์ประวัติศาสตร์โดยละเอียด เพราะโดยทั่วไปภาพเบื้องหลังเหตุการณ์มักจะไม่ค่อยถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
2. ทำให้ได้รายละเอียดที่สะท้อนบรรยากาศหรือรสชาติของ

อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจนำมาจัดลำดับความสำคัญผู้ที่ให้สัมภาษณ์ต่อไปได้อีกเช่นกัน

2.1.2. การเลือกผู้ที่ให้สัมภาษณ์

1. การศึกษาแต่ละเรื่องจะต้องใช้ผู้สัมภาษณ์ชุดเดียวและต้องทำหน้าที่ตั้งแต่แรกเริ่มจากสิ้นสุดการศึกษา เนื่องจากข้อมูลที่ได้อาจจะมีผลสัมพันธ์กันตลอด

2. ผู้ทำหน้าที่สัมภาษณ์ควรมีคุณสมบัติดังนี้

- มีความรับผิดชอบ
- มีความสามารถในการจับประเด็น
- มีบุคลิกภาพที่เป็นมิตร น่าไว้วางใจ เป็นคู่

สนทนาที่ดี

- ต้องมีความเชื่อมั่นในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์

จากการบอกเล่า

2.1.3. การเตรียมผู้ทำหน้าที่สัมภาษณ์

1. ผู้ทำหน้าที่สัมภาษณ์จะต้องศึกษาเรื่องที่จะทำการวิจัย
2. ผู้ทำหน้าที่สัมภาษณ์จะต้องศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ที่จะทำการศึกษา และมีความเข้าใจในระดับหนึ่ง

3. ผู้ทำหน้าที่สัมภาษณ์จะต้องศึกษาผู้ที่ให้สัมภาษณ์พอสมควร

สมควร

4. การเตรียมคำถามเพื่อสัมภาษณ์ ก่อนการสัมภาษณ์ ควรจะได้มีการเตรียมการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลสอดคล้องกับแนวการศึกษาหรือวิจัย แนวการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ได้จากการศึกษาหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรเบื้องต้น กล่าวคือผู้ทำหน้าที่สัมภาษณ์ย่อมต้องมีความเข้าใจในภาพกว้าง ๆ ของเรื่องราวที่ศึกษาก่อนที่จะรวบรวมข้อมูลจากหลักฐานประเภทบอกเล่า เนื่องจากข้อมูลจากหลักฐานประเภทบอกเล่าเป็นเพียงการเสริม หรือเชื่อมโยงข้อมูลหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร คำถามที่เตรียมจะสัมภาษณ์นั้น ควรเป็นคำถามเปิด ไม่ใช่คำถามนำเพียงการตอบรับหรือตอบ

ปฏิเสธ การใช้คำถามเปิดจะช่วยให้ผู้บอกเล่าแสดงทัศนะหรือเปิดเผยข้อมูลได้
อย่างเต็มที่คำถามเหล่านี้ ควรจะได้จัดแยกออกเป็นประเด็นต่าง ๆ เพื่อมิให้สับ
สนเวลาสัมภาษณ์ และจะต้องพิจารณาอย่างเหมาะสมกับผู้ให้สัมภาษณ์ไว้เป็น
แนวทางล่วงหน้าด้วยเช่นกัน

5. การเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็นอันได้แก่ เครื่องบันทึก
เสียงพร้อมแถบบันทึก ทั้งควรจะมีการตรวจสอบแล้วว่าใช้การได้ดี เครื่อง
บันทึกเสียงควรจะเป็นแบบใช้ถ่านไฟฉายมากกว่าแบบไฟฟ้า เพื่อความสะดวก
ในกรณีที่การสัมภาษณ์มิได้อยู่ใกล้ปลั๊กเสียบไฟฟ้า ไฟฟ้าดับหรือในบริเวณที่ไม่มี
มีไฟฟ้าใช้ นอกจากนี้ควรจัดเตรียมปากกา ดินสอและกระดาษเพื่อการจดบันทึก
รวมทั้งจดหมายอย่างเป็นทางการแนะนำตัวผู้สัมภาษณ์และขอความร่วมมือให้
ข้อมูลอันจะมีส่วนช่วยให้ผู้บอกเล่าเกิดความมั่นใจว่าการสัมภาษณ์นั้นมีวัตถุประสงค์
ประสงค์ในเชิงวิชาการอย่างแท้จริงซึ่งจะมีผลให้เกิดความมั่นใจในการเปิดเผย
ข้อมูลต่าง ๆ แก่ผู้สัมภาษณ์

2.2 การสัมภาษณ์

1. ติดต่อขอสัมภาษณ์พร้อมกับแจ้งวัตถุประสงค์ของการ
สัมภาษณ์และความสำคัญของการให้สัมภาษณ์
2. นัดหมายเพื่อพบครั้งแรกเพื่อทำความรู้จัก ซึ่งแจ้งรายละเอียด
ของโครงการชี้แจงวิธีการและขอความร่วมมือในการสัมภาษณ์พร้อมทั้งบันทึก
เสียง
3. ทำความเข้าใจขั้นตอนต่าง ๆ และข้อตกลงต่าง ๆ
(Agreements) ที่พึงมีในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์เข้าใจสิทธิในการ
กำหนดเงื่อนไขในการใช้คำสัมภาษณ์ของตนเองรวมทั้งเข้าใจว่าทางโครงการ จะ
สามารถรับผิดชอบได้อย่างไร

4. ทำการสำรวจสถานที่ ที่จะทำการสัมภาษณ์จริง สำรวจที่ตั้งของเครื่องบันทึกเสียง ตำแหน่งที่ผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์จะใช้ฟังในการสัมภาษณ์จริง

5. ทำการสัมภาษณ์จริง โดยผู้สัมภาษณ์ควรไปถึงสถานที่ที่จะสัมภาษณ์ก่อนเวลานัดหมายสักเล็กน้อย เพื่อเตรียมสถานที่และอุปกรณ์ตามที่ได้เคยสำรวจไปอีกครั้ง

6. กรอบบันทึกการสัมภาษณ์ ตรวจสอบแถบบันทึกเสียงทุกม้วน ที่อ้างว่าเรียบร้อย ฟังได้ชัดเจน

7. ถอดคำสัมภาษณ์คำต่อคำตามหลักการ และแบบฟอร์มที่ได้กำหนดไว้เพื่อให้เกิดมาตรฐานของคำสัมภาษณ์ที่ถอดเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว

8. ผู้สัมภาษณ์ตรวจสอบคำสัมภาษณ์ที่ถอดแล้ว จัดพิมพ์ครั้งที่ 1

9. นำคำสัมภาษณ์ที่ถอดแล้วไปให้ผู้สัมภาษณ์ตรวจสอบเพื่อแก้ไขเพิ่มเติมก่อนนำมาพิมพ์ครั้งที่ 2

10. จัดพิมพ์ครั้งที่ 2 และจัดเก็บอย่างเป็นระบบ

11. ลงชื่อในข้อตกลงการสัมภาษณ์ ทั้งฝ่ายผู้ให้สัมภาษณ์และผู้รับผิดชอบโครงการ

2.3 การจัดเก็บข้อมูล

ข้อมูลที่รวบรวมได้ตามขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์จะต้องถอดคำสัมภาษณ์ที่บันทึกเสียงออกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยพยายามถ่ายทอดชนิดคำต่อคำ แต่อาจขัดเกลาด้อยคำ เช่น อาจตัดคำอุทาน คำเสริมออกแต่ถ้ามีเสียงอื่น ๆ สอดแทรกในระหว่างการสนทนาก็ควรจะใส่ไว้ในวงเล็บด้วย เช่น (หัวเราะ) (ไอ) เป็นต้น

ภายหลังการถ่ายทอดคำสัมภาษณ์ออกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ควรจะตรวจสอบให้ถี่ถ้วนทั้งตัวสะกดและเนื้อความ สำหรับการทบทวนเนื้อความนั้นควรจะเปิดแถบบันทึกเสียงฟังพร้อมไปกับการอ่านต้นฉบับด้วย เพื่อให้มั่นใจได้ว่าเอกสารคำสัมภาษณ์นั้น มีเนื้อความครบถ้วนเช่นเดียวกันที่ได้บันทึก

ไว้เป็นแถบบันทึกเสียง จากนั้นควรจะส่งให้ผู้สัมภาษณ์ตรวจแก้ไขและลงนามรับรองเพื่อความถูกต้องแน่นอน

วิธีการรวบรวมหลักฐานประเภทบอกเล่า ด้วยการสัมภาษณ์ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นเพียงหลักการโดยกว้าง รายละเอียดอื่น ๆ จำเป็นต้องพิจารณาและปรับให้เหมาะสมกับผู้บอกเล่า เวลาและสถานการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะคำถามในการสัมภาษณ์อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ง่าย เช่นการใช้ "คำถามปิด" เพื่อย้ำให้เกิดความแน่ใจหรือดึงหัวข้อการสนทนาไปยังจุดที่ผู้สัมภาษณ์สนใจจะซักถาม เป็นต้น

แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการใช้ข้อมูลจากบอกเล่าในการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์วัฒนธรรมซึ่งไม่ค่อยมีข้อมูลปรากฏในหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร แต่เนื่องจากข้อมูลที่ได้จากหลักฐานประเภทนี้มีโอกาสคลาดเคลื่อนได้มากและยังเป็นหลักฐานที่เคลื่อนไหวมาก สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามบุคคลทั้งผู้เล่าและผู้ฟังตามสถานที่และกาลเวลา จึงต้องพึงตระหนักเสมอว่าข้อมูลจากบอกเล่าเป็นเพียงแง่มุมหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่มีส่วนช่วยเสริมต่อภาพของอดีตให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น

บทที่ 3

ประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลง

การศึกษาประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลง

ท่าเตียน-ปากคลองตลาด เป็นพื้นที่เกี่ยวเนื่องกันมาโดยตลอดแต่ไม่เด่นชัด เพิ่งมาปรากฏให้เห็นชัดเจน เมื่อมีการย้ายหาบเร่แผงลอยจากบริเวณท่าเตียนไปยังปากคลองตลาด ในปี พ.ศ. 2496 แต่ถ้านับย้อนหลังไปจากนั้นจะพบว่าความเกี่ยวเนื่องระหว่างพื้นที่ทั้งสองมีน้อยมาก เนื่องจากความยิ่งใหญ่ของท่าเตียนทำให้เป็นพื้นที่โดดเด่น เป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วไป ส่วนปากคลองตลาดยังไม่มีบทบาทมากนักจึงยังไม่ถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ และความทรงจำของผู้คนในยุคก่อน ๆ ดังนั้นเพื่อที่จะให้การศึกษาประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของท่าเตียน-ปากคลองตลาด ง่ายต่อการทำความเข้าใจและการศึกษา จึงต้องแยกศึกษาออกเป็น 2 ส่วนคือ การศึกษาท่าเตียนส่วนหนึ่ง และศึกษาปากคลองตลาดส่วนหนึ่ง ซึ่งในการศึกษาท่าเตียนและปากคลองตลาด จะแบ่งการศึกษาเป็น 2 ยุค ดังนี้

ยุคที่ 1 จะศึกษาตั้งแต่สร้างกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-ถึงยุคก่อนมีการใช้เรือกลไฟเพื่อการโดยสารในลำน้ำเจ้าพระยา พ.ศ.2430)

ยุคที่ 2 จะศึกษาตั้งแต่มีการใช้เรือกลไฟเพื่อการโดยสารในลำน้ำเจ้าพระยา (พ.ศ. 2431) ถึงพ.ศ. 2537

1. ท่าเตียน

"ท่าเตียน" ชื่อนี้มีมาแต่เมื่อใดยากที่จะกำหนดแน่ชัดได้ จากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่ามีหลักฐานที่กล่าวถึงที่มาของชื่อ "ท่าเตียน" 3 แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่ 1. จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนท่าเตียน ทราบว่าเมื่อ 70-80 ปีก่อนได้ยินว่าเคยมีการเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า "ท่าเกวียน" แต่ที่มาถึงเหตุที่เรียกชื่อนี้มีมาอย่างไรไม่ปรากฏ คาดว่าเดิมมีชื่อ ท่าเกวียน ในระยะต่อมามีชาวจีนมาค้าขายในบริเวณนี้มากขึ้น การเรียกชื่อ "ท่าเกวียน" ของคนจีน อาจเพี้ยนไปเป็น "ท่าเตียน" (ทักษิณีย์ เหลืองชูสกุล ,สัมภาษณ์, 5 ตุลาคม 2537)

แนวทางที่ 2 ปรากฏในจดหมายเหตุการอนุรักษ์ กรุงรัตนโกสินทร์ (2525) ดังนี้

นายยิ้ม ปั่นตยงกูร ผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งในปัจจุบัน ได้ตั้งสมมติฐานคำว่า "ท่าเตียน" มาจากคำว่า "ฮาเตียน" อันเป็นชื่อเมืองญวน โดยแสดงหลักฐานไว้ในบทความเรื่อง "เรื่องที่ดินแปลงที่สร้างพระบรมมหาราชวังและพระราชวังบวรสถานมงคล "สรุปความได้ว่า ในสมัยกรุงธนบุรี บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ส่วนที่เป็นวังท่าเตียน (กรมการคำภายใน) ตลอดไปจนถึงบริเวณป้อมวิไชยเณทร์ (ที่ตั้งโรงเรียนราชินีล่างในปัจจุบัน) นั้น เข้าใจว่าเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของพวกเวียดนามซึ่งอพยพมาจากเมืองพุทไธมาศ ซึ่งเรียกตามอย่างเวียดนามว่าเมือง "ฮาเตียน" (Hatien) และด้วยความเคยชินพวกเวียดนามเหล่านี้ ได้เรียกที่ตั้งบ้านเรือนของตนที่ริมน้ำเจ้าพระยาว่า ฮาเตียน ตามที่เคยเรียก ต่อมาชาวไทยเรียกคำว่าฮาเตียนเป็น"ท่าเตียน" และมีการผูกนิยายเรื่องยักษ์วัดแจ้งยกทัพข้ามไปปราบยักษ์วัดโพธิ์ จนกระทั่งบริเวณที่רבกันราบพนาสุรกลายเป็นท่าเตียน ภายหลังพวกเวียดนามได้ย้ายจากบริเวณท่าเตียนไปตั้งบ้านเรือนที่ตำบลบ้านหม้อ และพาหุรัด

แนวทางที่ 3 ปรากฏอยู่ในพระราชนิพนธ์"เรื่องคำหนักแพ"ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

"ท่าเตียน" ไม่เห็นเตียนเลยนสักหน่อยมีแต่ฝุ่นฝอยและตึกโรงรุ่งรัง เหตุไฉนจึงเรียกว่าท่าเตียน เพราะมีเหตุขึ้นคราวหนึ่งจึงเรียกว่าท่าเตียน ที่ท่าเดิมนั้นแต่เดิมในแผ่นดินกรุงธนบุรี เจ้าตากสั่งให้ปลุกโรงใหญ่ ๆ 8 หลังริมน้ำไว้ เรือรบศิระษะมิด โคน ต่อทำวัดโพธิ์ขึ้นไปจดท้ายประตูแดงที่ใกล้ ๆ ริมโรงเรือ8หลังนั้น เจ้าตาก

มหาหงษ์ เพลิงไหม้โรงของพระองค์เจ้ามหาหงษ์ วังกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เรือน
ข้าราชการและราษฎรจนเรียบราบ ทางด้านเหนือถึงกำแพงโรงไหม้ใกล้พระคลัง
สินค้า ส่วนด้านใต้ถึงฉนวนวัดพระเชตุพน บริเวณนี้จึงได้ชื่อว่า "ท่าเตียน"

เทพชู ทับทอง (2523) ได้ค้นพบแนวทางที่จะได้มาซึ่งชื่อของท่าเตียนที่
เด่นชัด และมีน้ำหนักที่น่าเชื่อถือมาก โดยกล่าวถึงสำเนาพระราชหัตถ์เลขาของ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่พระยามนตรีสุริยวงศ์ และ
คณะทูตที่ไปอังกฤษ ดังนี้

"ณ วัน 5 ๓ 1 ค่ำ เพลายามเศษ เกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่โรงของพระองค์เจ้ามหา
หงษ์ในกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เพราะที่นั่นเรือนกระท่อมห้อมหอรุ้งรังมากแลทาง
คับแคบนัก หามีใครในบ้านเรือนพวกนั้นช่วยกันดับไม่ มีแต่ขนของ คนจะเข้า
ช่วยดับก็ไม่มี ทางคับแคบนักจนคนในบ้านออกไปได้ตายไปคนหนึ่งเรือนห้อม
เข้าในวังกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ แลเรือนข้าราชการที่ใกล้เคียงติดกับหมูนั่น แลโรง
ของนายด่านทำการในพระราชวังนี้ แลด้านทำการในวัดพระเชตุพนติดพันกับ
วังนั้นก็ไหม้เสียหมด ครั้งนี้ลมพัดปั่นป่วนไปมาหวนกำแพงเพลิงไหม้ร้อนแรง
นัก คนเข้าตัดทางก็ไม่ได้ ไฟไหม้ขึ้นมาข้างบนจนกำแพงโรงไหม้ใกล้พระคลังสิน
ค้า ข้างล่างไหม้ลงไปจนตพานฉนวนวัดพระเชตุพนคนที่ไปดับตั้งรับอยู่ที่นั่นได้
ช่วยกันยื้อแย่งสกัดไว้ เพลิงจึงหยุดเพียงนั้น การเป็นอันน่ากลัวนักที่ป้อมภูษา
สุทัศน์เพราะเพลิงไหม้ใกล้ป้อมจนหลังคาร้อนเป็นควัน ในป้อมมีดินปืนอยู่จะเอา
ไว้ก็ไช้จะเอาออกมากไปอื่นก็ไช้ ต้องเอาน้ำรดดินเสียให้ชุ่มโชกทีเดียวจนพื้น
กลั้วถูกไฟร่วงลงแล้วจึงขนออกมาได้ เอาไปเสียที่อื่นแลป้อมนั้นรดน้ำรักษาไว้
ได้ ข้าก็ไปอยู่บนป้อมนั้นด้วยเสียแต่ประคูดอดทำข้างทำเรือข้างล่างไฟไหม้
บานแลทับหลังหมด ที่นั่นวังหน้าท่านไปปรับอยู่ที่ดับไม่ได้ เพราะตักน้ำมาแต่
สระวัดพระเชตุพนไม่ใคร่จะทันพอติดโรงเรียนที่ไหม้เสียนั้น เรือนห้อมเข้าใน
กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ 28 หลัง โรงพระองค์เจ้ามหาหงษ์ 3 หลัง เรือน 13 หลัง
เรือนข้าราชการแลราษฎร 44 หลัง ศาลาวัดสองหลังครึ่ง โรงงานของในหลวง 9
โรง ประคูดทำข้างล่าง 1"

1.1. ท่าเตียน: พ.ศ. 2325 - ยุคก่อนการส่งด้วยเรือกลไฟเพื่อการโดยสาร
ในลำน้ำเจ้าพระยา (พ.ศ. 2430)

ยุคบุกเบิกของท่าเตียน เป็นยุคแห่งการสร้างเนื้อสร้างตัว ซึ่งเป็นเวลา
เดียวกับการสถาปนาราชวงศ์จักรีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งอาจแบ่งการศึกษาออก
เป็น 4 ด้าน ดังนี้

1.1.1 การใช้ที่ดิน (Land Use) การสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ มีการ
สร้างวังหลวง พร้อมกับการบูรณะวัดโพธาราม แล้วสถาปนาเป็นวัดพระเชตุพน
พระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกรัชกาลที่ 1 (ครอง
ราชย์ พ.ศ. 2325-2352) ได้พระราชทานที่ดินให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี
ข้าราชการ ตั้งวังและบ้านเรือนเรียงรายรอบวังหลวง (การศึกษาการใช้ที่ดิน
ในรัชกาลที่ 1 แผนที่ 3 ประกอบ) ในพื้นที่ท่าเตียนบริเวณตลาดท่าเตียนจนถึง
บริเวณป้อมมหากษัตรีสร้าง "วังท่าเตียน" พระราชทานสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้า
ฟ้ากรมขุนอิศราณุก์ พระราชโอรสองค์น้อยของสมเด็จพระที่นั่งเชตุพนองค์
น้อย บริเวณต่อมาเป็นที่น้ำของวัดพระเชตุพน สำหรับพระสงฆ์มาสร้างน้ำและใช้
เป็นที่เรือในกิจการของสงฆ์ พื้นที่ถัดมาเป็นบ้านเหล่าเสนาบดี เท่าที่มีหลักฐาน
พบว่าบริเวณสถานฝึกและอบรมเด็กเยาวชนหญิง (บ้านปราณี) ในปัจจุบันเป็นที่
ตั้งบ้านเรือนของ เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (กุน ต้นสกุล รัตนกุล) ถัดมาบริเวณ
ด้านเหนือของป้อมมหากษัตรีเป็นบ้านเจ้าพระยาพระคลัง (หน) บริเวณรอบ ๆ
และพื้นที่เว้นว่างสันนิฐานว่าเป็นบ้านเล็กเรือนน้อย ทั้งบ่าวไพร่ ข้าราชการ
ของพระบรมวงศานุวงศ์, เสนาบดี ส่วนชาวบ้านมีบ้านเรือนแพจอดที่ริมตลิ่ง

ในรัชสมัยรัชกาลที่ 1 มีหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับท่าเตียนคือ
พื้นที่อาศัยของข้าพระ (ทาสพระ, เลกพระ) ซึ่งมีหน้าที่รับใช้ ดูแลวัดพระเชตุพนฯ
โดยรัชกาลที่ 1 ได้ถวายข้าพระ ดังนี้

...ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชล่วงแล้ว สองพันสามร้อยสามสิบแปด... ทำโรงงาน
ร่ำร้านเรือนข้าพระ เสา กระดานกฐิ น้ำอ้อย น้ำมันยางชัน ดิบก ทองเหลือง
ทองแดง สีผึ้งหล่อถ่านกระจก น้ำรัก ทองคำกระดาด ชาดเสน เครื่องเขียน รง
ดินแดงพระราชทานช่างและเลี้ยงพระสงฆ์ เลี้ยงช่างแล้วช่วยคนชายฉกรรจ์หกสิบ

หกคน ลำโคโนคร้วสองร้อยยี่สิบสี่คน เป็นเงินเก้าสิบห้าซั่งสิบแปดตำลึง สักแขน ขวาทวายเป็นข้าพระราชอุทยานในพระอาราม ตั้งหลวงพิทักษ์ชินศรี เจ้ากรม ขุนภักดี รสธรรม ปลัดกรม ควบคุมข้าพระราชรักษาพระอาราม... แล้วทรงพระกรุณาให้จัด ช่วยคนเป็นข้าพระบรมธาตุคร้วหนึ่ง 6 คนเป็นเงิน 7 ซั่ง และเงินซึ่งทนายกบขามา แต่เมื่อน่านมืออยู่แต่ซั่งสิบตำลึง เงินบูชา ณ กรุง สามซั่งหกตำลึง หาพอไม่ จึง ทรงพระราชศรัทธาให้เอาเงินตรา ณ ท้องพระคลัง เพิ่มเข้าอีก 2 ซั่ง 4 ตำลึง เข้า กันเป็นเงิน 7 ซั่ง ช่วยถ่ายชายหญิงได้หกคนเป็นข้าพระบรมธาตุสำหรับอภิบาล รักษาไวยาวัจกร..." (พระครูปลัดสัมพิพัฒน์พรหมจริยาจารย์และพระธรรมราชา นู วัตร,2536)

พื้นที่ที่ข้าพระอยู่น่าจะอยู่บริเวณทิศตะวันออกของวัดเพราะสมัยนั้นวัดมี พื้นที่ยาวไปทางตะวันออกซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่ม เป็นทุ่งนา ปัจจุบันคือกรมการ รักษาดินแดน (จุด ตรุณวิจิตรเกษม,สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2537) ซึ่งที่อยู่อาศัย ของข้าพระจะเปลี่ยนไปอยู่บริเวณที่ธรณีสงฆ์ ที่ทำเตียนซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ครั้นถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 (ครองราชย์ พ.ศ.2352-2367) การใช้ที่ดินไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก มีการสร้างวังเพิ่มอีก 1 แห่ง คือ วังริมแม่น้ำใต้วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่ง เคยเป็นที่บ้านของเจ้าพระยาคลัง (หน) ซึ่งเป็นบิดาของเจ้าจอมมารดานิม ซึ่ง สมเด็จพระยาเดชาดิศรซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานตา ได้รับมรดก รัชกาลที่ 2 จึง โปรดสร้างวังพระราชทานให้ ณ ที่แห่งนี้ จุดเด่นของการใช้ที่ดินในระยะนี้ คือ การย้ายตลาดท้ายสนมจากบริเวณตอนท้ายของพระบรมมหาราชวัง มารวมที่ ทำเตียนโดยสร้างเป็นตลาดเล็ก ๆ ติดกับทำเตียนติดกับท่าโรงไม้ ในปัจจุบัน (จารุณี ศิริมังคลา,2528)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์พ.ศ. 2367-2394) ในรัชกาลนี้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินค่อนข้าง มากโดยที่วังทำเตียนซึ่งเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราบุรีจรงค์เคยประทับ ได้ย้ายไปประทับ ณ

คำนวณนั้นมุงกระเบื้องเคลือบเพดานทาสีดำปิดทองลายแย่ง ต่อคำนวณลงไปข้าง
ได้ทำศาลาสำหรับแจกแกงหลังหนึ่งมีเฉลียงรอบผนังก่อเป็นริ้วสายบัวประดับ
กระเบื้องปรุหลังคานั้นมุงกระเบื้องทรายต่อศาลาสำหรับแจกแกงลงไปทำโรงเรือ
อีกหลังหนึ่งผนังด้านเหนือและด้านใต้ก่อเป็นผนังทึบห้องหนึ่ง เป็นสายบัวห้อง
หนึ่งสลักกันไปแต่ด้านริมน้ำเปิดไว้สำหรับเอาเรือขึ้นลงส่วนด้านตะวันออกทำ
เป็นประตู เสาร่วมในเป็นเสาไม้ หลังคามุงกระเบื้องทรายต่อโรงเรือลงไปข้างใต้
ด้านริมน้ำทำเว็จกุฎีเป็นเครื่องไม้ฝากระดานมุงกระเบื้องอีก 2 แถว มีสะพาน
เล่นกลาง บรรดาคำนวณศาลาโรงเรือและเว็จ ที่กล่าวมานี้ ถ้าจะประมาณกว้างยาว
ตามแผนที่แล้ว คือคำนวณยาว 1 เส้น 2 วา กว้าง 4 วา ปั้นเป็นอาสนสงฆ์เสียข้าง
ละ 1 วาคงเป็นถนนถนน 2 วา มุขทั้ง 2 ข้างนั้นกว้างยาวมุขละ 1 วา 2 สอก
ศาลาสำหรับแจกแกงยาว 10 วา กว้าง 2 วา 2 สอก โรงเรือยาว 17 วา 2 สอก
กว้าง 1 วา แต่ที่จะประมาณว่าหลังหนึ่งมีกี่ห้องนั้นประมาณไม่ได้ เพราะเหตุที่ได้
เรือเสียแล้ว

อนึ่ง ที่เหนือคำนวณขึ้นไปนั้น ตามที่ปรากฏในพระนิพนธ์สมเด็จพระมหา
สมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพรรณนาไว้ว่าทำเป็นศาลาจ่ายจัดกรักพื้น
เป็นศาลามีเฉลียงรอบ ผนังก่อเป็นริ้วสายบัวประดับกระเบื้องปรุ แต่ไม่ปรากฏว่า
มีกี่หลังแต่ข้อนี้มาได้ความปรากฏในพระราชหัตถ์เลขาในพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงคณะทูตไทยซึ่งออกไปเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุง
อังกฤษเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ.2400 ทรงส่งข่าวเรื่องเพลิงไหม้วังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ครั้งนั้นว่า "ศาลาวัดถูกเพลิงไหม้ 2 หลังครึ่ง" ดังนี้ เพราะ
ฉะนั้นจึงสันนิษฐานว่า ที่เหนือคำนวณขึ้นไปนั้น คงจะทำศาลาติด ๆ กันไปถึง 3
หลัง ซึ่งอยู่ในจำนวนศาลาต้มกรักตามผ้าและเก็บพื้นเป็นแน่ และศาลาทั้ง 3
หลังนี้คงจะกินเนื้อที่ยาวเท่ากับคำนวณดังปรากฏในพระนิพนธ์สมเด็จพระมหา
สมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพรรณนาไว้ในโคลงบทหนึ่งและในบาท
ที่ 3 ว่า "ศาลาสถกยติ สถาน สถิตย์แก่คำนวณเอย" ดังนี้ และเมื่อเนื้อที่ยาวยาวถึง
1 เส้นเศษเช่นนั้น นับว่าเป็นเนื้อที่ยาวพอดีกับศาลาทั้ง 3 หลัง ทำที่ 2 นั้นตรง
ขณะแถวลงไปนอกกำแพงพระนคร ริมน้ำทำศาลาเป็นเครื่องไม้ หลังคามุง

กระเบื้องทรายหลังหนึ่ง ระเบียบทั้ง 2 ข้างยกเป็นอาสนสงฆ์ และทำที่ 3 นั้นตรง
คณะกุฎลงไปในอกกำแพงพระนครริมน้ำท่าศาลาเหมือนท่าที่ 2 นั้นอีกหลังหนึ่ง...

จากหลักฐานและภาพประกอบที่ 3 สามารถกำหนดการใช้ที่ดินใน
พื้นที่บริเวณทำน้าตามแผนที่ 6 และผู้รู้ในท้องถิ่นคือ นางทัศนีย์ เหลืองชูสกุล,
นางประภา เอี่ยมฤทธิ์ (นางประภาเป็นบุตร นายวัน ซึ่งเสียชีวิตเมื่อ 10 กว่าปีก่อน
เป็นข้าพระรุ่นสุดท้าย เพราะที่เขนยังมีการสักเลข และที่פקปัจจุบันของนาง
ประภาที่เคยเป็นที่สำหรับข้าพระ) ได้ให้ข้อมูลที่ตรงกันว่าบรรพบุรุษบอกว่า
บริเวณเว็จที่สร้างขึ้นมีทั้งหมด 7 ห้อง สร้างอยู่บริเวณข้างโรงเก็บเรือกัลยาของ
กรมพระปรมาภิไธยอินทรพร้อม ๆ กันนั้นได้มีการสร้างโรงเรือนให้ข้าพระมาอยู่
บริเวณดังกล่าว คือ ข้างโรงเก็บเรือ และโรงเก็บเรือในปัจจุบัน คือ โกดังเก็บสิน
ค้าของ บริษัทประสิทธิโชค (นายจูด ธรรมวิจิตรเกษม, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2537)

จากหลักฐานและภาพประกอบ ทำให้มองเห็นภาพบริเวณ
ท่าเตียน เมื่อ พ.ศ.2375 ได้ชัดเจนมากขึ้น รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 (ครองราชย์ พ.ศ. 2394-2411) เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่
ดินมากขึ้น โดยวังท่าเตียนยังคงเป็นที่ประทับของ หม่อมเจ้าในกรมหมื่นสุริน
รักษวังริมแม่น้ำใต้วัดพระเชตุพน เคยเป็นที่ประทับของกรมหลวงวงศาธิสไนทต่อ
มาเสด็จไปประทับพระราชวังเดิม จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่วังแก่เจ้าพระยา
สุธรรมมนตรี (บุญศรี ต้นสกุลบูรณศิริ) ซึ่งมีบ้านติดอยู่บนทางด้านเหนือ แสดงว่า
ตลอดเวลาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 บริเวณนี้ยังมีพื้นที่ว่างที่เหล่าเสนา อำมาตย์ขอ
พระราชทานปลูกบ้านอยู่มาโดยตลอด หาได้เป็นที่สาธารณประโยชน์ หรือเป็นที่
ว่างเปล่าทั้งหมด วังริมแม่น้ำเหนือป้อมมหาฤกษ์เมื่อสมเด็จพระ
พิทักษ์สิ้นพระชนม์ (พ.ศ.2382) รัชกาลที่ 3 พระราชทานวังแก่กรมหมื่นอุดม
รัตนราษี จะยังคงเห็นว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ในบริเวณนี้จะเป็นวัง นอกจากนั้นเป็น
พื้นที่ป้อมมหาฤกษ์ และป้อมมหาฤกษ์ ส่วนบริเวณฉนวนทำน้าวัดโพธิ์ ยังคงเป็น
ที่สาธารณประโยชน์นอกจากนั้นพื้นที่ที่เหลือจะเป็นบ้านเสนาอำมาตย์ ประชาชน
ทั่วไป กระจายตัวและยังมีบ้านเรือนแพอยู่ริมตลิ่ง (ภาพที่ 3)

ในรัชกาลที่ 4 นี้ เมื่อ พ.ศ. 2400 เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ที่ท่าเตียน ซึ่งได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว จนให้พื้นที่นี้โล่งเตียนจึงก่อกำเนิดชื่อ "ท่าเตียน" ซึ่งพระองค์ได้มอบให้พระยาเพชรพิชัย ซึ่งเป็นแม่กองก่อสร้างศาลต่างประเทศ และด้านทิศเหนือให้สร้างเป็นอาคารให้ชาวต่างประเทศที่มากราบการสนองพระบาทาศัย (ประยูรธ สิริพิพันธุ์, 2521) และจากภาพประกอบที่แสดงการใช้ที่ดินบริเวณริมน้ำโดยมีการก่อสร้างศาลต่างประเทศ ตลาดท่าเตียน ตั้งอยู่ริมน้ำโดยมีโรงโม่อยู่ ด้านเหนือทำหน้าที่ที่เป็นท่าหน้าที่ข้ามฟากระหว่างท่าเตียน-วัดอรุณวราราม คุณยายท้อ พุ่มประดิษฐ์ อายุ 82 ปี กล่าวว่า "ท่าโรงโม่ พ่อแม่เขาก้เรียกมาอย่างนี้ แต่ก่อนมีโรงโม่ชันอยู่จึงเรียกว่าโรงโม่"

จากการย้ายตลาดท้ายสนมมาอยู่บริเวณท่าเตียนในรัชกาลที่ 2 ประกอบกับการสร้างตึกศาลต่างประเทศให้ฝรั่งอยู่ อีกทั้งจำนวนประชากรที่มากขึ้นทำให้ตลาดท่าเตียนเริ่มคึกคัก (ประยูรธ สิริพิพันธุ์, 2521) มีผู้คนมากหน้าหลายตาเข้ามาใช้บริการ จึงทำให้ท่าเตียนเป็นย่านการค้าที่พลุกพล่านมากที่สุดแห่งหนึ่งในเวลานั้น ล่วงมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ครองราชย์ พ.ศ. 2411 - 2453) ซึ่งในช่วงนี้จะกล่าวถึงการใช้ที่ดิน ถึง พ.ศ. 2430 เท่านั้น โดยการเปลี่ยนแปลงในระยะนี้เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ ของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินบริเวณนี้เพราะตลาดท่าเตียนมีทั้งตลาดน้ำ ตลาดบก ตลาดน้ำอยู่ริมแม่น้ำเป็นตลาดที่พ่อค้าแม่ค้าบรรทุกของทางเรือมาขายส่งให้ตลาดบกอีกต่อหนึ่ง

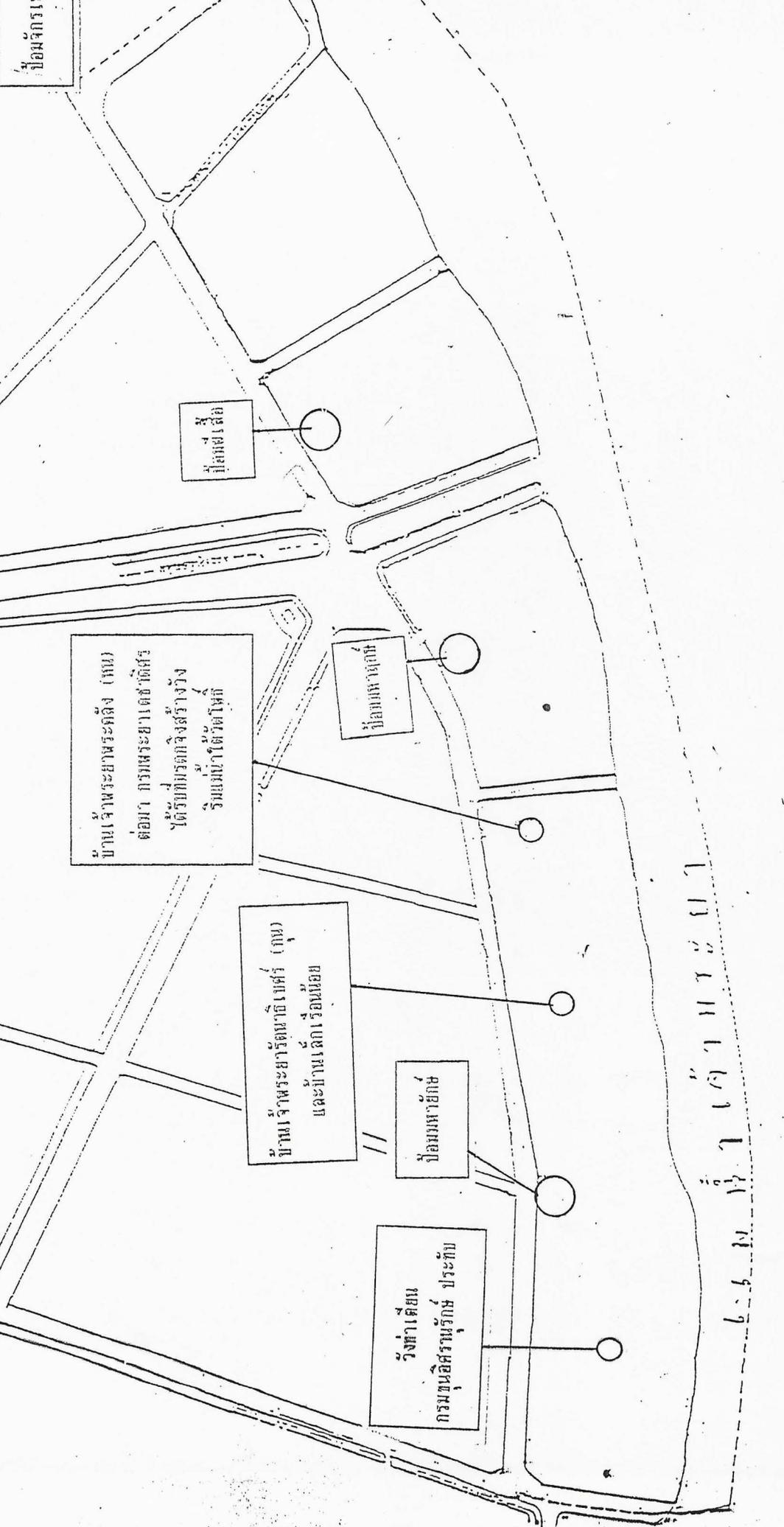
เมื่อท่าเตียนเป็นย่านการค้าจึงมีผู้คนพลุกพล่านมากขึ้น ตั้งแต่เช้าจดเย็นถึงกลางคืน ท่าเตียนจึงเป็นย่านหนึ่งที่มีความซุกลมุนวุ่นวายและมีเรื่องราวเกิดขึ้นเสมอเป็นประจำวัน ในหนังสือดรุโณวาท ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่ออกในตอนต้นรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2417-2418 ได้กล่าวถึงข่าวการจับกุมคดีอาชญากรรมที่ท่าเตียนไว้ 3 ราย ว่า "วันอังคาร เดือน 8 ขึ้นหนึ่งค่ำ, ชายน เพ็อง

ยามทำเตียนจับเอาตัวนายขุนกับปิ่นคาบศิลาสองบอกมาส่งว่า, ถือมาเวลากลางวัน ไม่ค้ำนับยามตามนายขุนว่าเป็นชำระจะเอาไปจ้างช่างทำ" อีกราย "วันพุธ เดือน 8 แรมเก้าค่ำ ชายันวิฑยามทำเตียนจับเอาตัวนายพ่วงตำรวจโท. อีสำฤทธจำเลยมาส่ง, โจทย์หาว่าอีสำฤทธ เข้าเรือไปลำหนึ่ง ราคาห้าตำลึง ค่าเช่าวันละเฟื้อง หาได้ค่าเช่าไม่" และอีกราย"ณ วันเดือนเก้าขึ้นสิบสี่ค่ำ กัปตันอินทหารยามทำเตียน จับเอาตัวอำแดงจู โจทยอำแดงบังจำเลยมาส่ง โจทย์หาว่าอำแดงบังคบต้อย มีบาดแผล ฟกบวมต่างคนต่างอายัดกัน"

จากเหตุของความรุ่งเรืองของทำเตียน ได้ส่อแววของย่านที่ใหญ่และมีความสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ พื้นที่ที่ต่อจากตลาดทำเตียนก็ยังคงเป็นที่ว่าง จนวนรึมน้ำสำหรับพระสงฆ์มาสรงน้ำ บ้านเสนาบดี วังริมแม่น้ำเหนือ ป้อมมหาฤกษ์และวังริมแม่น้ำใต้ป้อมมหาฤกษ์ ในปี พ.ศ. 2423 รัชกาลที่ 5 ได้รื้อวังทั้งสอง และป้อมมหาฤกษ์เพื่อสร้างโรงเรียนสุนันทาลัย (โรงเรียนราชินีในปัจจุบัน)

3.1.2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุที่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นการใช้ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย ดังนั้นความสำคัญทางเศรษฐกิจในระยะแรกของทำเตียนจึงมีอยู่น้อยมาก ก็คงมีแต่ทำน้ำทำเตียนที่มีการค้าขายในลักษณะตลาดน้ำ ต่อเมื่อมีการย้ายตลาดท้ายสนมมาไว้รวมที่ตลาดทำเตียนทำให้ความสำคัญของพื้นที่นี้มีมากขึ้น ยังมีการปลูกอาคารศาลต่างประเทศ และตึกให้ฝรั่งอาศัยทำให้พื้นที่นี้เป็นท่าเลทองของการค้าขาย ประกอบกับอยู่ใกล้วังหลวงทำให้ทำเตียนเป็นศูนย์กลางทางการค้ามากขึ้น ในระยะแรกเป็นการค้าขายระหว่างฝั่งธนบุรีกับฝั่งพระนคร โดยจะรับสินค้าประเภทผักสด ผลไม้ จากฝั่งธนบุรีและปลาจากหัวเมืองใกล้เช่น ปากน้ำ พระประแดง ฯลฯ มาค้าขายที่ทำเตียน หลังจากนั้นจะมีพัฒนาการสูงขึ้นเรื่อย ๆ

1.1.2. ลักษณะทางสังคม ในช่วงของการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์พื้นที่

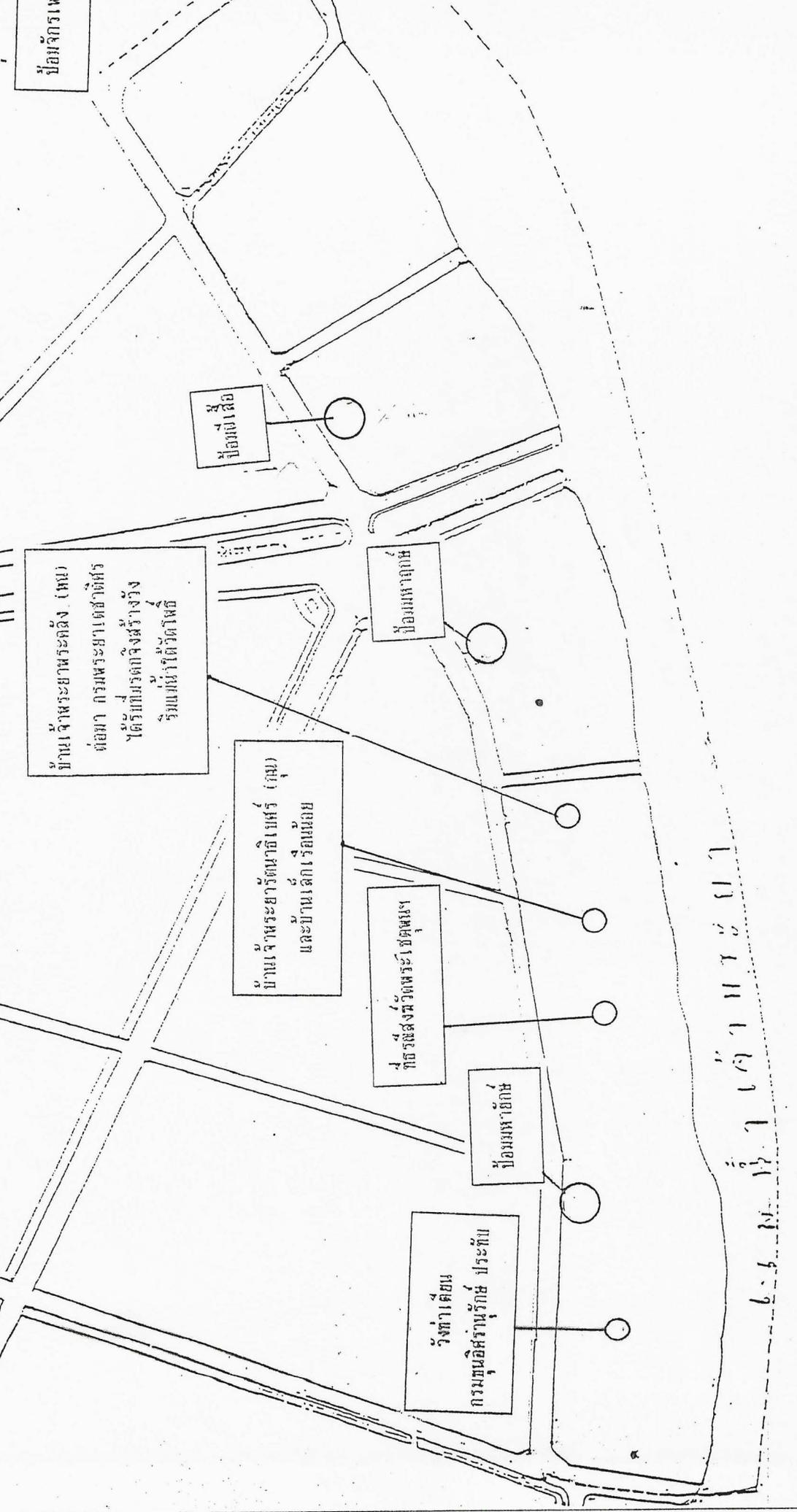
ทำเทียม-ปากคลองตลาด:พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

ที่มา : จากการศึกษา

มาตราส่วน 1 : 3,600

แสดง การใช้ที่ดินบริเวณทำเทียม-ปากคลองตลาด
สมัยรัชกาลที่ 1

ทำเทียน-ปากคลองตลาด:พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

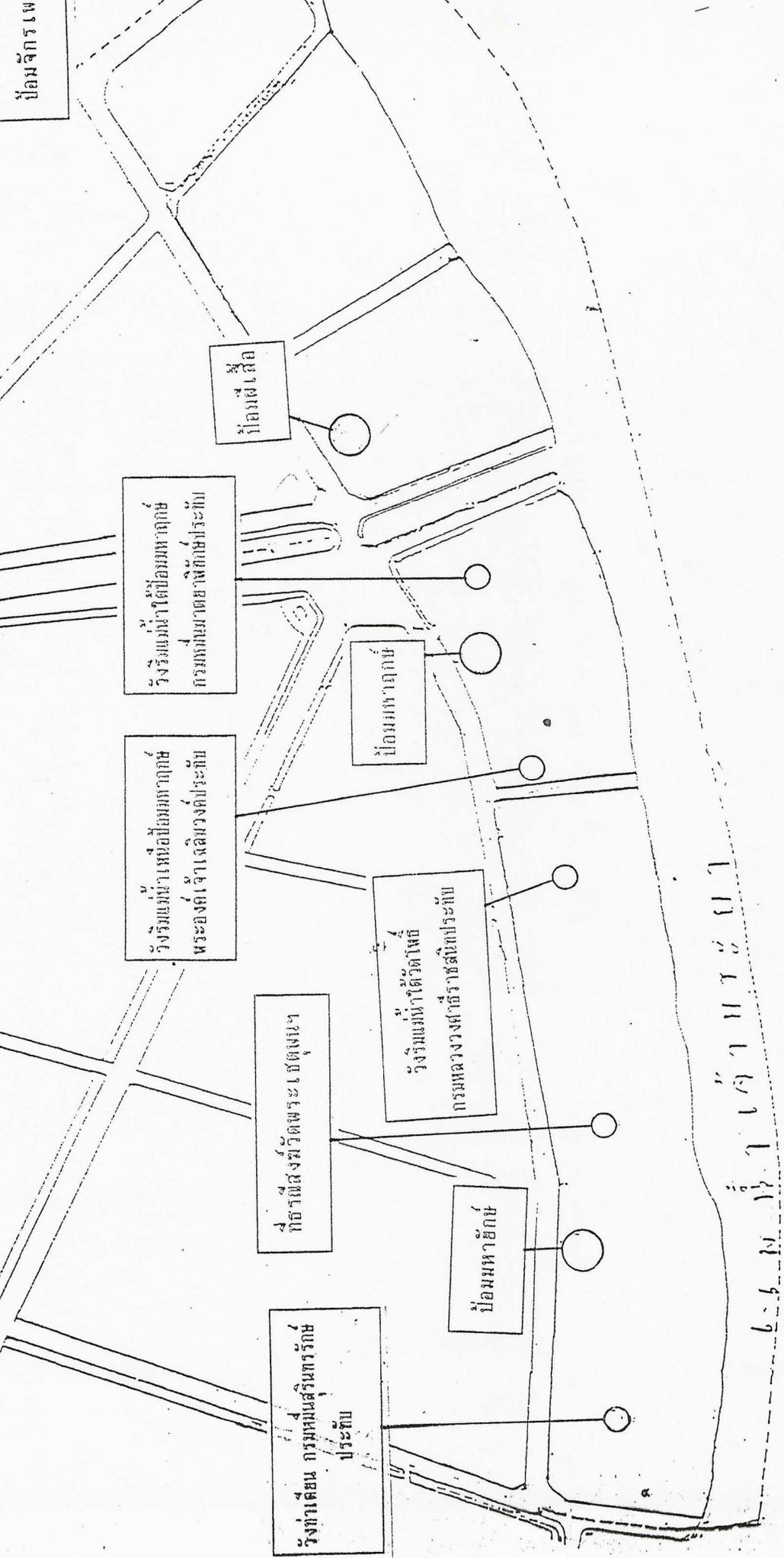
แสดง การใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด
สมัยรัชกาลที่ 2

ที่มา : จากการศึกษา

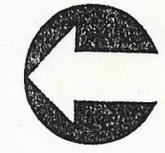
มาตราส่วน 1 : 3,600

แผนที่ 4

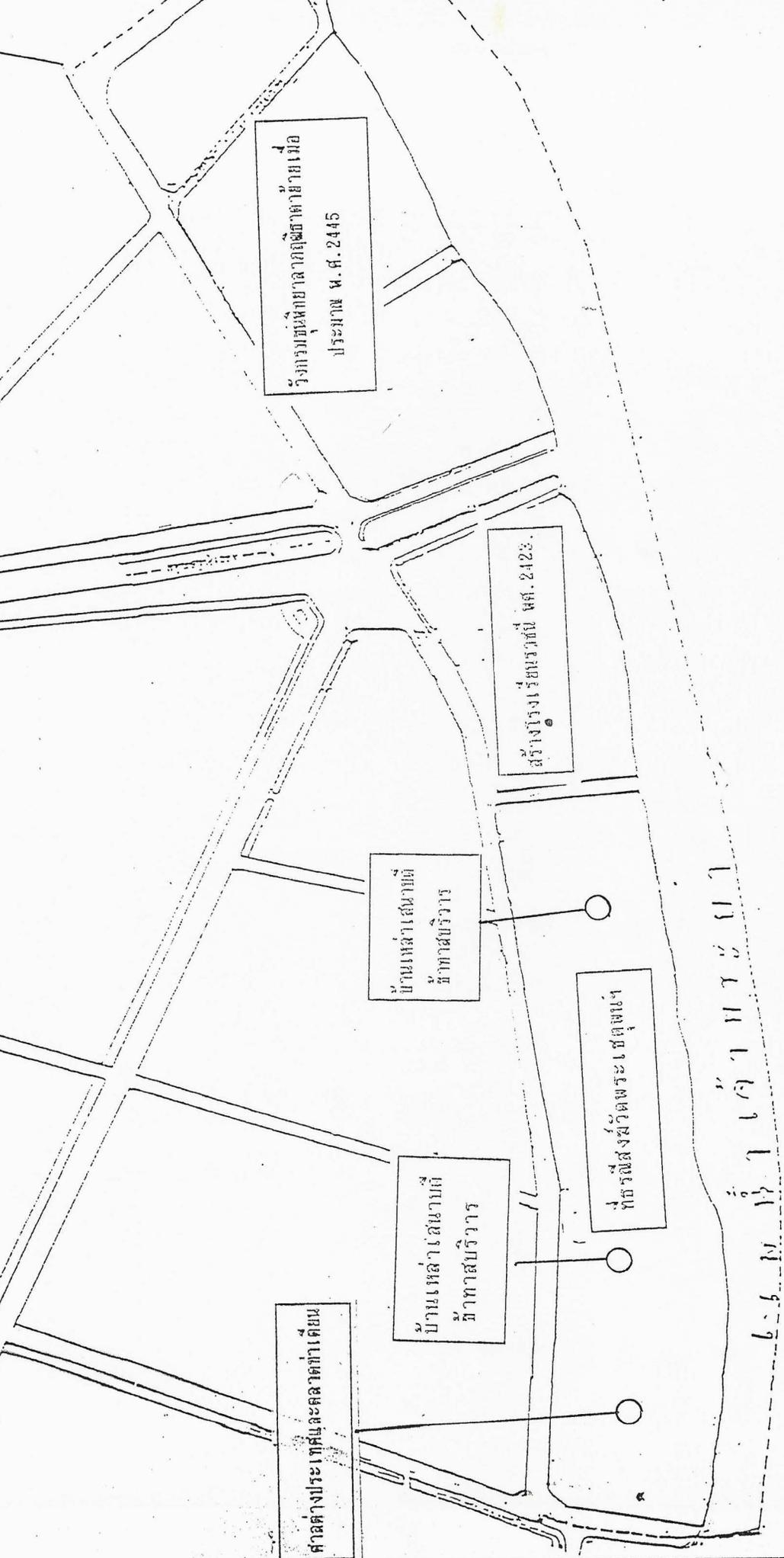
ทำเทียน-ปากคลองตลาด:พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

ที่มา : จากการศึกษา	แผนที่ 5
มาตราส่วน 1 : 3,600	

แสดง การใช้ที่ดินบริเวณทำเทียน-ปากคลองตลาด

สมัยรัชกาลที่ 3

ทำเดียน-ปากคลองตลาค:พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

ที่มา : จากการศึกษา

มาตราส่วน 1 : 3,600

แสดง การใช้ที่ดินบริเวณทำเดียน-ปากคลองตลาค

สมัยรัชกาลที่ 5 (ถึง พ.ศ. 2430)

สัญลักษณ์

- แสดงพื้นที่ไฟไหม้ครั้งใหญ่ทำเตียน พ.ศ. 2400
- วงทำเตียน
- พื้นที่ไฟไหม้ทั้งหมด
- โรงเรียน
- โรงเรียน/ศาลาวัด

ทำเนียบโรงเรียนประถมศึกษาเทศบาลเมืองสงขลา เขตพัฒนาการและกายภาพ

ที่มา
จากการศึกษา

มาตราส่วน
1 : 3,600

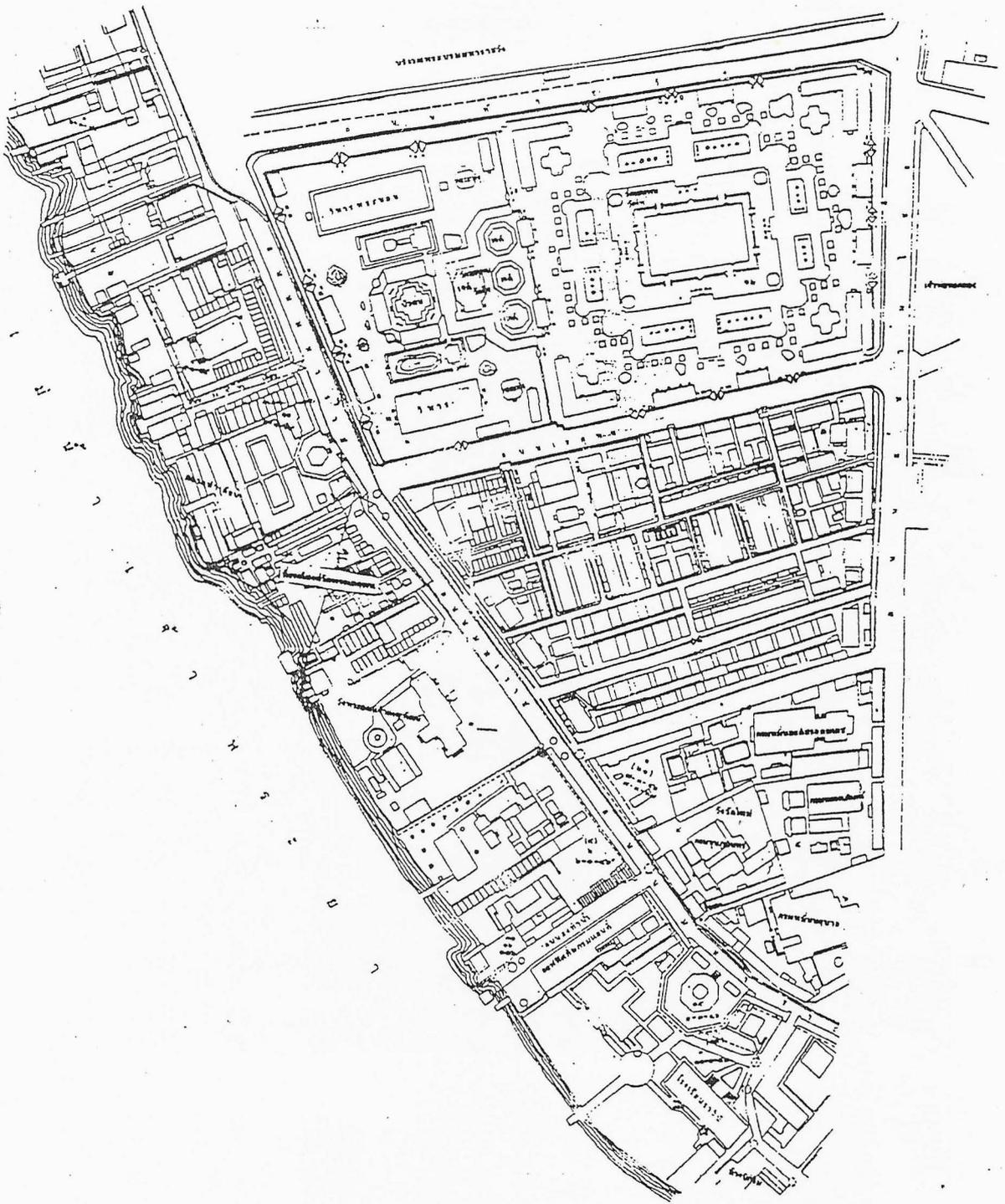
แผนที่

1.2.ท่าเตียน:ยุคการขนส่งด้วยเรือกลไฟเพื่อการโดยสารในลำน้ำเจ้าพระยา (พ.ศ.2431-2537)

ยุคใหม่ของท่าเตียนได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2431 เพราะเป็นครั้งแรกที่มีการใช้เรือกลไฟเพื่อการโดยสารซึ่ง ชัย เรื่องศิลป์(2521)ได้บรรยายไว้ว่า

"ต่อเมื่อถึงรัชกาลที่ 5 จึงได้มีคนนำเรือกลไฟมาให้บริการรับส่งคนโดยสาร ว่าตามหลักฐานเท่าที่ค้นหาได้ เข้าใจว่าการใช้เรือกลไฟรับส่งคนโดยสารเริ่มต้น เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2431 วันนั้นคงเป็นวันที่ราษฎรในกรุงเทพฯ แยกตื่นกันไปนั่งเรือกลไฟอย่างแน่นขนัด เพราะเป็นของแปลกใหม่ไม่เคยมีมาแต่ก่อน เชื่อว่าคนที่แยกตื่นกันไปลงเรือกลไฟในวันนั้นคงรู้สึกเสียดายเพราะข้ามไปท่าวัดอรุณฯ เท่านั้นเองหัวใจยังไม่ทันพองเต็มก็ต้องขึ้นจากเรือเสียแล้ว เข้าใจว่าเรือกลไฟที่รับส่งคนโดยสารข้ามฟากระหว่างท่าเตียนกับท่าวัดอรุณราชวราราม คงเป็นของบริษัทแม่น้ำฟลอทิลลาทูนจำกัด ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2431 และได้เปิดบริการรับส่งคนโดยสารถึง 9 สาย สายที่ 1 เริ่มต้นจากท่าวัดจักรวรรดิ (วัดสามปลื้ม) ไปจนถึงเมืองสมุทรปราการ สายที่ 2 เริ่มต้นจากท่าบางรักไปยังเมืองนครเขื่อนขันธ์ (ปากลัด) สายที่ 3 เริ่มต้นจากท่าวัดจักรวรรดิ ปลายทางอยู่ที่ปากเกร็ด สายที่ 4 ตั้งต้นที่บางคอแหลม ปลายทางอยู่ที่ท่าเตียน สายที่ 5 ตั้งต้นที่ท่าวัดจักรวรรดิ ปลายทางอยู่ที่ท่าสามเสน สายที่ 6 เริ่มจากท่าเตียน เข้าไปในคลองบางกอกน้อย สายที่ 7 เริ่มจากท่าเตียนกับวัดอรุณราชวราราม สายที่ 9 เป็นสายข้ามฟากอีกเหมือนกัน คือ ข้ามจากท่าช้างวังหน้าไปยังวัดระฆังโฆสิตาราม

สาเหตุที่ผู้เขียนถือว่าการขนส่งด้วยเรือกลไฟเพื่อการโดยสารในลำน้ำเจ้าพระยาเป็นยุคใหม่ของท่าเตียน เนื่องจากท่าเตียนถูกใช้เป็นศูนย์ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมทางน้ำ จากหลักฐานเท่าที่ค้นคว้าได้พบว่าจดหมายเหตุโทร ได้บันทึกไว้ว่า พ.ศ. 2431 มีการนำเรือกลไฟมาใช้ ดังที่กล่าวไว้ในข้างต้นถึงแม้ว่าพ.ศ. 2403 มีการนำเครื่องเรือกลไฟเข้ามาในประเทศไทยแล้ว (ชัย เรื่องศิลป์,2522) แต่ยังไม่มียหลักฐานว่านำไปใช้ในการโดยสารทางน้ำ คงมีหลักฐานเมื่อ พ.ศ.2431 เท่านั้น

ทำเตียน-ปากคลองตลาด:พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

แสดง การใช้ที่ดินบริเวณทำเตียน พ.ศ.2451

ที่มา : ประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

แผนที่ 9

ทำเตียนเป็นพื้นที่ใกล้กับวังหลวงดังนั้นบริเวณนี้เป็นที่อาศัยของ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีความใกล้ชิดเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยประกอบกับประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังคงอาศัยบ้านเรือนแพริมน้ำ ทำให้สภาพสังคมของพื้นที่ทำเตียนเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนชั้นที่มีอำนาจในสังคม เพราะเป็นที่ตั้งของวังบ้านเรือนของเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ ส่วนบ้านเล็กเรือนน้อยก็จะเป็นบริวารของเจ้านายเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ ด้วยเหตุที่มีวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามตั้งอยู่ทำให้บริเวณนี้มีที่พึ่งทางใจ โดยทำหน้าที่เชื่อมระหว่างชนชั้นผู้มีอำนาจกับไพร่สามัญชน ตลอดจนทาสซึ่งเป็นข้าพระ ในรัชกาลที่ 3 ข้าพระย้ายเข้ามาอาศัยบริเวณข้างโรงเรือกัลยาของ กรมพระปรมาภิไธยชิโนรส บริเวณชอยประตุนกยูง และโกดังสินค้าในปัจจุบัน และไพร่สามัญชนจะมีเรือนแพทอดอยู่บริเวณริมตลิ่งตรงฉนวนทำน้ำวัด ดังนั้นลักษณะทางสังคม ซึ่งมีความแตกต่างราวฟ้ากับดิน แต่ก็ยังมี พระภิกษุที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงคนในสังคมนี้ การเชื่อมโยงนี้คือ การที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการปฏิสังขรวัดร่วมงานบุญ งานบวช ฯลฯ ทำให้ประชาชนทุกคนในทำเตียนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

1.1.4. ลักษณะทางประชากร ยุคแรกของการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าจะมีแต่เฉพาะเจ้านายเสนาบดี และข้าราชการที่ใกล้ชิด จึงสะท้อนให้เห็นว่าประชากรส่วนใหญ่คือ คนสนิทและกำลังพลของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทย ต่อมาในรัชกาลที่ 4 เมื่อมีการค้าขายมากขึ้นมี คนจีนที่อพยพมาอยู่ในเมืองไทย เริ่มเข้ามาอาศัยเพื่อค้าขาย รับจ้าง แต่ยังไม่เด่นชัดเหมือนยุคหลัง ซึ่งสามารถเข้ามาควบคุมกิจการและกำหนดการค้าขายในตลาดทำเตียนได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ความรวดเร็วของการคมนาคมทางน้ำ ประกอบกับพัฒนาการของบ้านเมืองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ท่าเตียนเป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุดเป็นชุมทางที่มีความสำคัญมากที่สุดของกรุงรัตนโกสินทร์รวดเร็ว

1.2.1. การใช้ที่ดิน (Land use) บริเวณท่าเตียน มีพัฒนาการไปอย่างมาก จากคำบอกเล่าและหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือ "กรุงเทพเมื่อ 70 ปีก่อน" ของขุนวิจิตรมาตรา (2522) กล่าวว่า

ถนนมหาธาตุ ตั้งต้นจากสะพานเจริญรัชบริเวณปากคลองตลาดตรงหัวถนนราชินีและเป็นถนนรอบกำแพงเมือง ต่อจากถนนจักรเพชรจนถึงถนนพระจันทร์ ฟากริมแม่น้ำของถนนนี้เป็นโรงเรียนสุนันทาลัย (ราชินี) ติดกับกรมแผนที่ทหารบกซึ่งมีท่าลงแม่น้ำเรียกว่า"ท่าตรงข้าม"คือ ตรงข้ามกับปากคลองบางหลวงพอดี ต่อจากท่าไปเป็นบ้านเล็กเรือนน้อย แล้วเป็นกำแพงเมืองไปจนประตูนกยูง ซึ่งเป็นประตูเมือง ที่ตอนนี้เป็นโรงละคร เจ้าพระยามหินทร์ (ชาวบ้านเรียก "ละครพระยามหิง") เป็นละครรำชั้นเยี่ยมลือชื่อที่สุดในสมัยนั้น จากประตูนกยูงไปเป็นตลาดท่าเตียน ซึ่งเป็นตลาดใหญ่มากติดต่อกับตลาดท้องน้ำ ซึ่งเต็มไปด้วยเรือสินค้าใหญ่น้อย จากคลองบางหลวงและคลองบางกอกน้อยต่อจากตลาดท่าเตียนเป็นท่าเรียกว่า"ท่าโรงไม้"

จากงานเขียนของขุนวิจิตรมาตรา สามารถที่จะประมวลการใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียนลงบนแผนที่ 6 ได้ดังนี้ ตลาดท่าเตียนมีการเปลี่ยนโดยทุบตึกที่เคยเป็นศาลต่างประเทศและตึกที่เคยเป็นที่อาศัยของข้าราชการชาวต่างประเทศ แล้วสร้างตึกล้อมรอบอาคาร โดยพบว่าเมื่อ พ.ศ. 2446 ก็ปรากฏว่ามีการสร้างตึกแถวนี้แล้ว ปัจจุบันยังคงมีอยู่ (ตึกที่ทำการธนาคารกรุงเทพ สาขาท่าเตียน เป็นตึกอนุรักษ) สาเหตุที่มีการทุบตึกและสร้างใหม่อาจเกิดจากตึกดังกล่าวสร้าง

ประมาณ พ.ศ. 2400 ทรุกโทรมลงไปมากประกอบกับความเจริญของท่าเตียนมีความแออัดของการใช้บริการทำให้ต้องขยายพื้นที่ตลาดให้กว้างขวางและถูกสุขลักษณะ

จากบริเวณตลาดท่าเตียนลงมา ก็จะเป็นบ้านเล็กเรือนน้อยของเสนาบดีและบ่าวไพร่ ถัดมาเป็นที่สาธารณประโยชน์ คือ เป็นที่ธรณีสงฆ์โดยใช้เป็นทำน้าวัดโพธิ์ เพราะมีโรงเรือ ทำน้ามี่หลักฐานที่แสดงว่า พ.ศ.2445 วัดโพธิ์ มีสิทธิครอบครองพื้นที่นี้ จากหนังสือประวัติวัดพระเชตุพน (พระครูปลัดสัมพิพัฒน์พรหมจริยาจารย์และพระธรรมราชานุวัตร,2536)

เรื่องธรณีสงฆ์สำหรับพระอารามนี้ แต่เดิมมาหาได้จัดการให้เกิดประโยชน์สำหรับบำรุงพระอารามไม่ ครั้นถึงรัชกาลที่ 5 ปีขาล พ.ศ. 2445 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริถึงการเงินกัลปนาสงฆ์ สำหรับบำรุงพระอารามต่าง ๆ อันพึงจะได้ประโยชน์อันเกิดจากค่าเช่าเป็นต้นย่อมจะเป็นการทำนุบำรุงกำลังสงฆ์ ซึ่งจะบำรุงอารามนั้น ๆ ก็แต่การเก็บผลประโยชน์เงินทองขัดแแก้สงฆ์ที่จะทำเอง ครั้นจะให้เจ้าพนักงานจัดการแทนสงฆ์เล่า การก็แยกย้ายหลายแห่งนัก และไม่สะดวกแก่สงฆ์ด้วยและมีพระราชประสงค์จะอุดหนุนกำลังสงฆ์ซึ่งจะทำนุบำรุงพระอารามให้เจริญรุ่งเรืองสืบไปจึงโปรดฯ ให้กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งกฎข้อบังคับเรื่องกัลปนาสงฆ์ และได้ทรงตั้งให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นมรรคนายกสำหรับพระอารามหลวงต่าง ๆ ขึ้นในครั้งนั้นส่วนวัดราชฎารามนั้นก็โปรดฯ ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งมรรคนายกขึ้นด้วยเหมือนกัน ส่วนวัดพระเชตุพนฯ นี้ทรงตั้งให้พระสุวรรณรัตมีเมื่อยังไม่อุปสมบทและเป็นที่ยะยาสิทธิราชฤทธิไกรนั้น เป็นมรรคนายกมีหน้าที่จัดการบำรุงรักษาผลประโยชน์แทนสงฆ์ เพราะฉะนั้นมรรคนายกจึงได้จัดการให้มีคนเช่าถือผูกขาดทำวัดเป็นท่าเรือจ้างเป็นราคาเดือนละ 30 บาท นับว่าเป็นครั้งแรกที่วัดพระเชตุพนฯ ได้รับผลประโยชน์อันเกิดจากที่ธรณีสงฆ์

พื้นที่ถัดมายังคงเป็นบ้านเหล่าเสนาบดี ซึ่งข้อมูลที่สนับสนุนตรงกัน โดย ขุนวิจิตรมาตรา (2522) น.อ.สวัสดิ์ จันทน์ (2518) กล่าวว่า พื้นที่นี้เป็นที่ดินของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงโดยเจ้าพระยามหินทรศักดิ์เป็นคนโปรดของรัชกาลที่ 4 มีโรงละครอยู่ที่ท่าเตียน ซึ่งละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง มีชื่อเสียงโด่งดังมาก ถึงกับได้ไปแสดงที่ประเทศรัสเซียในปี พ.ศ. 2441 (สวัสดิ์ จันทน์, 2518) พื้นที่ถัดมาเป็นที่ดินของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ โดยจดหมายเหตุ การอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ (2525) ได้แสดงไว้ว่า วังจักรพงษ์หรือบ้านจักรพงษ์ เดิมเรียกกันว่า วังท่าเตียนแต่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงนิยมเรียกว่า "บ้านท่าเตียน" ตั้งอยู่ริมถนนมหาธาตุ ตรงข้ามกับกระทรวงพาณิชย์ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถกรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ทรงสร้างไว้เป็นท่าเรือส่วนพระองค์ และทรงสร้างพระตำหนักไว้สำหรับประทานเป็นวังของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ และหนังสือเกิดวังปารุสกับทพระราชนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ได้กล่าวว่า

ขอแฉลงว่าบ้านจักรพงษ์ท่าเตียน ซึ่งข้าพเจ้าใช้เป็นที่อยู่ขณะนี้มิใช่ที่ทางที่พ่อได้รับเป็นวังของตระกูลท่านแทนวังปารุสก์ เป็นที่ของท่านเอง สร้างขึ้นเพื่อจะมีท่าน้ำ แล้วปลูกตึกเล็ก ๆ ขึ้นหลังหนึ่งใช้เป็นตึกรับแขก และได้เคยรับสั่งบอกข้าพเจ้าว่า "เมื่อหนูกลับมาจากเมืองนอก กลับมาอยู่กับพ่อที่วังปารุสก์วันอย่างเดิมก็ได้ แต่ถ้าอยากได้อยู่คนเดียว หรือถ้ามีลูกมีเมียในเมื่อพ่อยังมีชีวิตอยู่ ก็ไปอยู่ที่ท่าเตียน เมื่อพ่อตายแล้วจึงกลับมาอยู่ที่วังปารุสก์ก็ได้"แต่ท่านก็มีได้มีพระชนมอยู่นานพอที่จะได้เห็นข้าพเจ้าออกไปเมืองนอกเสียด้วยซ้ำ

ส่วนพื้นที่ต่อมาคือ บ้านปราณี ยายท้อเล่าว่าเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเคยบอกว่าที่บ้านปราณีนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เดิมเป็นบ้านเสนาบดี แต่ที่ดินได้กลับตกมาเป็นของหลวง และมีการตั้งกรมแผนที่ทหารขึ้นที่นี่ (ย้ายมา

พ.ศ. 2452 จากหนังสือที่ระลึกรอบ 50 ของกรมแผนที่ทหาร 1 ตุลาคม 2502) มีหลักฐานยืนยันว่ามีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างต่อเนื่องจนในที่สุดก็มาเป็นบ้านปรางค์ในปัจจุบัน ซึ่งตรงกับหลักฐานของกรมพระยาดำรง ที่กล่าวว่า

ที่วังนี้อยู่เหนือเขตโรงเรียนราชินีบัดนี้ เดิมเป็นที่บ้านเจ้าพระยาพระคลัง(หน) รัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นบิดาของเจ้าจอมมารดา สมเด็จพระยาเดชาดิศร ได้ทรงรับมรดกจึงโปรดฯ ให้สร้างวังที่ตรงนั้น เสด็จมาอยู่มาจนในรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างวังใหม่ริมถนนมหาชัยใกล้ประตูสะพานหัน 3 วัง และโปรดฯ ให้สมเด็จพระยาเดชาดิศรเสด็จไปประทับอยู่ที่วังได้ เป็นประธานการรักษาพระนครทางด้านนั้น ที่วังเดิม ทำนองสมเด็จพระยาเดชาดิศรจะถวายคืน จึงโปรดฯ ให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเสด็จไปประทับพระราชวังเดิม ทำนองกรมหลวงวงศาจะถวายที่วังเดิมคืน จึงพระราชทานที่วังนั้นแก่เจ้าพระยาธรรมมา (บุญศรี) ซึ่งเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีในรัชกาลที่ 5 เพราะที่บ้านติดต่อยู่ทางเหนือ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรีแบ่งให้พระยาธรรมจรรยาอนุกรมตรี (เจริญ) ผู้เป็นบุตรใหญ่ ซึ่งได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งบ้านเรือน ต่อมาบุตรหลานพระยาธรรมจรรยา (เจริญ) ยังปกครองมา (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,2513)

"ก่อนที่จะมาเป็นบ้านปรางค์ มีอยู่ช่วงหนึ่งที่ที่ดินตรงนี้เป็นที่ว่างเปล่า ทำให้คนจนเข้ามาปลูกบ้านอยู่ จนเขาสร้างบ้านปรางค์นั้นแหละ หลวงจิงไถ่ชาวบ้านออก อ้อ ข้าวแกงป่าลอยที่มีชื่อของตลาดท่าเตียนนั้น ป่าลอยแกก็อาศัยอยู่ที่นี้" (ทัศนีย์ เหลืองชูสกุล, สัมภาษณ์,5 ตุลาคม 2537)

เมื่อทำการศึกษามาถึงขั้นนี้ การใช้ที่ดินของโรงเรียนราชินีและบ้านปรางค์จะไม่ขอกล่าวถึงอีกเพราะไม่มีการเปลี่ยนแปลงอีกเลย การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของการใช้ที่ดินบริเวณนี้ ในช่วงแรกนี้น่าจะเป็นการพระราชทานที่ดิน บริเวณที่เรียกว่าตลาดมรกต คือพื้นที่จากตลาดท่าเตียนจรดที่ธรณีสงฆ์ (แผนที่ 9) ให้แก่เจ้าจอมมารดามรกฏ และสร้างวังพระราชทานแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม (ประสูติ พ.ศ.

2425^๖สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2452) โดยมีการฉลองพระตำหนักใหม่เมื่อ 5 มีนาคม 2450 (ประยูร ธิดิพันธุ์, 2521) ซึ่งตรงกับตำนานวังเก่า ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2513)

กรมหมื่นพิชัยฯ ทรงสมัครจะสร้างวังที่บ้านเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เจ้าคุณตาซึ่งได้รับมรดก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงรับซื้อที่ดินได้พระราชทานนั้นและสร้างตำหนักพระราชทานที่วังใหม่ อยู่ริมแม่น้ำข้างใต้ตลาดท่าเตียน กรมหมื่นพิชัยฯ ประทับอยู่ที่วังนี้จนตลอดพระชนมายุ...

บรรยากาศในวังเพ็ญพัฒน์ ซึ่งถ่ายทอดจากบริวารเก่าแก่ คือ คุณยายท้อ พุ่มประสาธน์ "สงบ ราบรื่น ที่นี่เก่งทางดนตรี แต่เสียดายท่านชายเผ่ารักษาไว้ไม่ได้"

นายจูล ธรรมวิจิตรเกษม "ตอนผมเป็นเด็ก ซึ่งเล่นอยู่ในวังได้ เพราะผมเป็นคนไปรับปิ่นโตมาถวายพระ ผมยังเคยปีนไปชั้นบนสุดของวังที่เป็น โดมข้างบนเป็นห้องอบไม้ สำหรับทำระนาด ยังมีไม้เป็นแผ่น ๆ ที่เตรียมจะทำระนาด ตอนรื้อวังพวกก่อสร้างจัดจนไม้เสียหายหมด"

การสร้างวังและการพระราชทานที่ดินดังกล่าว ได้ทำให้การใช้ที่ดินบริเวณนี้เปลี่ยนแปลงโดยพื้นที่จากตลาดท่าเตียน-ธรรมิสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ (แผนที่ 11) ได้ถูกสร้างเป็นตลาดสด โดยเพื่อนคุณทักษิณีย์ เหลืองชูสกุล เคยเป็นพ่อค้าขายไข่เป็ดในบริเวณตลาดเก่า "ตลาดมรกตเป็นตลาดสด ขายของจำพวกอาหารสด หมู ไข่เป็ด ไข่ไก่ และตีกแถวข้างเคียงจะขายของใช้ด้วย ส่วนตลาดท่าเตียนบริเวณที่เป็นตลาดปัจจุบันจะขายของแห้ง พวก ปลาแห้ง กุ้งแห้ง ส่วนหน้าตลาดเป็นผลไม้ ด้านริมน้ำเป็นตลาดผักส่วนริมถนนมหาธาตุ ถนนเชตุพน เป็นที่ขายของจากสวน" นายจูล ธรรมวิจิตรเกษมเล่าว่า"บริเวณตลาดมรกต เป็นตลาดที่สร้างคู่กับตลาดท่าเตียน มีตึกแถวสองข้าง ตัวตลาดเปิดโล่ง จากตลาดถึงท่าหน้าเป็นที่ขายของจำพวกของสดที่ใช้ในชีวิตประจำวัน"

เมื่อพื้นที่นี้เป็นตลาดมรกฏ ซึ่งสร้างและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ โดยราชตระกูล "เพ็ญพัฒน" และพื้นที่ธรณีสงฆ์ของวัดพระเชตุพน ก็มีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ครั้นถึงปีระกา พ.ศ. 2452 ทรงตั้งหลวงชำนาญโยธา เมื่อครั้งยังเป็นที่ยุชธานีโยธา ให้เป็นมรรคนายกสำหรับวัดพระเชตุพนฯ เพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่ง ถึงปีกุน พ.ศ. 2454 จึงโปรดฯ ให้พระสุวรรณรัสมิ์พ้นจากตำแหน่งหน้าที่มรรคนายก ครั้นถึงปีชวด พ.ศ. 2455 หลวงชำนาญโยธาเห็นว่านวนทำน้าหน้าวัดและที่ศาลาโรงเรือในบริเวณทำน้า ซึ่งยังคงเหลือเป็นที่ธรณีสงฆ์อยู่นั้นชำรุดทรุดโทรมรุงรังอยู่ โดยวัดไม่ได้รับประโยชน์สิ่งใดในที่นั้น ควรจะรื้อเสียแล้วสร้างตึกให้คนเช่า เพื่อได้เก็บผลประโยชน์บำรุงพระอารามสืบไป จึงได้ขออนุญาตรื้อเสียทั้งสิ้น และได้สร้างตึกชั้นเดียว 45 ห้อง และโรงแถว 2 ชั้น 11 ห้อง โรงแถวชั้นเดียวข้างโรงใหญ่กันเป็นห้องข้าง รวม 40 ห้อง เต็มตลอดเนื้อที่ซึ่งได้รื้อนั้นโดยเงินทุน 8,000 บาท ซึ่งได้กู้เงินของมหามกุฏราชวิทยาลัย และเงินทุนของวัดเทพศิรินทราวาส จากกรมพระคลังข้างที่ และเสียดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปี เก็บผลประโยชน์ที่เหลือจ่ายผ่อนใช้หนี้เงินทุนรายที่กู้ขึ้นเสมอมา ครั้นถึงปีมะโรง พ.ศ. 2459 หลวงชำนาญโยธาออกจากหน้าที่มรรคนายกกรมพระคลังข้างที่จึงได้รับจัดการผลประโยชน์ของวัดพระเชตุพนฯ รายนี้สืบมา และในปีมะโรง พ.ศ. 2459 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสโปรดประทานกระแสพระดำริว่า เรื่อง ผลประโยชน์ของวัดพระเชตุพนฯ รายนี้คือเงินที่เหลือมีอยู่เท่าใด ก็ใช้ส่งต้นทุนรายที่กู้ไปเท่านั้น การที่ทำอยู่เช่นนี้กว่าจะหมดนี้ก็นานนัก ถ้าคิดเปลี่ยนเป็นหุ้นส่วนได้ก็จะดี คือ เงินที่เหลือจ่ายแล้วคงให้เป็นของวัดพระเชตุพนฯ เข้าหุ้นส่วนด้วยเสมอไปและเมื่อวัดพระเชตุพนฯ จำเป็นจะต้องใช้เงินก็ถอนเอาดอกเบี้ยมาใช้ได้ ถ้าไม่มีการจำเป็นจะต้องใช้แล้วดอกเบี้ยก็ทบต้นทุนเข้าหุ้นส่วนเสมอไป ถอนหุ้นส่วนรายอื่นให้น้อยลงไปทุกที ถ้าทำได้ดังนี้วัดพระเชตุพนฯ จะพ้นตัวได้เร็ว สมเด็จพระพุทธอาจารย์ย่อมเห็นชอบตามพระดำริ จึงตกลงขอให้พระคลังข้างที่จัดการเป็นหุ้นส่วนตั้งแต่นั้นมา ครั้นถึง พ.ศ. 2472 กองศาสนสมบัติขอโอนงานจัดการผลประโยชน์มาจัดทำโดยได้เริ่มจัดการปรับปรุงทำเรือก่อนอื่น คือ สร้างเขื่อน

คอนกรีตและขานเดินตามเขตท่าเรือ แล้วรื้อตึกชั้นเดียวของเก่าด้านเหนือ สร้างเป็นตึกคอนกรีต 2 ชั้น 18 ห้องแถวหนึ่ง ส่วนที่ดินด้านใต้ว่างอยู่ สร้างตึกคอนกรีต 2 ชั้น 11 ห้องอีกแถวหนึ่ง แล้วสร้างถนนเป็นคอนกรีตตรงลงท่าเรือ ส่วนห้องไม้ 2 ชั้นริมน้ำ 11 ห้องนั้น ซ่อมใหม่ตลอดแถวส่วนตึกแถวชั้นเดียวของเก่าริมกำแพงพระนครนั้น รื้อสร้างเป็นตึกคอนกรีต 2 ชั้น 10 ห้องแถวหนึ่ง แล้วขออนุญาต รื้อกำแพงพระนครให้ตึกหันหน้าติดถนนมหาราชดังที่มีรูปลักษณะปรากฏอยู่บัดนี้ ส่วนบรรดาหนี้สินซึ่งทางวัดได้กู้ยืมมาแต่เดิมนั้น ก็ได้ชำระให้เสร็จสิ้นไปแล้วแต่วันที่ 1 มีนาคม 2478 (พระครูปลัดสัมพิพัฒน์พรหมจริยาจารย์ พระธรรมราชาอนุวัตร, 2536)

พื้นที่บริเวณตลาดมรกตซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ระหว่างตลาดท่าเตียนกับที่ธรณีสงฆ์ของวัดพระเชตุพนฯ นับว่าเป็นตลาดคู่กับตลาดท่าเตียน โดยมีราชตระกูลเพ็ญพัฒน์เป็นเจ้าของและบริหารมาโดยตลอด ซึ่งตลาดมรกตยังคงมีบทบาทเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2506 เพราะในปีนี้มีไฟไหม้ตลาด หลังจากนั้นก็มี การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากตลาดก็รื้อมาเป็นก่อสร้างตึกแถว และคงเหลือพื้นที่บริเวณติดถนนมหาราชเป็นตลาดขนาดเล็ก ซึ่งต่อมาก็มีการรื้อตลาดและสร้างเป็นที่ทำการของธนาคารกรุงไทย ซึ่งเพื่อนของคุณทัศนีย์ เหลืองชูสกุล ซึ่งเป็นพ่อค้าในบริเวณตลาดท่าเตียนได้เล่าว่า

"เกิดไฟไหม้ที่ตลาดมรกตทั้งหมด สันนิษฐานว่าเป็นการวางเพลิง ซึ่งจุดที่เกิดเพลิงไหม้อยู่บริเวณหลังร้านขายของของเตี้ยผม ซึ่งตอนหลังเตี้ยผมต้องตรอมใจตายเพราะบ้านถูกไฟไหม้ หลังจากนั้นก็มี การรื้อตลาดมรกตแล้วสร้างตึกแถวแต่ยังเว้นที่ว่างตรงธนาคารกรุงไทยสร้างเป็นตลาดเล็ก ๆ ไม่กี่ปีก็เลิกแล้วสร้างธนาคาร คนที่เคยขายของก็ย้ายไปขายที่ปากคลอง"

นอกจากเหตุการณ์ไฟไหม้ ปี 2506 แล้ว ในเวลาใกล้เคียงกันมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินบริเวณนี้ คือ

1. ราว พ.ศ. 2499-2504 กระทรวงสหกรณ์ มาเช่าตึกที่วังเพ็ญพัฒน์ ใช้เป็นที่ทำการเมื่อย้ายออกไปเจ้าของวังก็รื้อวังทิ้งแล้วสร้างตึกแถวที่เห็นในปัจจุบัน

2. สร้างตลาดที่ปากคลองตลาด พ.ศ. 2496

จากเหตุการณ์ไฟไหม้ตลาดมรกต แล้วรื้อสร้างตึกแถว รื้อวังเพ็ญพัฒน์ แล้วสร้างตึกแถวนั้นพบว่า มีนักพัฒนาที่ดินรายหนึ่งเข้ามามีบทบาทในการร่วมทุนก่อสร้าง แล้วให้เจ้าของที่ดินเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ แต่อย่างไรมิทราบได้ ผลปรากฏว่ากรรมสิทธิ์ในที่ดินและตึกแถวในปัจจุบันได้ถูกเปลี่ยนมือไปสู่เอกชนรายย่อยทั้งหมด (จุล ธรณวิจิตรเกษม, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2537)

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

1. ตลาดท่าเตียน ยังคงสภาพตลาดเช่นเดิม
2. ที่ดินของเจ้าจอมมารคามาตรกฏ ซึ่งเคยเป็นที่พักพิงของบ่าวไพร่ ได้เปลี่ยนมาเป็นตลาดและตึกแถว พ.ศ. 2506 เกิดไฟไหม้แล้วรื้อทำตึกแถว โดยมีนักพัฒนาที่ดินเข้าร่วมทุน ทำยที่สุดกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ตึกแถวถูกเปลี่ยนมือไปสู่เอกชนรายย่อย
3. ที่ธรณีสงฆ์ เปลี่ยนจากทำน้ำ สำหรับสรงน้ำพระ มาเป็นท่าเรือ โกดัง ตึกแถวให้คนเช่าเก็บผลประโยชน์บำรุงวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
4. วังเพ็ญพัฒน์ ดำรงความเป็นวังตั้งแต่ พ.ศ. 2450-2504 ก็รื้อสร้างตึกแถวในรูปแบบเดี่ยวและผลที่สุดก็เหมือนกับตลาดมรกต
5. บ้านปราณี เดิมเป็นวังเปลี่ยนเป็นบ้านเสนาบดี-กรมแผนที่ทหาร-ที่ว่างเป็นชุมชนแออัด-บ้านปราณี
6. โรงเรียนราชินี ยังคงเป็นโรงเรียนตลอดมา

1.2.2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ ท่าเตียนเป็นตลาดที่มีความสำคัญนับตั้งแต่มีเรือกลไฟเพื่อการโดยสารวิ่งในลำน้ำเจ้าพระยา ความรวดเร็วของการขนส่ง ภูมิภาคก็ได้เปรียบ ทำให้ท่าเตียนเป็นศูนย์ชุมชนนับตั้งแต่นั้น จากการศึกษาการคมนาคมทางน้ำจะทำให้มองเห็นภาพลักษณะเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในท่าเตียนได้เด่นชัดยิ่งขึ้น

พ.ศ. 2431 บริษัทแม่น้ำ ฟลอททิลลาทูน จำกัด เปิดเดินเรือตามท่าต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ

พ.ศ. 2432 รัชกาลที่ 5 โปรคให้กรมไปรษณีย์โทรเลข เดินเรือ
เพื่อรับส่งถุงเมล์ผู้โดยสารจากท่าไปรษณีย์ (บริเวณสะพานพระปกเกล้าฯ ใน
ปัจจุบัน) โดยการเดินเรือมีการอ้างตามประกาศ ดังนี้ (ต. ผู้เฒ่า, 2532)

ประกาศกรมไปรษณีย์และโทรเลข

ด้วยสรรพธุรกิจแลการทำมาหาผลประโยชน์ทั้งปวง ต้องยอมอาศรัยแก่กำลังพาหนะที่จะไปมาได้ถึงที่ ๆ มีกิจธุระและหาผลประโยชน์ได้เป็นธรรมดา การทำมาหาผลประโยชน์ยิ่งแพร่หลายเนื่องไปในที่ต่าง ๆ ชนทั้งปวงก็ยิ่งประกอบกิจธุระเนื่องตลอดถึงกันทวีมากขึ้น ซึ่งจะให้ผลเป็นความเจริญแก่บ้านเมืองแลอาณาประชาราษฎร์ทั่วไป แต่ต้องอาศัยรมีพาหนะไปมาถึงกันโดยง่ายโดยสะดวก

เพราะฉะนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมไปรษณีย์และโทรเลขจัดเรือไฟเดินเมล์ คือ หนังสือไปมาถึงหัวเมืองต่าง ๆ นั้นให้จัดเรือที่สมควรที่จะรับคนโดยสารและสินค้าชักลากเรือราษฎรขึ้นล่องได้ด้วย เพื่อที่จะได้บำรุงรักษากิจการรับส่งหนังสือแลข้าราชการไปมาตลอดพระราชอาณาเขตได้โดยสะดวก แลจะได้บำรุงความสุขความเจริญของอาณาประชาราษฎร์โดยการอุดหนุนให้พาหนะไปมาให้สำเร็จกิจธุระทำมาหาผลประโยชน์ของมหาชนทั้งปวงทั่วไป ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

1. ทางฝั่งทะเลตะวันตก
2. ทางฝั่งทะเลตะวันออก
3. ทางเหนือ ตลอดหัวเมืองรายทางทุกเมือง คือ นนทบุรี ปทุมธานี บางไทร บางปะอิน กรุงเก่า รวมทั้ง 5 หัวเมือง จะมีเรือเดินขึ้นทุกวันอาทิตย์ อังคาร พฤหัสบดี เดินล่องทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์ เสมอไป
4. ทางแยกแต่กรุงเก่าไปหัวเมืองฝ่ายเหนือ คือ อ่างทอง พรหมบุรี อินทร์บุรี ไชยนาทบุรี มโนรมย์ พยุหะคีรี นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลกย์ ศรีพิรมย์พิไชย อุดรดิฐ รวม 14 หัวเมือง จะเดินเดือนละ 2 เที้ยว คือ วันที่ 1 วันที่ 15 จะออกจากกรุงเก่าทุก ๆ เดือน
5. ทางแยกแต่กรุงเก่าไปหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือ คือ บ้านอรัญญิก ท่าเรือพระพุทธรบาท ท่างาม สระบุรี หาดพระยาทศ แลปากเพรียว รวม 6 ตำบล จะเดินเดือนละ 4 เที้ยว คือ ทุกวันอาทิตย์

บัดนี้กรมไปรษณีย์โทรเลขได้จัดการที่จะเดินเรือเมล์ขึ้นได้...

โดยได้รับคำสั่งอธิบดีไครเรกเตอร์เฮนราล

กรมไปรษณีย์และโทรเลข

ไปรษณีย์อาคาร กรุงเทพฯ

ประกาศมาแต่ ณ วันที่ 1 มิถุนายน

รัตนโกสินทรศก 108

พ.ศ.2441 บริษัทอีสเอเชียติกจำกัด ได้ขนส่งทางทะเลระหว่างหัวเมืองทางใต้ และเปิดเส้นทางขนส่งทางหัวเมืองตะวันออกใน พ.ศ. 2444 โดยชัยเรืองศิลป์ (2521) ได้บรรยายสภาพการเดินเรือ ดังนี้

ในรัชกาลที่ 5 มีบริษัทขนส่งตั้งขึ้นหลายบริษัท บริษัทแรกที่ตั้งขึ้นคือบริษัทแม่น้ำฟลอทิลลาทูนจำกัดที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว ซึ่งดำเนินการขนส่งเฉพาะแต่ในลำน้ำเจ้าพระยามาแต่ พ.ศ. 2431 ต่อมาอีก 10 ปี บริษัทอีสเอเชียติก ซึ่งทำการค้าหลายด้าน ก็ดำเนินการขนส่งทางทะเลระหว่างกรุงเทพกับเมืองชายทะเลด้านตะวันตกของอ่าวไทย โดยได้รับเงินอุดหนุนของรัฐบาล ซึ่งต้องการขยายการไปรษณีย์ไปยังภาคใต้ บริษัทอีสเอเชียติก เริ่มเดินเรือเที่ยวแรกในปลายปี พ.ศ. 2441 เรือแวะเมืองท่าไคบ่างหาทราบไม้ เที่ยวที่สองเริ่มต้นเดือนเมษายน พ.ศ. 2442 มีกำหนดแน่นอนดังนี้ คือเรือกลไฟชื่อนาตุนา ออกจากกรุงเทพฯ วันที่ 11 เมษายน จอดรับส่งคนโดยสาร สินค้าและเมลไปรษณีย์ที่บางสะพาน ชุมพร หลังสวน ไชยา บ้านดอน นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี สายบุรี กลันตัน ถึงตรังกานู ในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2442 เวลาเช้าหนึ่งโมงจากลับ ออกจากตรังกานู ในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2442 เวลาบ่ายห้าจอดรับส่งคนโดยสาร สินค้า และเมลไปรษณีย์ที่กลันตัน สายบุรี ปัตตานี สงขลา นครศรีธรรมราช บ้านดอน ไชยา หลังสวน ชุมพร บางสะพานถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2442 เวลาบ่ายห้า มีกำหนดเดินเรือเดือนละครั้ง นอกจากนั้นยังได้ทำ สัญญากับบริษัท ให้มีเรือไฟส่งไปรษณีย์แลรับคนโดยสาร ในระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองชายทะเลตะวันออกอีกสายหนึ่ง เข้าใจว่าบริษัทที่เวลานี้คงจะเป็นบริษัทอีสเอเชียติก ส่วนการเดินเรือในลำน้ำเจ้าพระยามีผู้ริเริ่มนำเรือกลไฟ มารับจ้างลากเรือโยงในลำน้ำเจ้าพระยาเหนือกรุงเทพฯขึ้นมา คือ "ปลัดอำเภอสมนาใหญ่ (พ่อหลวงมิลินทวนิช) เมืองกรุงเก่าเริ่มดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2435 ทำการลากเรือโยงจากกรุงเก่าลงไปยังกรุงเทพฯ แต่ดำเนินงานได้ไม่กี่เที่ยวก็ต้องเลิก เพราะเรือถูกผู้ร้ายปล้นที่อำเภอผักไห่และมีคนถูกยิงตายหลายคนหลังจากนั้นมีการเดินเรือมากยิ่งขึ้น

การขนส่งทางน้ำในลำน้ำระยะนั้นมีเส้นทางเดินเรือสำคัญ 3 เส้นทางคือ

(1) เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดนครสวรรค์ อ.พยุหะคีรี อ.เมืองชัยนาท เขื่อนเจ้าพระยา อ.อินทร์บุรี อ.เมืองสิงห์บุรี อ.พรหมบุรี อ.ไชโย อ.เมืองอ่างทอง อ.ป่าโมกข์ กรุงเก่า อ.บางปะอิน อ.สามโคก อ.เมืองปทุมธานี อ.ปากเกร็ด และ อ.เมืองนนทบุรี ทำเตียน

(2) เส้นทางแม่น้ำน้อย จากจังหวัดนครสวรรค์ลงมาทางใต้ แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านประตูน้ำบรมธาตุ ประตูน้ำชันสูตร อ.บางระจัน ประตูน้ำยามณี อ.วิเศษไชยชาญ อ.ผักไห่ อ.เสนา อ.บางไทร บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่อ.บางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แล้วล่องตามแม่น้ำเจ้าพระยาสู่ทำเตียน

(3) เส้นทางน้ำสุพรรณ อำเภอดำเนินนางบวช ผ่านประตูน้ำชลมารคพิจารณ์ อำเภอสามชูก อำเภอสรีประจันต์ ประตูน้ำโพธิ์พระยา อำเภอมืองสุพรรณบุรี อำเภอบางปลาม้า นครชัยศรี ผ่านคลองมหาสวัสดิ์ ถึงทำเตียน

ในระยะของความรุ่งโรจน์ของการคมนาคมทางน้ำ ทำเตียนเป็นท่าเรือของเรือโดยสาร 3 บริษัท คือ

เรือแดง เรือแดงแห่งบริษัทแม่น้ำมอร์เตอร์ไบ๊ต มีท่าจอดเรืออยู่ที่ท่าเรือชอยทำเตียนในปัจจุบันในอดีตชาวบ้านเรียกทำนี้ว่าท่าเรือแดง มีเส้นทางเดินเรือที่เป็นคู่แข่งกับเรือเขียวมาโดยตลอด

"ข้านะเป็นลูกเรือเรือเขียว ก็วิ่งแข่งกันไปกับเรือแดง ได้ปะปากกันก็หลายที..นาน ๆ ไป ถนนมันเข้ามา เรือแดง เรือเขียว เรือสุพรรณก็เลิก ในที่สุด" (พระบุญธรรม เขมियो 24 ก.ย. 37)

เรือเขียว มีท่าเรืออยู่ที่ท่าเรือเขียว (ท่าเรืออยู่ที่ท่าหน้าชอยประตูนกยูง) เป็นของหลวงมิลินทวิช ซึ่งจะวิ่งไปถึงปากน้ำโพ "วิ่งมานานมากจนประมาณ 2490 กว่าก็มีการเปลี่ยนเจ้าของก็วิ่งมาจนประมาณ พ.ศ. 2500 ก็เลิก" (บรรจบ จรรยางาม, สัมภาษณ์ 10 ตุลาคม 2537)

เรือสีเลือดหมู สายสุพรรณบุรี เป็นเรือที่วิ่งรับส่งผู้โดยสารและสินค้าระหว่าง กทม.กับสุพรรณบุรี โดยอาศัยแม่น้ำท่าจีนเป็นหลัก โดยมีลักษณะการขนส่งและเส้นทางตามหลักฐานดังนี้

"บางระกำ จำพรรษา บางปลา สองพี่น้อง บางปلام้า เก้าห้องลอยระลอกขึ้นสุพรรณ" (อาจินต์ ปัญจพรรค์, 2533)

"บริษัทเรือเมล์ ผูกขาดเดินเรือในแม่น้ำท่าจีน เป็นของตระกูลขุนนางเศรษฐีเมืองสุพรรณ" (อาจินต์ ปัญจพรรค์, 2533)

"เรือสุพรรณ เป็นของตระกูลกรรมทูต" (ชัย เรื่องศิลป์, 2522)

"เรือสายนี้เอาตมาเคยเดินทางไปจากท่าเตียน-สุพรรณ บ่อย ๆ เขาเรียกเรือกะซังเป็ดกะซังไก่ เพราะว่าชั้นล่างบรรทุกของ เป็ด ไก่ ส่วนชั้นบนเป็นที่นั่งผู้โดยสาร" (พระมหาอุดม น. 13, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2537)

"เคยมีเรือเขียว เรือแดง เข้าไปวิ่งสายสุพรรณ แต่สู้เจ้าถิ่นไม่ได้ เขาชนจริง ๆ" (ณรงค์ พูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2537)

"ผู้จัดการเรือสายสุพรรณ เขาลาด ระดมหุ้นจากพ่อค้าเกือบทุกท่า แล้วออกบัตรยกเว้นค่าโดยสาร เก็บเฉพาะค่าของเท่านั้น" (ทวี พันธุ์เรือทอง, สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม 2537)

ในปีพ.ศ.2537 ยังคงมีเรือรับขนส่งสินค้าเหลืออยู่รายเดียว คือ เรือแม่ไต้ โดยมีต้นทางจากท่าเตียน (ตรงท่าเรือสุพรรณ ขอยข้างธนาคารกรุงไทย) ไปนนทบุรี-เกาะเกร็ด-คลองขนاب-ราชชะโด-บางไทร-เสนา-ผักไห่-วิเศษชัยชาญ

เมื่อท่าเตียนเป็นศูนย์ชุมชน เป็นท่าที่สำคัญที่สุด เป็นศูนย์กลางของการค้าขายเป็นสถานที่พบพ่อค้ากับผู้ซื้อ คดยมีสินค้าจากแหล่งผลิตต่าง ๆ ที่ส่งมาขายยังท่าเตียนดังนี้

- ข้าวโพด จะล่องจากผักไห่
- ปลา, เป็ด, ไก่ จากสุพรรณ
- ถั่ว จากอ่างทอง
- ไข่เป็ด, ไข่ไก่ จากเสนา

<p>สัญลักษณ์ แสดงท่าเรือโมดูลิตีบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด</p> <p> ● ท่าโรงโม่ ● ท่าเรือเขียว ● ท่าตรงข้าม ● ท่ากลาง </p> <p> ● ท่าตลาดท่าเตียน ● ท่าเรือสุพรรณ ● ท่าราชินี ● ท่าโรงยาเก่า </p> <p> ● ท่าเรือแดง ● ท่าสหกรณ์ ● ท่าปากคลองตลาด </p> <p> ประเภท ● เรือข้ามฟาก ● เรือโดยสาร/ขนส่ง </p>	<p style="text-align: center;">ท่าเรือโมดูลิตีบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด</p> <p> ที่มา การศึกษา </p> <p style="text-align: right;"> มาตราส่วน 1 : 3,600 </p> <p style="text-align: right;"> </p> <p style="text-align: right;"> แผนที่ 1 </p>
---	---

สัญลักษณ์

- แสดงการใช้ที่ดินยุคทำเตียนรุ่งเรือง
 - ตลาคทำเตียน
 - ตลาคมรกม
 - ที่ธรณีสงส์วัดพระเชตุพนฯ
 - วังเพ็ญพชมน์
 - วังจักรพงษ์

ท่าเตียน-ป่ามคลองตลาดพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

ที่มา
จากการศึกษา

มาตราส่วน

1 : 3,600

แผนที่

- ผลไม้ จากเมืองจันทบุรี ฯลฯ

จริง ๆ แล้วหัวเมืองต่าง ๆ จะนำผลิตผลทางการเกษตรเข้ามาส่งให้พ่อค้าคนกลางที่ทำเตียน แล้วเขาก็กลับก็น้ำมันก๊าด ของชำ กลับไปขายที่หัวเมืองเพราะตลาดทำเตียนมีร้านค้าส่งอยู่เป็นจำนวนมาก โดยก่อนพ.ศ.2506 (ฉะรังค์ พุทธศักราช, 2 ตุลาคม 2537) มีร้านค้าส่งภายในทำเตียนประมาณ 200 ร้าน เกือบ 100 % เป็นของคนจีน จะมีเป็นคนไทยประมาณ 20 ร้าน ต่อมาเมื่อการคมนาคมทางน้ำลดความสำคัญลง ร้านค้าต่าง ๆ เริ่มปิดตัวเองลงเนื่องจากทำเตียนจะอาศัยความได้เปรียบการค้า โดยการขนส่งทางเรือ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเป็นการขนส่งทางบกศูนย์กลางค้าส่งที่ทำเตียนก็ลดความสำคัญลง ในปี พ.ศ.2537 มีร้านค้าส่งเหลืออยู่ประมาณ 30 ร้าน

ทำเตียนเป็นศูนย์กลางของการขายส่งไปยังหัวเมืองตามลุ่มน้ำท่าจีน เจ้าพระยา และหัวเมืองทางภาคเหนือ โดยมีตลาดทรงวาดเป็นศูนย์กลางการค้าส่งให้กับหัวเมืองภาคใต้ ภาคตะวันออก ทำเตียนได้เปรียบทรงวาดที่พ่อค้าจากทรงวาดจะต้องมาซื้อพืชผลเกษตร ขณะที่ทำเตียนไปซื้อของจากทรงวาดน้อยมาก โดยพ่อค้าทำเตียนจะทำหน้าที่รวบรวมสินค้าต่าง ๆ จากหลายแหล่ง ไม่ว่าจะเป็นการไปซื้อจากแหล่งผลิต หรือผู้ผลิตเอามาขายให้ถึงตลาด เช่นการซื้อของชำจากทรงวาด น้ำตาลปีบจากวัดกัลยาฯ มะม่วงจากคลองบางหลวง ผลไม้จากเมืองจันทน์ที่ขึ้นเรือบริเวณท่าหน้าทรงวาด แล้วพ่อค้าจากท่าทรงวาดจะนำผลไม้มาขายที่ท่าเตียน เกี่ยวกับเขาซื้อผลิตผลการเกษตร อาหารแห้ง กลับไปขายให้กับพ่อค้าที่มาจากหัวเมืองที่ท่าทรงวาด

สภาพตลาดตอนนั้นตลาดมรดกขายของสด ทำเตียนขายผักผลไม้ของแห้ง ปัจจุบันยังมีของขายอยู่อย่างต่อเนื่อง ความคับคั่งของท่าเตียนทำให้ยุคแรก ๆ ของท่าเตียนก็มีทั้งโรงแรมร้านค้าย่อย ร้านขายอาหาร โรงรับจำนำ ตลาดสด ฯลฯ

"ร้านของฉันสมัยพ่อขาย ยังขึ้นป้ายว่า "Hotel" เลยเพื่อรับแขกที่มาพัก" (ทัศนีย์ เหลืองชูสกุล, สัมภาษณ์, 5 ตุลาคม 2537)

"บ้านอ้าวแต่ก่อนเป็นโรงรับจำนำเพ็งเล็กทำเมื่อ พ.ศ. 2500 นี้เอง" (บุญยงค์ อุภัคชร, สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม 2537)

"ว่ากันว่าท่าเตียนมีความเจริญสูงสุด เมื่อ พ.ศ. 2480-2500 เพราะพื้นที่ตลาดขยายมากขึ้น โดยพ่อค้าแม่ค้ารุกเข้าไปขายของจนถึงริมกำแพงรอบวัดโพธิ์" (จุล ดรณวิจิตรเกษม, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2537)

เมื่อมีเกียฮ้อมมีด็บ มีรุ่งเรื่องฮ้อมมีเส้อมสูญ เวลาที่ผ่านไปศูนย์ชุมชนท่าเตียนได้คลายความสำคัญเพราะความเจริญของการคมนาคมทางบกทำให้เศรษฐกิจของย่านท่าเตียนลงเหลือแต่ขายสินค้าส่งของชำ ผลิตภัณฑ์ของแห้ง จากทะเล เท่านั้นที่พอจะเป็นสายน้ำหล่อเลี้ยงท่าเตียนไม่ให้เหือดแห้ง

1.2.3. ลักษณะทางสังคม การเคลื่อนตัวของประชาคมน้ำเข้าสู่ประชาคมบก จะเป็นคำตอบที่ดีที่สุดของท่าเตียน ชัย เรื่องศิลป์ (2522) กล่าวถึงสภาพสังคมริมน้ำว่า

มีฝรั่งคนหนึ่งชื่อ เฟรเดริก อาเทอนีล เข้ามารับราชการในเมืองไทยแล้วเขียนหนังสือเรื่อง ราชธานีของประเทศสยาม พิมพ์ออกเผยแพร์ในกรุงลอนดอนเมื่อปี ค.ศ.1852 (พ.ศ. 2395) หนังสือเรื่องนี้บรรยายโฉมหน้ากรุงเทพว่าเต็มไปด้วยแพรมน้ำลำคลอง และกล่าวว่ามีแพบ้าน และแพค้าขายในกรุงเทพฯ มีประมาณ 70,000 แพร นายเทาน์เซนต์ แฮริส ราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย ซึ่งเข้ามาในกรุงเทพฯ เมื่อต้นปีพ.ศ. 2399 สนใจเรื่องนี้มาก จึงทำการสอบสวนหาความจริงเกี่ยวกับจำนวนแพในกรุงเทพฯ ในที่สุดก็รู้ว่านายนิลเขียนเกินความจริงมาก เพราะแพในกรุงเทพฯ เท่าที่เขาเห็นมีอยู่ประมาณ 7,000 แพรเท่านั้น ต่อจากนี้ไม่กี่ปี หมอปรัดเลได้เขียนเรื่องแพในกรุงเทพฯ ลงในหนังสือพิมพ์บางกอกกาลเลนดรายปี จะเป็นปีใดไม่ทราบได้เขียนว่าแพในกรุงเทพฯ

มี 700 แพ เมื่อครั้งข้าพเจ้าเป็นเด็กอยู่วัดอรุณราชวรารามในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 นั้นเคยนั่งเรือไปกับท่านพระครูผู้เป็นอาจารย์หลายสิบหน เคยไปตามคลองบางกอกใหญ่ และคลองบางกอกน้อยหลายต่อหลายครั้ง จำได้ว่าเห็นแพค้าขายอยู่ริมคลองทั้งสองนี้ชั่วแต่ตอนปากคลองเท่านั้น แพทางคลองบางกอกน้อยกลุ่มใหญ่ที่สุดอยู่ริมฝั่งด้านเหนือที่มีมัสยิดของนิกายสุหนี่ตั้งอยู่ เจ้าของแพเห็นจะเป็นชาวไทยอิสลามแทบทั้งหมด ส่วนแพทางคลองบางกอกใหญ่นั้น กลุ่มใหญ่อยู่ทางฝั่งใต้ด้านวัดกัลยาณมิตรและกุฎีจีน เจ้าของแพเป็นจีนและคนไทยเชื้อจีนแทบทั้งหมด เพราะกุฎีจีนเป็นหมู่บ้านชาวจีนเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอยุธยา ส่วนตามริมแม่น้ำเจ้าพระยานั้น ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นแพเลย ถ้าหากยังมีก็เห็นจะมีอยู่หรือมแหร้มมากนี้แสดงว่าแพค้าขายลดจำนวนลงไปจากสมัยรัชกาลที่ 4 อย่างมาก การที่มีเรือกำปั่นไฟเข้ามาเล่นในแม่น้ำเดือนละหลาย ๆ ลำ ทำความเสียหายให้แก่แพริมน้ำที่ใช้เป็นร้านค้าขายเป็นอันมาก ถึงแพจะไม่แตกหักพังทะลาย แต่สินค้าที่วางขายก็ดี และเรือลูกค้าที่มาติดต่อกับแพก็ดี เป็นอันตรายยับเยินเสียมากต่อมากเพราะได้คลื่นไม่ไหว คนที่นอนในแพก็ไม่มีความสุขเหมือนแต่ก่อน เพราะคลื่นซัดแพให้โคลงเคลงราวกับแผ่นดินไหว เพราะเหตุดังนี้คนที่ค้าขายตามแพจึงย้ายไปค้าขายตามริมถนนมากขึ้นเป็นลำดับ เมื่อคนอยากค้าขายริมถนน พวกเจ้าของที่ดินริมถนนจึงปลูกห้องแถวตึกแถว และร้านค้าสนองความต้องการ ถนนและตรอกที่เปลี่ยว ๆ ก็ค่อยมีคนพลุกพล่านมากขึ้นหลายตายเป็นกว่าแต่ก่อน

ลักษณะสังคมโดยทั่วไปของท่าเตียนในยุคนี้จะมีลักษณะของชีวิตของผู้คนสัญจรและคนในท้องถิ่นท่าเตียน วิถีชีวิตของคนสัญจรอาจจะเป็นพ่อค้า คนทำงานที่เกี่ยวข้องกับท่าเตียน อาทิ

อนาคตของเด็กกะลาสี คือเจ้าอีนายท้าย อนาคตของนายท้าย คือ นายท่า ซึ่งชีวิตบั้นปลายอาจเป็นเจ้าของห้องแถวริมแม่น้ำก็ได้ หรือตกต่ำเป็นยามเฝ้าตลาดกับความฝันของอินทินิเญย คือเจ้าของเรือโยงขนาดย่อม รับลากจูงเรือพ่วงแล้วเปิดอู่

ซ่อมเครื่องเรือและขายอะไหล่บนฝั่ง ความตั้งใจของกุกคือ เป็นเจ้าของร้านอาหาร
ในตลาดริมน้ำ และเขามักเป็นได้ตามนั้น (อาจินต์ ปัญจพรรค์, 2533)

"ปู่ฉันเป็นกุกทำเรือเมล์ ก็ขึ้นมาจับจองร้านริมน้ำที่ทำเตียนขาย
อาหาร แล้วพ่อฉันก็มาแข่งตีก ขายอาหาร ปัจจุบันฉันก็ขายอาหารที่ตีกหลังนี้"
(ทัศนีย์ เหลืองชูสกุล, สัมภาษณ์, 5 ตุลาคม 2537)

สภาพทางสังคมเดิมเป็นลักษณะสังคมน้ำ ที่มีสภาพชีวิตหลากหลาย
หลาย ตามแต่วิถีของแต่ละชีวิต สังคมทำเตียนก็เปลี่ยนจากสังคมน้ำ เปลี่ยนเป็น
สังคมบก แต่สังคมบกทำเตียน ยังมีความเกี่ยวข้องกับน้ำจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้
นั้นความแตกต่างระหว่างสังคมดั้งเดิมหมดไปนับตั้งแต่การเลิกทาส แต่ลูกหลาน
ทาสวัดโพธิ์ที่คงเหลืออยู่ก็ยังคงอาศัยที่ตีกเช่าวัดโพธิ์

สังคมทำเตียนเจริญรุ่งเรืองมาได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลงานของกุก
จีนผู้ซึ่งเดินทางแสวงหาโชคลาภในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา "กุกจีนสมัยก่อน ขยันเก็บเงิน
ส่งให้พ่อแม่ที่เมืองจีน...รู้จักสร้างเนื้อสร้างตัว...เวลานอน ก็นอนที่โกดัง ไข่เตียง
เปลไม่เหมือนกุกีทุกวันนี้แบกของที่ คิมที..." (ทัศนีย์ เหลืองชูสกุล, สัมภาษณ์, 5
ตุลาคม 2537)

วิถีชีวิตของคนในสังคมทำเตียนจะเป็นสังคมแห่งความสามัคคี ซึ่ง
เป็นผลสืบเนื่องจากความเป็นเครือญาติ ความรู้สึกร่วมในชุมชน "ที่นี่ไม่ว่าจะเป็น
ไฟไหม้ ขโมย ชาวทำเตียนจะร่วมกันเต็มความสามารถเป็นผลจากการรวมกลุ่ม
ของชาวทำเตียนที่ทำไว้แต่ดั้งเดิม" (บุญยงค์ อุภักคร, สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม
2537) โดยที่มีสมาคมชาวทำเตียนตั้งขึ้นเพื่อดูแลงานด้านงานศพ ช่วยเหลือยาม
ตกทุกข์ได้ยาก นอกจากนั้นศูนย์รวมน้ำใจและศูนย์รวมแห่งศรัทธาคือความเชื่อ
ศัทธิราในเจ้าพ่อทำเตียน (เจ้าพ่อตันไทร) เจ้าพ่อสาสติ วัดพระเชตุพน สามสิ่ง
นี้ได้สร้างชุมชนทำเตียนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

"งานบูชาเจ้าพ่อ จักริว 2 ครั้ง/ปี ช่วงเดือนธันวาคมและตอน
ตรุษจีน... งานประจำปีวัดโพธิ์ ตอนงานสงกรานต์ คนทำเดียนก็ร่วมงานทุกคน"
(ประภา เอี่ยมฤทธิ์, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2537)

"งานประจำปีวัดโพธิ์เพิ่งจะเลิกจัดไปเมื่อก่อนสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ 4-5 ปี
ประมาณพ.ศ. 2512-13 เลิกจัดเพราะไม่คุ้มกับความเสียหาย เพราะการจัดงานมัก
จะทำให้ข้าวของในวัดเสียหาย วัตถุสิ่งของในวัดมีคุณค่าและการซ่อมแซมใช้งบ
ประมาณสูง" (จุล ธรุณวิจิตรเกษม, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2537)

ในสภาพสังคมหลากหลาย ท่ามกลางความมั่งคั่ง ความฝัน ความยุ่ง
เหยิง มุมเล็ก ๆ มุมหนึ่งของสังคมทำเดียนที่คล้ายกับสังคมอื่น คือการเป็นที่อยู่
ของทั้งคนดีและคนไม่ดี “ นักเลง ” คืออีกมุมหนึ่งของทำเดียนได้ปรากฏให้สา
ธารณชนเห็นอยู่ตลอดเวลาที่ผ่านมา "นักเลง" พื้นฐานของนักเลงย่อมาจากผู้
ที่มีเงินทอง มีอำนาจราชศักดิ์ ที่จะปกป้องคนในอาณัติให้ปลอดภัย จากประวัติ
พบว่าเมื่อ 100 ปีก่อน มีนักเลงที่มีอิทธิพลในย่านทำเดียน-บางลำพู-สามแยก
คือ หม่อมมนพ (สวัสดิ์ จันทน์, 2518) ต่อมาในยุคหลังสงคราม มีชื่อของนักเลงผู้
โด่งดัง คือ นายนิศย์ ทำเดียน ถึงยุคกวาดล้างในสมัยท่านจอมพลสฤษดิ์ รัชชต์
นายนิศย์ ทำเดียน นักเลงผู้มีชื่อเสียงโด่งดังก็ไม่พ้นการถูกจับเข้าคุก

“ พระเอกนิศย์ นี่เขาไม่รังแกคนทำเดียน เขากลับดูแลนะ” (ทัศนีย์
เหลือองชูสกุล, สัมภาษณ์, 5 ตุลาคม 2537)

"สมัยนั้นพี่ชายข้าคุมทำเดียน ไอ้นิศย์มันก็มาอยู่กับข้าที่ตึกแถวริมน้ำ"
(พระบุญธรรม เขมियो, สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2537)

ทำเดียนดินแดนความฝันของคนชนบทที่มาบางกอก ความฝันของชาวจีน
จากแผ่นดินใหญ่ ความฝันของนายท้ายเรือ กู้กท้ายเรือ พ่อค้าชาวไทย-จีน เด็ก
ท้ายเรือกุลี ยาก คนเข็นผัก และนักเลง เขาเลือกแล้วที่จะสร้างฝันที่ทำเดียน

1.2.4. ลักษณะทางประชากร ในระยะแรกของการตั้งตลาด บริเวณ

ทำเตียนเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทย ซึ่งเป็นบ่าวไพร่ และชาวบ้านที่อยู่ริมน้ำ เคลื่อนที่ขึ้นมาสู่บก (ชัย เรื่องศิลป์, 2522) ระยะเวลาที่ชาวจีนเข้ามาเมืองไทยมากขึ้น เพราะพ่อค้าชาวจีนมักจะจ้างลูกจ้างเป็นชาวจีน "พ่อของฉันก็ช่วยเหลือคนมามาก พี่น้องก็มากินนอนที่นี่ หางานให้ ทำไปต่างด้าวให้..." (ทัศนีย์ เหลืองชูสกุล, สัมภาษณ์, 5 ตุลาคม 2537)

ชาวจีนเข้ามาอยู่ในท่าเตียนมาก จนถึงกับตั้งโรงเรียนโพธิ์พิทยากร ที่เปิดสอนภาษาจีนด้วยแต่ปัจจุบันโรงเรียนได้เลิกกิจการ (ปัจจุบันใช้เป็นที่ทำการ สมาคมชาวท่าเตียนและมีโต๊ะสนุกเกอร์ด้วย) ในประมาณ พ.ศ.2535 เนื่องจากชาวจีนไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียน เพราะมีค่านิยมใหม่ที่ให้บุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในละแวกนั้นเช่นโรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนราชินี และโรงเรียนที่มีชื่อเสียงอื่นๆ ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่สมัยก่อนบุตรชาวจีนจะถูกบังคับเรียนภาษาจีน ผู้ปกครองจึงส่งบุตรเข้าเรียนในโรงเรียนจีน แต่กาลเวลาและความรู้สึกที่สำนึกว่าตนเองเป็นคนไทยได้เปลี่ยนแปลงความคิดชาตินิยมดังกล่าว

นอกจากนั้นประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ท่าเตียนยังมีบรรดาพ่อค้าแม่ค้าชาวสวน จากหัวเมืองก็เข้ามาค้าขายที่ท่าเตียนบ้างเหมือนกันดังนั้นประชากรที่ท่าเตียนจะมีลักษณะผสมผสานระหว่างชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยในท้องถิ่น และชาวไทยจากหัวเมือง ที่เกี่ยวข้องกับท่าเตียน

2. ปากคลองตลาด

ชื่อปากคลองตลาด มีมาแต่ครั้งใด ก็ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัด แต่คำว่า "ปากคลอง" เป็นชื่อแสดงที่ตั้ง ว่าตั้งอยู่บริเวณปากคลองตอนที่จะบรรจบกับแม่น้ำชื่อ "ตลาด" ก็แสดงว่าที่บริเวณปากคลองนี้เป็นตลาด จึงมีนามเรียกขานว่าปากคลองตลาด คลองนี้ชื่อดั้งเดิม คือ คลองคูเมืองเดิม ซึ่งขุดขึ้นสมัยกรุงธนบุรี โดยชื่อปัจจุบันเรียกว่า "คลองหลอด" แท้จริงแล้ว คลองนี้แบ่งระยะของคลองเป็น 3 ส่วนมีชื่อเรียกต่างกัน คือ ตอนแรกบริเวณบางลำพู เรียก คลองโรงไหม ตอนกลางเรียกคลองคูเมืองเดิมตอนปลายเรียกคลองตลาดดังนั้นบริเวณปากคลอง

จึงเรียกปากคลองตลาด จากหลักฐานเก่าที่สุดที่พอจะค้นได้ พบจากการอ้างอิงของ วรธรณ เรื่อง "24 ชั่วโมงทอง ที่ปากคลองตลาด" ว่าในหนังสือนิราศปากลัดของคุณหญิงเขื่อนเพชรเสนา (สัมจีน อุณหะนันท์) แต่งเมื่อ ร.ศ. 112 กล่าวไว้ว่า “ มาถึงคลองตลาดตามราษฎรเรียกถิ่นปลาเปี้ยกฉุนสั้นทนไม่ไหว” แต่ในจดหมายเหตุโทรกรกล่าวว่า คลองตลาดนี้ในสมัยกรุงธนบุรีเรียกว่า คลองใน ชุดเมื่อปีมะโรง พ.ศ. 2315 เพื่อเป็นคูเมืองของกรุงธนบุรี ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เรียกชื่อว่า ตะพานปลา ตำบลคลองหลอดตลาดใหม่ ต่อมาได้มีการประกาศยกเลิกจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ให้ราษฎรลูกค้าผู้ซึ่งเคยบรรทุกปลามาจำหน่ายขายที่ตะพานปลา ตำบลคลองหลอด ตลาดใหม่ นำเรือปลาไปจอดขึ้นท่าตะพานปลา ตำบลวัวลำพอง

จากการอ้างอิงดังกล่าวทำให้ทราบว่า เมื่อ พ.ศ. 2437 มีการเรียกบริเวณนี้ว่า ปากคลองตลาด จากการสัมภาษณ์ของผู้คนในชุมชน ทราบว่าบริเวณนี้เดิมเป็นตลาดน้ำขนาดเล็ก ที่ให้บริการแก่ประชาชนในละแวก และจากฝั่งคลองบางหลวง(คลองบางกอกใหญ่) ซึ่งบริเวณฝั่งคลองบางหลวงเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีผู้คนอาศัยอยู่มาก

1. ปากคลองตลาด:พ.ศ.2325-ยุคก่อนการขนส่งด้วยเรือกลไฟเพื่อการโดยสารในลำน้ำเจ้าพระยา (พ.ศ.2430)

ปากคลองตลาดในยุคการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ยังไม่มีบทบาทต่อกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเพียงพื้นที่ขายน้ำ มีป้อมจักรเพชร อยู่ด้านตะวันออกและป้อมผีเสื้ออยู่บริเวณตลาดสดปัจจุบัน มีวังอยู่ริมป้อมจักรเพชร ทำหน้าที่เป็นที่พักทัพเมืองด้านใต้

1.1. การใช้ที่ดิน ความเร่งรัดในการสร้างบ้านแปลงเมือง ต้องการที่จะให้เมืองมีความมั่นคงมากที่สุด ในเวลาที่รวดเร็วมากที่สุด เพื่อเตรียมรับศึกจากพม่า ดังนั้นศูนย์กลางของกรุงรัตนโกสินทร์จะกระจุกตัวอยู่ที่ศูนย์กลางบริเวณ

ภายในขอบเขตคลองคูเมืองมากกว่าปากคลองตลาดตั้งอยู่นอกศูนย์กลางของเมือง
ในระยะแรก ทำให้พื้นที่แถบนี้เป็นเพียงที่รินน้ำเท่านั้น

เมื่อมีการขยายเมืองออกไป และเป็นช่วงที่มีการสร้างกำแพงเมือง
มั่นคงแล้วมีการสร้างป้อมจักรเพชรบริเวณวัดราชบูรณะ และป้อมผีเสื้อ บริเวณ
ตลาดปากคลองตลาดปัจจุบัน เสมือนการเปิดพื้นที่เมือง ประกอบกับความแออัด
ของประชาชนในศูนย์กลางของเมือง มีการสร้างวังริมป้อมจักรเพชร ในรัชกาลที่
1 ซึ่งอาณาเขตวังไม่สามารถกำหนดแน่ชัด สันนิษฐานว่าคงมีอาณาเขตถึงปาก
คลองตลาดบริเวณสะพานพุทธ วังที่ 2 ที่มีการสร้างในบริเวณนี้คือวังของกรมขุน
พิทยลาภพฤฒิธาดา ซึ่งสร้างเมื่อรัชกาลที่ 3 บริเวณปากคลองตลาด แสดงให้เห็น
ว่าพื้นที่ปากคลองตลาดยังคงเป็นพื้นที่ไกลความเจริญ

1.2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ ถ้าจะกล่าวถึงด้านเศรษฐกิจแล้ว ตั้งแต่
พ.ศ. 2325-2430 ปากคลองตลาดไม่มีบทบาททางเศรษฐกิจ และมีการบันทึกไว้
น้อยมาก หลักฐานเท่าที่ค้นพบ คือนิราศปากลัด ที่กล่าวถึงการเป็นตลาดค้าปลา
ของปากคลองตลาด ซึ่งก็เป็นตลาดสดเล็ก ๆ ที่ให้บริการคนฝั่งนี้และคนฝั่งคลอง
บางหลวงเท่านั้น ซึ่งตลาดดังกล่าวมีสภาพเป็นตลาดน้ำ

1.3. ลักษณะทางสังคม ด้วยเหตุที่พื้นที่นี้เป็นที่ว่างเปล่าเป็นส่วน
ใหญ่ มีวังเจ้าอยู่ 2 วัง มีตลาดสดขายปลาที่ปากคลองตลาดคงมีความสำคัญบ้าง
เพราะเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างประชาชนในละแวกคนคลองบางหลวงกุฎีจีน
วัดกัลยาฯ ที่จะเข้ามาที่ฝั่งพระนคร แต่ก็คงเป็นเพียงท่าข้ามฟาก และตลาดสดเล็ก
ๆ ด้วยเหตุที่ความสำคัญอื่น ๆ ไม่ถูกบันทึกไว้เลย

1.4. ลักษณะทางประชากร ประชากรที่อยู่บริเวณนี้เป็นผู้คนที่อาศัย
อยู่ในวังทั้ง 2 วัง และมีผู้คนผ่านไปมาที่ข้ามเรือข้ามฟาก ระหว่างคลองบางหลวง-

พระนคร นอกจากนั้นยังมีพ่อค้าแม่ค้า ที่เอาของเล็ก ๆ น้อย ๆ มาแลกเปลี่ยนกัน
ประชากรที่นี้เกือบทั้งหมดเป็นคนไทย

2. ปากคลองตลาด: ยุคการขนส่งด้วยเรือกลไฟเพื่อการ โดยสารในลำน้ำ เจ้าพระยา (พ.ศ.2431-2537)

ยุคของความทันสมัยจากตะวันตกได้คืบคลานเข้ามาสู่สยาม แต่ปาก-
คลองตลาดก็ยังเป็นพื้นที่สงบเงียบ ยังไม่ปรากฏว่าจะเป็นที่ที่มีความสำคัญแต่
อย่างไร

2.1. การใช้ที่ดิน กาลเวลาผ่านไปหาได้ทำให้ปากคลองตลาด เป็น
ที่รู้จักของผู้คนในสมัยนั้นมากนัก ความเสื่อมโทรมของวังเจ้านายทั้ง 2 วัง บาง
ส่วนของพื้นที่มีการปลูกตึกแถว 2 ชั้น เลียบถนนอัษฎางค์ พื้นที่บางส่วนถูกสร้าง
เป็นสถานที่ราชการในรัชกาลที่ 5 จากแผนที่ซึ่งตีพิมพ์ พ.ศ. 2453 พบว่าบริเวณ
นี้มีหน่วยราชการที่สำคัญ 3 แห่ง คือ กรมท่น้ำ (กรมชลประทาน) กรม
สุขาภิบาล กรมแผนที่ทหาร ซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ ได้สร้างที่นี้เกิดจากการแลกเปลี่ยน
ที่ดินที่วังของกรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา "วังเดิมอยู่ริมแม่น้ำที่ได้ปากคลอง
ตลาด ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างวังที่ริม
ถนนเจริญกรุง ฟากเหนือตรงตลาดน้อยพระราชทานแลกวังเดิม"(กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ, 2513)

ดังนั้นพื้นที่นี้สมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นสถานที่ราชการ ผสมกับ
อาคารร้านค้าริมถนนซึ่งเป็นตึกแถว ขุนวิจิตรมาตรา (2522) ได้เล่าถึงเหตุการณ์
และการใช้ที่ดินในบริเวณนี้เมื่อประมาณ พ.ศ.2446 ดังนี้

“ ถนนจักรเพชร ตั้งต้นจากสะพานเจริญรัชปากคลองตลาดไปจนจรดคลอง
โอ่งอ่างที่มีป้อมจักรเพชรแถวปากคลองโอ่งอ่าง ป้อมนี้ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นไม่รู้ว่

อยู่ตรงไหน จากสะพานเจริญรัชฟากริมแม่น้ำ มีถนนลงไปถึงแม่น้ำเรียกว่า "ท่าปากคลองตลาด" ซึ่งฟากหนึ่งเป็นคลองตลาด อีกฟากหนึ่งเป็นตึกแถว 2 ชั้น เป็นร้านค้าพวกของสวนมาก เช่นของมาจากคลองบางหลวง และทางริมแม่น้ำได้ลงไปเป็นตลาดปลาซึ่งมาจากท่าจีนแม่กลอง ตึกแถวนี้พอถึงถนนจักรเพชรก็หักไปตามถนนจักรเพชรราว 7-8 ห้องส่วนมากเป็นร้านค้าและคนไทยอยู่มาก จำได้คลับคล้ายคลับคลาว่ามีร้านขายยาไทยของคนไทยอยู่ร้านหนึ่งชื่อ ร้านแม่เลื่อน มีชื่อเสียงมาก สุดตึกช่วงนี้เป็นทางเข้า ซึ่งเดิมดูเหมือนจะเป็นวัง (ใครจำไม่ได้) [วังกรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา:ผู้วิจัย] แล้วมาเป็นกรมแผนที่ทหารบก จากทางเข้ากรมแผนที่ไปเป็นตึกราว 7-8 ห้องแล้วหักลงไปทางแม่น้ำ เป็นท่า เรียกว่า "ท่ากลาง" ท่านี้เป็นท่าที่เงียบที่สุด ส่วนมากเป็นคนไทยอยู่ทั้งนั้นข้าพเจ้ามีเพื่อนคนหนึ่งเป็นนายทหารแพทย์ชื่อ "โตะ" (ภายหลังเป็นหลวงวิคตอไปสร์อะไรจำไม่ได้) อยู่ที่ท่านี้ กับนายทหารแพทย์อีกคนหนึ่ง นึกชื่อไม่ออกอยู่ที่นี้เหมือนกัน

อีกฟากหนึ่งก็เป็นตึกแถวอย่างเดียวกัน หักเลี้ยวไปตามถนนจักรเพชรราว 7-8 ห้อง ก็เป็นท่าที่มีตึกแถว อีกเรียกว่า "ท่าโรงยาเก่า" ตึกหัวมุมทางตะวันตกเป็น 3 ชั้นและหัวมุมทางตะวันออกก็เป็น 3 ชั้น ตอนข้าพเจ้าไปอยู่ที่ท่าโรงยาอยู่ที่ตึก 3 ชั้น ทางตะวันออก ส่วนตึก 3 ชั้นทางตะวันตกเป็นที่อยู่ของพระศรีธรรมาธิราช นายทหารคนสนิทของทูลกระหม่อมจักรพงษ์ ท่านี้เป็นท่าที่คนไทยอยู่แทบทั้งหมดเหมือนกัน คนญี่ปุ่นช่วงซักรีดที่ข้าพเจ้าเคยเล่ามาแล้ว ก็อยู่ที่ท่านี้เป็นท่าที่คนไปมามาก ออกจะครึกครื้นไม่เงียบเหงาเหมือนท่ากลาง แต่ไม่อะอะจ้อแจเหมือนท่าปากคลองตลาด"

ท่ามกลางความสับสนของสภาพเศรษฐกิจโลกและสังคม การเมืองของไทยช่วง พ.ศ. 2470-2480 มีการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิในที่ดิน และมีการก่อสร้างอาคารหลายลักษณะ อาทิมีการสร้างโรงเรียน "ชินเงินฮั่ว" บริเวณตลาดยอดพิมานในปัจจุบัน โรงเรียนอำนวยการศิลป์ บริเวณตลาดสดปากคลองตลาดปัจจุบันนอกจากนั้นยังมีท่าเรือข้ามฟากทำให้พื้นที่นี้มีการคมนาคมที่สะดวก แต่ก็ยังเป็นพื้นที่สถาบันราชการและที่พักอาศัยการบริการเล็กน้อย ยุคปฏิวัติของปากคลองตลาด เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2495 มีการย้ายโรงเรียนอำนวยการศิลป์ประกอบกับ

ตลาดทำเตียนเจริญมาถึงจุดสูงสุด จากการสัมภาษณ์พบว่าเมื่อทำเตียนถึงจุดเสื่อมโทรมเนื่องจากพื้นที่ไม่พอ ความสกปรกของพื้นที่ ทำให้ทางราชการต้องการย้ายกิจกรรมการค้าออกไปยังปากคลองตลาด โดยมีการชักชวน กลวิธีการดึงคูใจต่าง ๆ แม้กระทั่งการใช้กำลัง

ความแออัดและจอแจยิ่งขึ้น เพราะขนาดของตลาดเดิมไม่สามารถรองรับการขยายตัวทางการค้าที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะที่ริมกำแพงวัดโพธิ์ (ทำเตียน) และทำโรงโมมีพ่อค้าแม่ค้าขายผักสดต่าง ๆ กันอยู่เป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งมีการสร้างที่พักเพิ่มขึ้นในบริเวณดังกล่าวด้วย เป็นเหตุ ให้บริเวณพระอารามหลวงที่เก่าแก่สวยงาม เป็นที่เคารพสักการะของคนไทยอีกทั้งเป็นสถานที่ที่ชาวต่างประเทศเที่ยวชมอยู่เป็นประจำ มีแต่ความสกปรก รุงรังไม่เป็นระเบียบ เป็นการทำลายทัศนียภาพอันสวยงามและความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ครั้นทางการจะไล่ไม่ให้ขาย แม่ค้าพ่อค้าก็จะเดือดร้อนไม่มีที่ขาย รัฐบาลในสมัยนั้นซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี จึงมีมติจัดตั้งองค์การตลาดขึ้นที่ปากคลองตลาด เมื่อ พ.ศ. 2496 โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจัดตลาดสาธารณะที่มีอยู่เดิมให้ถูกสุขลักษณะและทันสมัย ตลอดจนทั้งจัดและส่งเสริมการผลิตโภคภัณฑ์ให้เพียงพอแก่ความต้องการของตลาดและจัดการขนส่งไปสู่ตลาดให้เป็นไปโดยสะดวก

รัฐบาลได้จัดซื้อที่ดินจำนวน 5 ไร่ 3 งาน 96.5 ตารางวา และตัวตลาดจากธนาคารกรุงเทพในราคา 15 ล้านบาท โดยอาศัยเงินกู้จากธนาคารออมสินและได้อนุมัติเงินจากงบประมาณแผ่นดินจำนวน 2 ล้านบาท สำหรับเป็นทุนดำเนินการแก่องค์การตลาด แล้วโยกย้ายพ่อค้าแม่ค้าที่ขายอยู่ริมกำแพงวัดโพธิ์ และทำโรงโมมาขาย ณ ตลาดขององค์การตลาดนี้ นอกจากนั้นรัฐบาลยังถือโอกาสย้ายตลาดผักสดกรมภูเรศ (ตลาดเก่า) จากเขาวราชमारวมอยู่ด้วย เพราะทำเลที่ตั้งเหมาะสม การคมนาคมสะดวกทั้งทางน้ำและทางบก

การย้ายหาบเร่ แผงลอยไปขายที่ตลาดปากคลองตลาดทำให้นับแต่นั้นปากคลองตลาด เริ่มมีบทบาทในฐานะตลาดค้าส่ง ผักสด ผลไม้ ดอกไม้ รัศมีของปากคลองตลาดเริ่มฉายแสงหลังจากที่ถูกทำเทียบนับมากกว่า 100 ปี

2.2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ เริ่มยุคที่สองนี้ ปากคลองตลาดยังคงเป็นสถานที่ราชการ โรงยาฝิ่น ร้านค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ มีท่าเรือข้ามฟากไปฝั่งธนบุรี ความสำคัญของปากคลองตลาดเด่นชัดเมื่อกลับมาเป็นตลาดค้าส่ง ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญที่สุดในตลาด ตั้งแต่ พ.ศ. 2506 เป็นต้นมา

2.3 ลักษณะทางสังคม ในระยะแรกของยุค ในพื้นที่นี้มีความหลากหลายน้อย เนื่องจากเป็นชุมชนคนไทยเกือบ 100% เนื่องจากพื้นที่นี้ส่วนมากเป็นโรงเรียน การค้าบริการเล็กน้อยเป็นทางผ่าน ซึ่งมีผู้คนมีความผูกพันกับชุมชนน้อย ไม่มีการเกาะกลุ่มไม่มีความเป็นเครือญาติ เนื่องจากต่างคนต่างมาอยู่ พ.ศ. 2496 มีการสร้างตลาดสดที่พื้นที่นี้ คนพลุกพล่าน ความหลากหลายของสังคมที่นี่ก็เริ่มขึ้น การค้าขายที่ปากคลองตลาดเริ่มคึกคัก เมื่อ พ.ศ. 2506 ที่พ่อค้าแม่ค้าย้ายจากตลาดมรกตมาอยู่ที่นี่ อย่างไรก็ตามวิถีชีวิต กิจกรรมทางสังคมของที่นี่ก็ยังมีเพียงงานบุญประเพณีตามเทศกาล หาได้มีงานยิ่งใหญ่เหมือนท่าเตียน

จากการเติบโตของปากคลองตลาดที่ข้ามขั้นตอน คือมีการเติบโตอย่างวูบวาบ 2-3 ครั้ง แล้วจึงจะถึงขั้นที่จะโตต่อไปเรื่อย ๆ ผู้คนที่อาศัยอยู่จะเปลี่ยนหน้าเข้ามา ไม่เหมือนท่าเตียนที่ค่อย ๆ พัฒนา ทำให้คนในชุมชนไม่มีความรู้สึกว่ามีเปลี่ยนแปลง ยังคงวิถีทางสังคมของชาวท่าเตียนไว้ได้

2.4 ลักษณะทางประชากร ยุคของการตั้งปากคลองตลาด พ.ศ. 2496 พบว่าส่วนมากคนไทยเข้ามาจับจองแผงสำหรับค้าขาย พ.ศ. 2506 พ่อค้าแม่ค้าบางส่วนจากตลาดมรกตย้ายเข้ามาขาย ส่วนมากเป็นคนจีน ปัจจุบันมีความหลากหลายระหว่างชาวไทยเชื้อสายจีน กับชาวไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา ส่วนกลุ่มผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่เป็นประชาชนจากจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการศึกษาประวัติความเป็นมา และการเปลี่ยนแปลงในอดีตของ
ท่าเตียน-ปากคลองตลาด ทั้งช่วงการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-ถึงยุค
ก่อนมีการใช้เรือกลไฟเพื่อการโดยสารในลำน้ำเจ้าพระยา (พ.ศ.2430) และช่วง
ของการมีเรือกลไฟใช้เพื่อการโดยสารในลำน้ำเจ้าพระยา(พ.ศ.2431) ถึงพ.ศ. 2537
ทำให้มองเห็นภาพของท่าเตียน-ปากคลองตลาด แต่เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัด
และเพื่อจะได้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่นี้ จำต้องเข้าใจสภาพ
ปัจจุบันที่เกิดขึ้นด้วย โดยจะได้ศึกษาในบทต่อไป

นอกจากนี้ในบริเวณตึกแถวใกล้เคียงกับตลาดท่าเตียนใกล้วังจักรพงษ์ยังเป็นแหล่งจำหน่ายน้ำมันเบนซิน มะพร้าว น้ำตาลปี๊บและอาหารจากทะเล จึงทำให้มีกิจกรรมเกี่ยวเนื่องต่อมาคือการขุดมะพร้าว และการเกี่ยวน้ำมันมะพร้าวซึ่งคัดแปลงอาคารพาณิชย์-พักอาศัยเป็นโรงงานขนาดย่อมเพื่อประกอบอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนดังกล่าวและบางส่วนของอาคารถูกใช้เป็นโกดังสินค้า อย่างไรก็ตามภายในตลาดท่าเตียนนอกจากกิจกรรมการซื้อขายแล้ว ยังใช้เป็นที่พักอาศัยในสภาพของแหล่งเสื่อมโทรม และกิจการการค้าบางส่วนได้ขยายตัวออกมายังทางเท้าและที่ว่างสาธารณะ

ตลาดยอดพิมานและตลาดองค์การฯ สินค้าหลักได้แก่ผักสดและผลไม้ อย่างไรก็ตามบริเวณทางเท้าของถนนและซอยในบริเวณปากคลองตลาด มีการตั้งวางหาบเร่แผงลอยที่มีได้ทำสัญญาเช่ากับเจ้าของตลาดอีกเป็นจำนวนมากส่วนตึกแถวด้านถนนอัษฎางค์บริเวณตลาดปากคลองตลาด มีการใช้พื้นที่เป็นโกดังสินค้าและบริษัทขนส่งเพื่อกระจายผลผลิตไปยังส่วนต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดอื่น ๆ ในภูมิภาค

นอกจากนั้นบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาดยังเป็นบริเวณที่มีกิจกรรมการขนส่งสินค้าแต่ในบริเวณท่าเตียนจะมีมากกว่า เพราะมีบริษัทรับขนส่งทางเรือและบริการรับส่งสินค้าทางรถยนต์ไปยังหัวเมือง กิจกรรมการขนส่งสินค้าเหล่านี้มีเพื่อส่งออกไปยังพื้นที่ภายในกรุงเทพมหานครและในภูมิภาคอื่น ๆ ส่วนใหญ่ใช้ในการขนส่งทางบกซึ่งมีบริษัทขนส่งสินค้าตั้งอยู่ในพื้นที่ศึกษาหลายแห่ง ส่วนการขนส่งทางเรือประชาชนที่ใช้เส้นทางนี้ ได้แก่ผู้ที่อยู่ทางด้านฝั่งธนบุรีและจังหวัดในภาคกลาง เช่น นนทบุรี อยุธยา สุพรรณบุรี เป็นต้น การขนส่งทางเรือนอกจากใช้ในการขนส่งสินค้าแล้วยังมีท่าเรือหางยาวจอร์รับส่งผู้โดยสารและสินค้าให้กับประชาชนในละแวกคลองบางกอกน้อยกับท่าเตียนและปากคลองตลาด

2. กิจกรรมด้านการศึกษา กิจกรรมด้านการศึกษา ได้แก่สถาบันการศึกษาซึ่งพื้นที่นี้มีโรงเรียนที่มีชื่อเสียง มีทั้งนักเรียนไปกลับและประจำคือ โรงเรียนราชินี

1. การใช้ที่ดิน บริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด มีการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เพื่อพาณิชยกรรม รองลงมาเป็นที่พักอาศัย อาคารต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษาส่วนมากมีสภาพเก่าไม่ค่อยมีการปรับปรุง ลักษณะอาคารส่วนใหญ่สร้างด้วยคอนกรีต รองลงมาเป็นไม้ พื้นที่แปลงที่ดินมีขนาดเล็ก ความสูงของอาคารในบริเวณนี้เฉลี่ยสูงประมาณ 2 ชั้น ปัจจุบันมีอาคารจำนวนมากที่ปิดว่างไว้ ซึ่งเดิมอาคารเหล่านี้เคยใช้ประกอบการค้า เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพเศรษฐกิจ และสภาพการจราจรไม่สะดวก ทำให้การค้าขายไม่สะดวกด้วย จึงมีร้านค้าจำนวนมากที่เคลื่อนย้ายไปประกอบร้านค้าในพื้นที่อื่น ๆ เช่นตลาดสี่มุมเมือง ทำให้อาคารเหล่านี้ปิดว่าง

จากการศึกษาพื้นที่ในบริเวณนี้ทั้งหมด มีพื้นที่ประมาณ 75.22 ไร่ มีรายละเอียดการใช้ที่ดินตามลำดับดังนี้

1. พาณิชยกรรม มีพื้นที่ประมาณ 41.83 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 55.6 ของพื้นที่ทั้งหมด ลักษณะอาคารส่วนมากเป็นตึกแถว สภาพเก่า ความสูง 2-3 ชั้น การใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชยกรรมกระจายอยู่ริมถนนมหาราช ถนนจักรเพชร ตามถนนซอยต่าง ๆ แต่รวมตัวกันหนาแน่นอยู่บริเวณตลาดท่าเตียนตลาดยอดพิมาน ตลาดองค์การตลาดปากคลองและตลาดสะพานพุทธ นอกจากตลาดทั้ง 4 แห่งนี้แล้วบริเวณโดยรอบตลาดประกอบด้วยตึกแถวซึ่งประกอบการค้าขายผลิตผลทางการเกษตร

2. คลังสินค้า มีพื้นที่ประมาณ 4.13 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 5.5 ของพื้นที่ทั้งหมด ลักษณะอาคารส่วนใหญ่เป็นตึกแถว ความสูง 2-3 ชั้น สภาพค่อนข้างเก่า จะอยู่บริเวณรอบ ๆ ตลาดและพื้นที่ที่เคยเป็นวังเพ็ญพัฒน์ จะเป็นคลังสินค้าเกือบทั้งสิ้น

ทำเต็ม-ปากคลองตลาด:พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

แสดง การใช้ที่ดินบริเวณทำเต็ม-ปากคลองตลาด พ.ศ.2537

- พาณิชยกรรม
- ที่พักอาศัย
- คัดังสินค้า
- การศึกษา
- อุตสาหกรรม
- ราชการ

ที่มา : กองผังเมือง กทม.และการสำรวจเพิ่ม

มาตราส่วน 1 : 3,600

แผนที่ 12

ตารางที่ 4.1 แสดงการใช้ที่ดินบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด พ.ศ.2537

ประเภทการใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
พักอาศัย	6.34	8.4
พาณิชยกรรม	41.83	55.6
อุตสาหกรรม	2.01	2.6
คลังสินค้า	4.13	5.5
สถาบันราชการ	2.5	3.4
สถาบันการศึกษา	11.5	15.3
พื้นที่อื่น ๆ (ถนน ศาสนสถาน ฯ)	6.91	9.2
รวม	75.22	100

ที่มา: กองผังเมือง กทม.และการสำรวจเพิ่ม

3. อุตสาหกรรม มีพื้นที่ประมาณ 2.01 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.6 ของพื้นที่ทั้งหมด ลักษณะอาคารเป็นตึกแถว ความสูง 2 ชั้น สภาพปานกลาง ชั้นล่างของอาคารจะประกอบกิจกรรมทางอุตสาหกรรม ส่วนชั้นบนใช้เป็นที่อยู่อาศัย

4. พักอาศัย มีพื้นที่ประมาณ 6.34 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 8.4 ของพื้นที่ทั้งหมด ลักษณะอาคารส่วนใหญ่เป็นตึกแถว ความสูงเฉลี่ย 2 ชั้น สภาพเก่า ที่พักอาศัยที่เป็นบ้านเดี่ยวมีแห่งเดียวคือ บ้านจักรพงษ์ ซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 อาคารเป็นตึก สภาพปานกลาง

5. สถาบันการศึกษา มีพื้นที่ประมาณ 11.5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 15.3 ของพื้นที่ทั้งหมด ได้แก่ โรงเรียนราชินี อาคารเรียนส่วนใหญ่เป็นตึก ความสูง 2-4 ชั้น สภาพใหม่และปานกลาง

6. สถาบันราชการ มีพื้นที่ประมาณ 2.5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.4 ของพื้นที่ทั้งหมด ได้แก่ สถานฝึกและอบรมเด็กเยาวชนหญิง (บ้านปรางค์) ของศาลคดีและเยาวชนกลาง ลักษณะอาคารเป็นตึก ความสูงเฉลี่ย 2 ชั้น มีสภาพปานกลาง

7. อื่น ๆ มีพื้นที่รวมประมาณ 6.91 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 9.2 ของพื้นที่ทั้งหมด ลักษณะอาคารส่วนใหญ่เป็นตึก สภาพเก่า ความสูงเฉลี่ย 2 ชั้น เป็นการใช้ที่ดินเพื่อถนน ตรอกซอยศาลเจ้า และอาคารปิดวาง ซึ่งกระจายตัวอยู่ทั่วไปในบริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด

2. **กรรมสิทธิ์ที่ดิน** บริเวณท่าเตียน มีพื้นที่ประมาณ 75.22 ไร่ เป็นพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ 65.90 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 87.6 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่ง มีผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ดังนี้

1. ที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีพื้นที่ประมาณ 7.50 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 11.4 ของพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ทั้งหมดเป็นที่ตั้งของตลาดท่าเตียนและตึกแถวโดยรอบ

2. ที่ดินของส่วนราชการ มีพื้นที่ประมาณ 6.74 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 10.2 ของพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ทั้งหมด เป็นที่ตั้งของบ้านปรางค์ (ที่ราชพัสดุ) และที่ดินขององค์การตลาด กระทรวงมหาดไทย เป็นพื้นที่บริเวณตลาดองค์การตลาดปากคลองตลาดตั้งอยู่ที่ถนนจักรเพชร

3. ที่ดินของวัด มีพื้นที่ประมาณ 3.30 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 5.0 ของพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ทั้งหมดเป็นที่ตั้งของ บริเวณที่จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเป็นที่ตั้งตึกแถว

4. ที่ดินของเอกชน มีพื้นที่ประมาณ 57.68 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 73.4 ของพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ทั้งหมด เป็นที่ตั้งของโรงเรียนราชินี บ้านจักรพงษ์ ตึกแถวระหว่างซอยท่าเตียนและซอยประตูนกยูง ตึกแถวระหว่างซอยเพ็ญพัฒน์ และบ้านจักรพงษ์ ส่วนบริเวณปากคลองตลาดมีกรรมสิทธิ์ที่ดินที่สำคัญ คือ ที่ดินของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา มีพื้นที่ 9.547 ไร่ เป็นที่ตั้งของตลาดยอดพิมาน ซึ่งตั้งอยู่ที่ถนนจักรเพชร นอกนั้นเป็นที่ดินรายย่อย ซึ่งเป็นที่พักอาศัยพาณิชยกรรม และคลังสินค้า

3. การคมนาคม การคมนาคมในบริเวณท่าเตียน ปากคลองตลาด แบ่งออกเป็น 2 ระบบ คือการคมนาคมทางบก และการคมนาคมทางน้ำ

การคมนาคมทางบก มีถนนสำคัญ ๆ หลายประเภท โดยแยกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนมหาธาตุ มีผิวการจราจร กว้างประมาณ 12 เมตร ความยาวตามพื้นที่ศึกษาจากหน้าโรงเรียนราชินีถึงธนาคารกรุงเทพสาขาท่าเตียน ช่วงที่ถนนมหาธาตุบรรจบกับถนนท้ายวังประมาณ 540 เมตรถนนสายนี้เป็นถนนขนาด 4 ช่องทางแต่ตามสภาพที่เป็นจริงสามารถใช้ได้เพียง 3 ช่องทางเท่านั้นในบริเวณนี้มีรถบรรทุกมาจอดขนถ่ายสินค้าอยู่ตลอดทั้งวัน ถนนจักรเพชร มีผิวการจราจรกว้างประมาณ 10 เมตร ความยาวตามพื้นที่ศึกษาจากหน้าตลาดปากคลองตลาดจนถึงบริเวณที่ติดกับถนนอัษฎางค์ประมาณ 300 เมตรถนนสายนี้จัดให้มีการเดินรถทางเดียวและมีช่องทางเดินรถ 4 ช่องทาง

2. ถนนซอย ในบริเวณท่าเตียน มีถนนช่วงที่แยกจากถนนมหาธาตุไปท่าหน้าหรือสิ้นสุดที่ริมน้ำ มีซอยที่สำคัญ 6 ซอย คือ ซอยท่าเตียน ซอยประตูนกยูง ซอยสหกรณ์ 1-4 มีความกว้างประมาณ 7-10 เมตรยาวประมาณ 80 เมตร ซึ่ง

ถนนซอยดังกล่าวทำหน้าที่เป็นทางเข้าออกเท่านั้น และยังใช้เป็นที่จอดรถขนส่งสินค้าด้วย

บริเวณปากคลองตลาด มีถนนซอย ได้แก่ ซอยท่ากลางและซอยโรงยาเก่า ซึ่งมีความกว้างประมาณ 7-10 เมตร และมีความยาวประมาณ 150-170 เมตร ถนนซอยนี้ส่วนหนึ่งใช้เป็นที่จอดรถขนส่งสินค้า อีกส่วนหนึ่งใช้เป็นที่จอดรถของผู้ซื้อขายสินค้าและการขนส่งสินค้าโดยรถเข็น

ระบบทางเดินเท้าริมถนนมหาราช-จักรเพชร มีทางเท้าตลอดตั้งแต่ทำเตียนถึงปากคลองตลาด สภาพปัจจุบันทางเท้าริมถนนมหาราชกว้างประมาณ 5 เมตร มีการวางหาบเร่อยู่บริเวณหน้าตลาดทำเตียนแต่หลังจากนั้นจนถึงโรงเรียนราชินี สามารถใช้ในการสัญจรได้สะดวก

ส่วนทางเดินเท้าในบริเวณปากคลองตลาด ก่อให้เกิดปัญหาความไม่เป็นระเบียบ ความแออัดและความไม่สะดวกในการสัญจร ทั้งนี้เนื่องมาจากมีการวางหาบเร่แผงลอยและการเข็นรถเข็นบนทางเท้าจากการสำรวจลักษณะ และการใช้ทางเท้า พบว่าถนนจักรเพชรมีขนาดกว้าง 5.70 เมตร สภาพการใช้เป็นที่ตั้งหาบเร่แผงลอยตลอดด้านโดยเว้นช่องทางตรงกลางประมาณ 2.00 เมตร ใ้ไว้ให้ประชาชนสัญจรไปมาและมีการเข็นรถเข็นบนทางเท้า ทำให้การเดินเท้าเป็นไปโดยลำบาก

จากการเป็นศูนย์กลางของท่าเตียน- ปากคลองตลาด อีกทั้งยังเป็นบริเวณที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีการเคลื่อนย้ายประชากรข้ามฟากทางเรือระหว่างกรุงเทพมหานครฝั่งซ้าย (ธนบุรี) และฝั่งขวา (พระนคร) ดังนั้นบริเวณนี้จึงเป็นแหล่งรวมต้นสายรถประจำทางผ่านรวมทั้งสิ้น 13 สาย มีรถโดยสารประจำทางผ่านถึง 12 สาย ได้แก่ สาย 3, 5, 7ก, 8, 9, 10, 19, 42, 43, 53, 82ก, 82, 85 รถโดยสารประจำทางปรับอากาศผ่าน 1 สาย คือ ปอ.6 นอกจากนี้ยังมี

รถรับส่งสินค้า รถรับส่งบุตรหลานที่ศึกษาที่โรงเรียนราชินีทำให้พื้นที่ท่าเตียน-ปากคลองตลาด มีการจราจรหนาแน่นมาก

การคมนาคมทางน้ำ มีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญ โดย
การแบ่งการขนส่งทางน้ำเป็น 3 ประเภท คือ

1. เรือข้ามฟาก ระหว่างกรุงเทพ-ธนบุรี มีท่าเรือข้ามฟากดังนี้

-ท่าเรือข้ามฟากท่าโรงโม่ ระหว่างท่าเตียน-วัดอรุณฯ

-ท่าเรือข้ามฟากท่าปากคลองตลาด-กุฎีจีน-วัดกัลยาฯ

2. เรือโดยสาร สายต่าง ๆ

-เรือโดยสาร(เรือหางยาว)บางแวก-ปากคลองตลาด ใช้ทำเทียบเรือที่
ท่าปากคลองฯ

-เรือโดยสารด่วนเจ้าพระยา นนทบุรี-วัดพระยาไกร ใช้ท่าโรง
โม่และท่าราชินี

-เรือโดยสารด่วนเจ้าพระยา บ.แหลมทองจำกัด ใช้ท่าสุพรรณ
(ซอยประตูนกยูง)

3. เรือขนส่งสินค้า เป็นเรือขนส่งสินค้านำรับจ้างส่วนบุคคลใช้ท่าเตียน
ท่าเรือสุพรรณ ท่าปากคลองตลาดและท่าตลาดยอดพิมาน ปัจจุบันคงมีเรือรับส่ง
สินค้านำรับจ้างประจำตามลำน้ำเจ้าพระยา 1 ราย (เรือแม่ไต้)วิ่งจากท่าเตียน-นนทบุรี-
เกาะเกร็ด-คลองขนาน-ราชชะโด-บางไทร-เสนา-ผักไห่-วิเศษชัยชาญ

ลักษณะเศรษฐกิจและสังคม

"ท่าเตียนอยู่ได้เพราะของโชห่วย" (ของชำ) ปากคลองอยู่ได้เพราะพืช ผัก
ผลไม้ ดอกไม้ "คำกล่าวนี้คงไม่เกินความจริง ความสำคัญของท่าเตียน-ปากคลอง
ตลาดคงอยู่ที่ท่าเตียนโดยเป็นตลาดค้าส่งและค้าปลีก การค้าส่งผลิตภัณฑ์ของชำ
น้ำตาลปีบ กะปิ กุ้งปลาแห้ง ผลิตภัณฑ์น้ำมันที่บรรจุแล้วอาทิน้ำมันเครื่อง น้ำมัน
ก๊าด ส่วนที่ปากคลองตลาดเป็นศูนย์กลางการค้าผลผลิตทางการเกษตร ทุกชนิดไม่ว่า
จะเป็นผัก ผลไม้ ดอกไม้ ถั่ว ข้าวโพดฯลฯ ด้วยเหตุที่ท่าเตียน-ปากคลองตลาด
เป็นศูนย์กลางของการค้าส่งทำให้มีผู้คนหลากหลาย มีทั้งคนไทย ชาวไทยเชื้อสาย
จีน กรรมกรรับจ้างรายวัน ซึ่งเข้ามารับจ้างอยู่อย่างถาวรหรือมาทำงานเฉพาะนอก

ฤดูเก็บเกี่ยว ส่วนมากมาจากภาคอีสาน ความหลากหลายของท่าเตียน-ปากคลองตลาด ได้ส่งผลให้ที่นี่เป็นเสมือนเมืองเต็มรูปแบบ แต่ในมุมหนึ่งของท่าเตียน ยังคงมีความเอื้ออาทรแบบระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนท่าเตียน-พระวัดโพธิ์ ความเชื่อมั่นที่มีต่อเจ้าพ่อท่าเตียน-เจ้าพ่อศาสตร์ และความสามัคคีที่มีต่อการดูแลสาธารณภัยที่จะเกิดในชุมชน ที่ท่าเตียนนั้นคงมีวิถีชีวิตแบบนี้เหลืออยู่บ้าง แต่ปากคลองตลาดจะไม่มีสภาพอย่างนี้

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง

"มีเกิด มีเจริญรุ่งเรือง ย่อมมีวันเสื่อมสูญ" ความเสื่อมโทรมและกาลเวลาตลอดจนปัญหาต่าง ๆ เข้ามารุมเร้าพื้นที่นี้มากมาย ทำให้ท่าเตียน-ปากคลองตลาด มีการเปลี่ยนแปลง ท่ามกลางกระแสการพัฒนาและการอนุรักษ์ มีคำถามเสมอมาว่าพื้นที่นี้มีปัญหาและต้องแก้ไขปัญหา จริง ๆ แล้วพื้นที่นี้มีปัญหาจริงหรือ แล้วถ้ามีปัญหจะทำอย่างไร คำถามนี้กำลังต้องการคำตอบจากทุกฝ่าย หากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นลักษณะใด ๆ ก็ตาม เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่นี้ ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้ขอเสนอปัญหาและแนวทางในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ท่าเตียน-ปากคลองตลาด ผลจากการศึกษาพบว่าท่าเตียน-ปากคลองตลาดมีปัญหาดังนี้

1. ความเสื่อมโทรมของอาคาร จากเหตุผลของความชบเซาของเศรษฐกิจ เนื่องจากมีการเปลี่ยนศูนย์กลางการพาณิชยกรรมจากท่าเตียนไปยังพื้นที่อื่น ประกอบกับอายุของอาคารในบริเวณนี้มีอายุมากทำให้เจ้าของไม่มีการบำรุงรักษาอาคาร นอกจากนั้นการแข็งตึกก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้ใช้ประโยชน์จากอาคารไม่กล้าที่จะซ่อมแซมอาคารให้มีสภาพดี
2. การจราจร ถนนที่แคบเนื่องจากถนนที่สร้างไว้เมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ จึงทำให้ต้องมีการขนส่งสินค้า ประกอบกับมีสถานการศึกษาที่เด็กเหล่านั้นบังเอิญขึ้นรถโดยสารประจำทางหรือรถโรงเรียน ไม่เป็นผู้ปกครองต้องขับรถยนต์ส่วนตัวมารับส่ง และบริเวณนี้ไม่มีพื้นที่จอดรถ

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เกิดความคับคั่งของการจราจร

3. ปัญหาด้านทัศนียภาพ ความไร้ระเบียบของหาบเร่แผงลอย บริเวณหน้าตลาดทั้ง 4 ตลาด รุกล้ำทางเดินเท้า มีขยะกองอยู่ตามมุมต่าง ๆ ของตลาด ทำให้ทัศนียภาพบริเวณนั้นไม่ดี

4. ปัญหาความสับสนในการใช้ที่ดิน เนื่องจากเป็นศูนย์ชุมชนดั้งเดิม พื้นที่นี้มีการใช้ที่ดินที่หลากหลายมาก บางอาคารคลังสินค้าอยู่ชั้นบน ชั้นล่างประกอบ การพาณิชย์กรรมหรือชั้นล่างเป็นอุตสาหกรรมชั้นบนเป็นที่พัก การใช้ที่ดินมีความสับสนมาก แต่ประชาชนในพื้นที่เห็นเป็นเรื่องปกติ เขามองว่าสิ่งนี้คือวิถีชีวิตแบบไทย ๆ ของเขาเอง ความสับสนในการใช้ที่ดินท่าเตียน-ปากคลองตลาด เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของพื้นที่นี้ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในท่าเตียน-ปากคลองตลาด ต้องมีการเปลี่ยนแปลงแน่นอนไม่ว่าจะแนวคิดของ กทม. หรือคณะกรรมการอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ แต่อย่างไรก็ตามหากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่และเหตุผลทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งความเป็นไปได้ของการพัฒนาที่ต้องนำมาร่วมพิจารณาด้วย เหตุผลทั้ง 4 ประการ จะทำให้ท่าเตียน-ปากคลองตลาดมีการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย

แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์

การพัฒนาและอนุรักษ์ พื้นที่ปากคลองตลาด-ท่าเตียนจะต้องศึกษาข้อบัญญัติ กรุงเทพมหานคร และผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับท่าเตียนปากคลองตลาดเพราะจะทำให้ทราบเจตนารมณ์ของการออกข้อบัญญัติ ผังเมืองรวมว่าต้องการอนุรักษ์โบราณสถานและบริเวณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของกรุงรัตนโกสินทร์

มีผู้ให้แนวคิดในการพัฒนาและอนุรักษ์มากมาย งานวิจัยนี้ไม่ได้เน้นถึงแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ เพียงต้องการเสนอแนวทางเพื่อที่จะให้คุณค่าของปากคลอง-ตลาด-ท่าเตียนสูงเด่นยิ่งขึ้น และไม่ต้องการให้ท่าเตียน-ปากคลองตลาดถูกเปลี่ยนแปลงไปมากเกินไปจนอาจจะทำให้ท่าเตียน-ปากคลองตลาดเหลือแต่ชื่อเพื่อให้การพัฒนาและอนุรักษ์ ท่าเตียน-ปากคลองตลาด เป็นไปในทางที่เหมาะสม ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางในการพัฒนาและอนุรักษ์ดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อต้องการให้ท่าเตียน-ปากคลองตลาดคงอยู่
2. เพื่อต้องการให้คนรุ่นหลังได้รับทราบรับรู้ ชื่อของท่าเตียน-ปากคลองตลาด
3. รักษาทัศนียภาพ และภูมิทัศน์ของกรุงรัตนโกสินทร์

แนวทาง

1. ดำเนินการจัดระเบียบพื้นที่ริมน้ำทั้งหมดและจัดสร้างท่าเรือเพื่อให้เป็นศูนย์กลางทางการคมนาคมตามลำน้ำเจ้าพระยา
2. ปรับปรุงตลาดท่าเตียน ให้มีสภาพที่ถูกต้องสุขลักษณะ
3. บริเวณตึกแถวที่เคยเป็นตลาดมรดก และวังเพ็ญพัฒน์ ให้ย้ายกิจการการค้าส่งออกให้หมดโดยห้ามรถบรรทุกทุกชนิดเข้าพื้นที่
4. เสนอให้วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามหรือตึกแถว โกดังบริเวณที่

• สัญลักษณ์

แสดงอาคารอนุรักษ์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

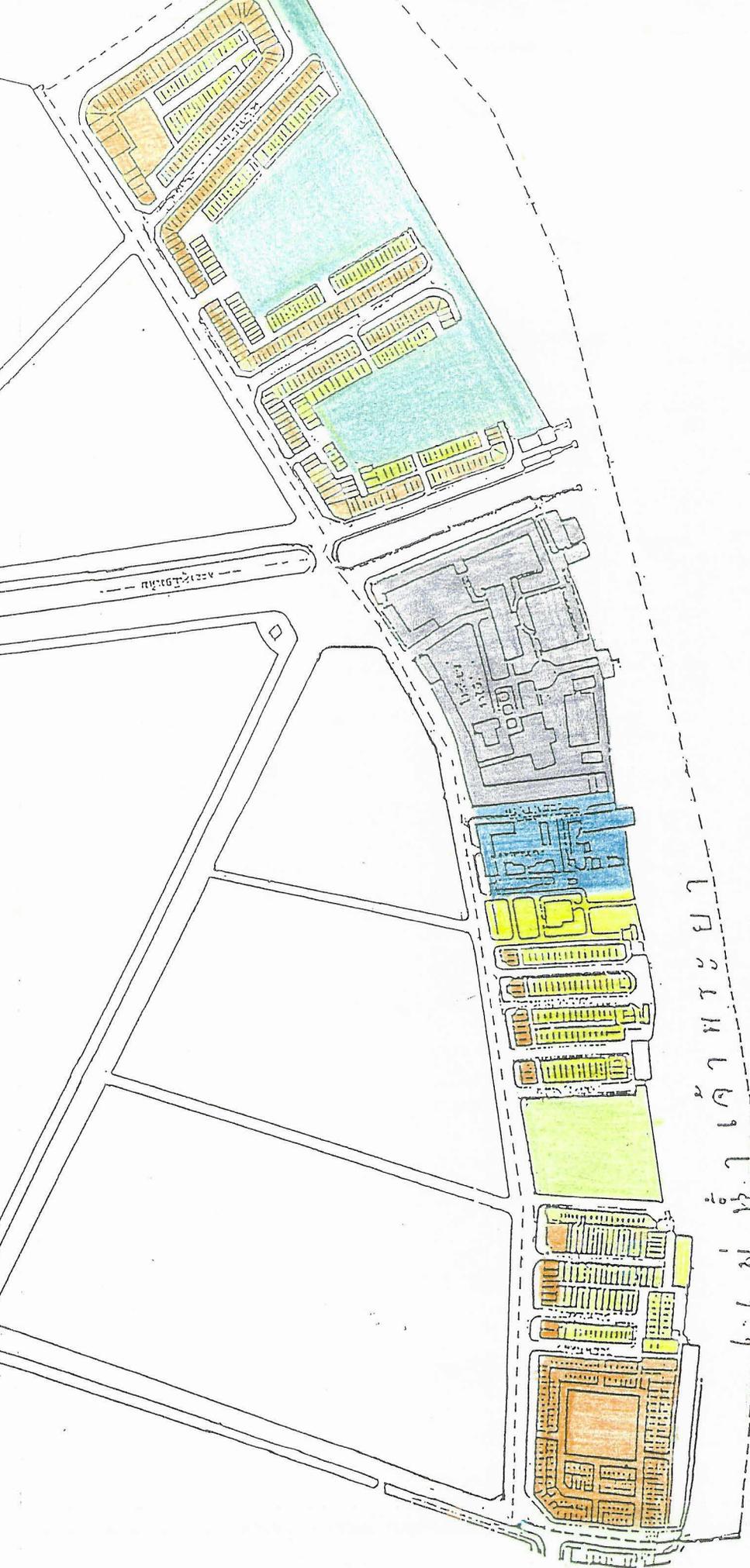
พื้นที่
กองผังเมือง กทม.

มาตราส่วน

1 : 3,600

แผ่น

โรงเรียนเจ้าพระยา

แสดง แนวทางการปรับปรุงการใช้ที่ดิน

- พาณิชยกรรม ● ราชการ ● การศึกษา
- ที่อยู่อาศัย ● พื้นที่สีเขียว(สวนสาธารณะ)
- ที่ดินรณนิสงฆ์ใช้เป็นพื้นที่จอดรถ อาคารพักอาศัย
- และขายสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยว

ทำเดียน-ปากคลองตลาด:พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

ที่มา : จากการศึกษา

มาตราส่วน 1 : 3,600

แผนที่ 15

บทที่ 5

สรุป

การศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของท่าเตียน-ปากคลองตลาด ด้วยวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าทำให้มองเห็นภาพของท่าเตียน-ปากคลองตลาด จากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้มองเห็นมุมมองต่าง ๆ จนเกิดความรู้สึกหวงแหนพื้นที่นี้ อยากให้ท่าเตียน-ปากคลองตลาด ยังคงปรากฏให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปที่นี่คือ ศูนย์ชุมชนที่เก่าแก่และยิ่งใหญ่มากที่สุดแห่งหนึ่งของ กรุงเทพมหานครในช่วงเวลาหนึ่ง ถึงแม้กาลเวลาจะทำให้ความสำคัญของศูนย์ชุมชนนี้ลดลง

ท่าเตียน-ปากคลองตลาด เดิมเป็นตลาดน้ำที่อาศัยเส้นทางทางน้ำในการขนส่งสินค้าเป็นหลักมาก่อน ต่อเมื่อการคมนาคมทางบกมีบทบาทมากขึ้น ตลาดน้ำจึงค่อย ๆ พัฒนามาเป็นตลาดบก มีการสร้างอาคารถาวรขึ้นในลักษณะตึกแถวล้อมรอบตลาดไว้ภายใน ผู้คนใช้ประกอบการค้าและอยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่น ปัจจุบันเป็นตลาดสำคัญระดับประเทศโดยบริเวณปากคลองตลาดเป็นศูนย์รวมของพืชผัก ผลไม้ และดอกไม้นานาชนิด ส่วนบริเวณท่าเตียนเป็นย่านการค้าอาหารแห่งอาหารจากทะเลบางชนิด ลักษณะการใช้ที่ดินของทั้งสองบริเวณ นอกจากกิจกรรมหลักของย่านคือการค้าขายแล้ว ยังมีการใช้ที่ดินประเภทโกดังเก็บสินค้าเพื่อส่งต่อไปยังที่อื่น ๆ การใช้ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา สถานที่ราชการ

จากความสำคัญของย่านการค้าทั้งสองแห่ง ก่อให้เกิดการขนส่งสินค้าเข้าและออกภายในบริเวณนี้อยู่ตลอดเวลา และเมื่อการคมนาคมทางบกสะดวก

สบายยิ่งกว่าทางน้ำที่เคยใช้กันอยู่ตลอดมาในอดีต ทำให้การขนส่งสินค้า
 ในบริเวณนี้เปลี่ยนมาใช้รถบรรทุกกันมากขึ้น เจ้าของกิจการขนส่งทางรถบรรทุก
 ส่วนมากก็คือเจ้าของกิจการการขนส่งทางเรือ เมื่อการขนส่งทางเรือลดความ
 สำคัญ มีการปรับเปลี่ยนมาประกอบกิจการขนส่งโดยใช้รถบรรทุก อีกทั้งมีกิจ
 กรรมอื่น ๆ ที่ดึงดูดให้มีการเดินทางเข้ามาในพื้นที่อีกมาก แต่เนื่องจากบริเวณนี้
 เป็นย่านเมืองเก่าถนนหนทางมีลักษณะแคบ ประกอบกับมีโบราณสถานสำคัญ
 ๆ มากมายอยู่ในบริเวณ จึงเกิดปัญหาต่างๆ ตามมาได้แก่ปัญหาความสับสนวุ่นวาย
 ของกิจกรรมในพื้นที่ ซึ่งขัดกับหลักการการอนุรักษ์พื้นที่หัวแหวนของกรุง
 รัตนโกสินทร์ การบังคับบังคับทัศนียภาพของโบราณสถาน ปัญหาการจราจร การสั่น
 สะเทือนของพื้นที่ที่เกิดจากรถบรรทุกต่อโบราณสถาน เป็นต้น

แนวทางการพัฒนาทำเตียน-ปากคลองตลาดมีหลายแนวทาง แต่แนวทาง
 ที่จะรู้แล้วเปิดเป็นพื้นที่โล่ง จะสามารถเป็นจริงได้หรือไม่ ควรมีการประสาน
 แนวคิดและคำนึงถึงความเป็นไปได้ พร้อมทั้งฟังเสียงประชาชนในพื้นที่ ฟังเสียง
 จากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ จึงจะทำให้สามารถพัฒนาทำเตียน-ปากคลอง
 ตลาดได้ แนวทางที่ผู้วิจัยเสนอแนะอาจจะไม่ใช่แนวทางที่สมบูรณ์ที่สุด แต่เป็น
 แนวทางที่เกิดจากแนวคิดที่มีพื้นฐานจากความต้องการของประชาชนในพื้นที่และ
 ผู้ที่เกี่ยวข้อง อาจจะมีพื้นฐานทางวิชาการไม่มากนัก แต่หวังว่าการพัฒนาพื้นที่
 ทำเตียน-ปากคลองตลาด ควรที่จะรับฟังเสียงจากประชาชนบ้าง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- เกียรติ จิวะกุล และคณะ. ตลาดในกรุงเทพ, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. เกิดวังปารุสก์ สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์. กรุงเทพมหานคร: พิษณุโลกการพิมพ์, 2531.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. การสัมมนาทางวิชาการเรื่องประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- เจฟฟรี ไลน์สโตน. จุฬาลงกรณ์ราชสันตติวงศ์ พระบรมราชวงศ์แห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: พิษณุโลกการพิมพ์, 2532.
- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทย สมัยพ.ศ.2352-2453 ด้านสังคม. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาการ, 2522.
- _____. ประวัติศาสตร์ไทย สมัยพ.ศ.2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาการ, 2522.
- ฒ.ผู้เฒ่า. ของเก่าเรานิยม รถไฟ-เรือเมล์-ทะเล-รถราง. กรุงเทพมหานคร: พี.วาทีนพลัทธิเคชั่น, 2532.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 26 ตำนานวังเก่า, 2513. (พิมพ์เนื่องในโอกาสงานพระราชทานเพลิงศพ พ.อ.ม.ร.ว.เล็ก กอนรต วัดโสมนัสราชวรวิหาร พ.ศ. 2513)
- ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อรุณยา. กรุงเทพมหานคร 2527. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผน กทม., 2527.
- เทพชู ทับทอง. กรุงเทพสมัยคุณปู่. กรุงเทพมหานคร: มปท., 2519.
- _____. อดีตในสยาม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นครชน, 2523.
- ธิดา สาระยา. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2529.

ปีละบาท หนึ่งบาท. การวางราคาในการควบคุมสินค้าในรูปชั่งกิโล 5. กรุงเทพมหานคร:

มปท., 2518.

ผู้ตีพิมพ์และจำหน่าย. ฐานในการพิมพ์รูปแบบและการเปลี่ยนแปลง

ในระหว่างปี (พ.ศ. 2525-2525). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

2525.

ผู้พิมพ์, กองสำนักงานปลัดกรุงเทพมหานคร. สำนักงานศึกษา-ปกครองตลาด

2536 (เอกสารพิมพ์).

การตีพิมพ์. คู่มือการวิจัยเชิงประจักษ์. กรุงเทพมหานคร: โอเคียนส์ไตร์,

2531.

การประจักษ์. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายเลื่อนผู้ก่อคุณคุณ

เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2533.

มาร์กาเร็ต. แอนน์กับพระเจ้ากรุงสยาม. แปลโดย อ.สนิทวงศ์ วรรณศรี, มหาวิทยาลัย,

2505.

ผู้ประจักษ์. งานแปลของกรมศิลปากร. งานแปลของกรมศิลปากร. พระนคร:

มปท., 2508.

อานริยง โกลน. สยามและมิชชันนารีฝรั่งเศส แปลโดย ปทุมรัตน์ วงศ์มนตรี

กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2528.

วิจิตรมาตรา, พิมพ์ 70 ปีต่อมา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์

2524.

ผู้พิมพ์พระมหามงกุฎจารีย์, พระครูปลัดและพระธรรมราชาเจ้าวัด. ประจักษ์

ผู้ประจักษ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหาดำรงการ

ราชวิทยาลัย, 2536 คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พระราชทานพิมพ์ของพระราชนัดดา (เจริญ เหมไทย).

สวัสดิ์ จันทนีย์, นาวาเอก. นิทานชาวไร่ เล่ม 1-12. กรุงเทพมหานคร: ครุสภา
2528.

ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร:
มปท, 2525.

วัดพระเชตุพนฯ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด
ศิwap, 2517 (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(ปุ่น ปุณณสิริ).

อาจินต์ ปัญงพรรค์. เข้าพ้อ-เข้าเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมึกจีน
2533.

วารสาร

วรรณ 24 ชั่วโมงทองที่ปากคลองตลาด. สารคดี 6 (มกราคม 2534) 111-119.

สรศิลป์ แพร่งสภา เรือเหลือง เรือขาว. ด้วยคุณ 23 (พฤศจิกายน 2536) 125-132.

วิทยานิพนธ์

จารุณี ศิริมั่งคะลา. การศึกษาจินตนาการกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อเป็นการอนุรักษ์และ
พัฒนา วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

สมชาย งามกาละ. ผลกระทบของเส้นทางคมนาคมต่อการใช้ที่ดินของเมือง
นครสวรรค์ วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

สัมภาษณ์

จุล ดร.ณวิจิตรเกษม, สัมภาษณ์ 6 ตุลาคม 2537.

เจ้าหน้าที่กรมศาสนา, สัมภาษณ์ 28 กันยายน 2537.

ฉรงค์ พูนทรัพย์, สัมภาษณ์ 2 ตุลาคม 2537.
ทวี พันธุ์เสื่องาม, สัมภาษณ์ 1 ตุลาคม 2537.
ท้อ พุ่มประศาสน์, สัมภาษณ์ 5 ตุลาคม 2537.
ทัศนีย์ เหลืองชูสกุล และเพื่อน, สัมภาษณ์ 5 ตุลาคม 2537.
บรรจง จรรยางามและเพื่อน, สัมภาษณ์ 10 ตุลาคม 2537.
บุญยงค์ อุ่ภักธร, สัมภาษณ์ 1 ตุลาคม 2537.
ประภา เอี่ยมฤทธิ, สัมภาษณ์ 2 ตุลาคม 2537.
พระบุญธรรม เขมิโย วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, สัมภาษณ์ 24 กันยายน 2537.
พระมหาอุดม น.13 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, สัมภาษณ์ 25 ตุลาคม 2537.
พระครูสมุห์ชม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, สัมภาษณ์ 25 ตุลาคม 2537.
สุเชษฐ์ มีทรัพย์, สัมภาษณ์ 7 ตุลาคม 2537.

ภาคผนวก

บัญชีแถบบันทึกเสียง

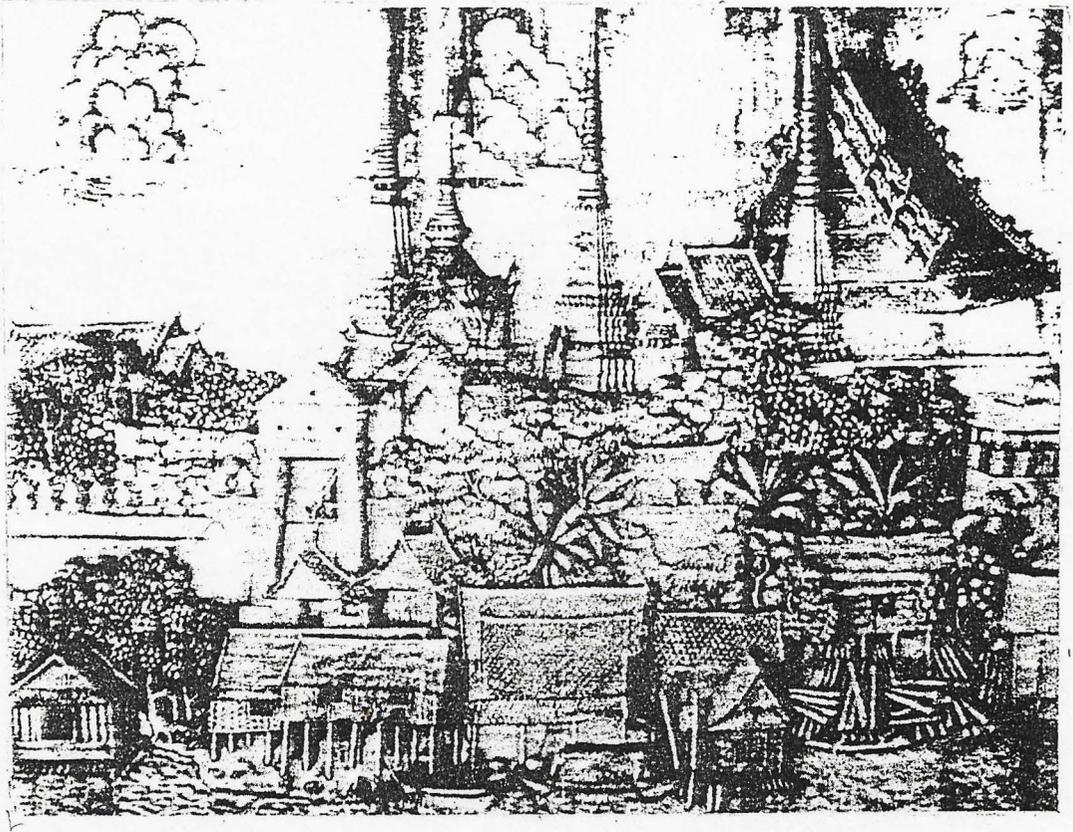
การวิจัยเรื่อง "ท่าเตียน-ปากคลองตลาด : พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง"

วิธีการวิจัย ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

โดย ว่าที่ ร.ต.อดิศักดิ์ น้อยสุวรรณ

เสนอ สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2537 - 2538

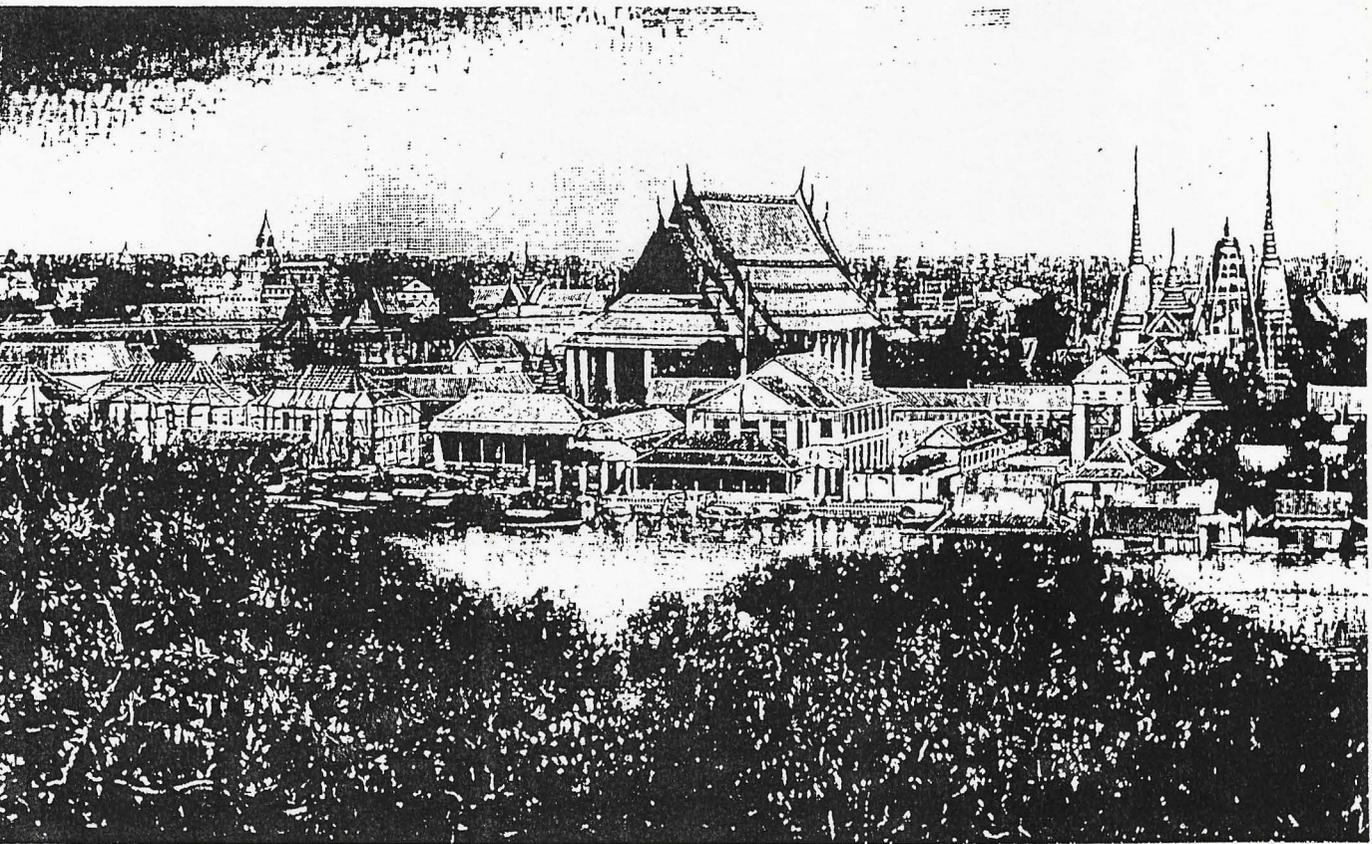
ม้วนที่	ชื่อ สกุด	วันที่สัมภาษณ์
1. A :	คุณทัศนีย์	5 ตุลาคม 2537
B :	คุณทัศนีย์	5 ตุลาคม 2537
2. A :	คุณทัศนีย์/คุณท้อ	5 ตุลาคม / 5 ตุลาคม 2537
B :	คุณบรรจง	10 ตุลาคม 2537
3. A :	พระครูสมุห์ชม/พระครูอุดม	25 ตุลาคม / 8 ตุลาคม 2537
B :	คุณทัศนีย์	5 ตุลาคม 2537
4. A :	คุณจุล	6 ตุลาคม 2537
B :	คุณจุล	6 ตุลาคม 2537
5. A :	คุณจุล	6 ตุลาคม 2537
B :	คุณจุล	6 ตุลาคม 2537
6. A :	คุณประภา	2 ตุลาคม 2537
7. A :	พระบุญธรรม	24 กันยายน 2537
B :	พระบุญธรรม	24 กันยายน 2537
8. A :	คุณทวี	1 ตุลาคม 2537
9. A :	คุณบุญยงค์	1 ตุลาคม 2537
B :	คุณบุญยงค์/คุณณรงค์	1 ตุลาคม 2537 / 2 ตุลาคม 2537

ภาพที่ 1 แสดงภาพทำเทียนเมื่อสมัยปลายรัชกาลที่ 3
(ประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2536, หน้า15)

ภาพที่ 2 แสดงภาพทำเทียนเมื่อสมัยรัชกาลที่ 4
(ประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2536, หน้า15)

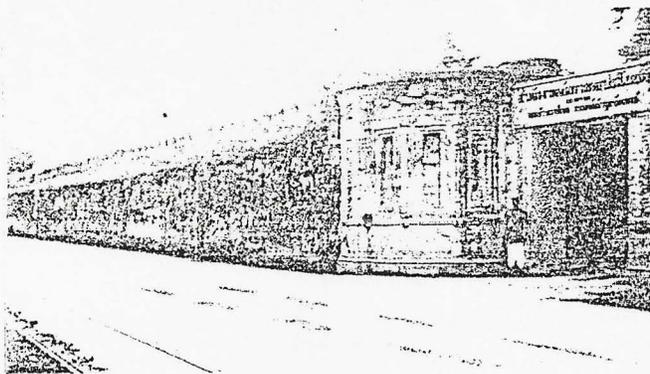
ภาพที่ 3 แสดงภาพทำเทียนเมื่อสมัยรัชกาลที่ 4
(สยามและมิชชันนารีฝรั่งเศส, 2528)

ภาพที่ 4 ณ ที่นี้อดีตคือวังเจ้าจอมมรกฏ

ภาพที่ 5 ณ ที่นี้อดีตคือวังเพ็ญพัฒน์

ภาพที่ 6 แสดงประตูทางเข้าบ้านจักรพงษ์ บริเวณท่าเตียน
จากภาพจะเห็นกำแพงเมืองและถนนที่ปรากฏคือ
ถนนมหาราช

ลุ่มอู่แช่

เลขที่ ๓๘๕/๒๓ - ๓๘๕/๒๒ ริมแม่น้ำ
ท่าเคียน ถนนเพ็ญพรมนี้ ๓ พระนคร
โทร. ๕๒๓๕๖

จำหน่ายน้ำตาลมะพร้าว อย่างดี ทุกชนิด
โปรดจำตราดาว ตรามือ ตราดาบ
ไว้ท่านจะไม่ผิดหวัง พร้อมทั้งมีหมาก
แห้ง พุดแห้งจำหน่ายด้วย ราคาเขี้ยว

โรงน้ำตาลสะอาด

เลขที่ ๒๖๖-๓๖๕ ตลาดท่าเคียน พระนคร

จำหน่าย

น้ำตาลมะพร้าวตราหัวสิงห์ทุกชนิด

โทร. ๒๑๗๑๒

ย่ง หลีก กิม กี้

เลขที่ ๓๘๕/๒๗-๒๘ ริมแม่น้ำท่าสักรณ
ถนนมหาราชซอย ๒ พระนคร โทร ๒๐๓๖๗

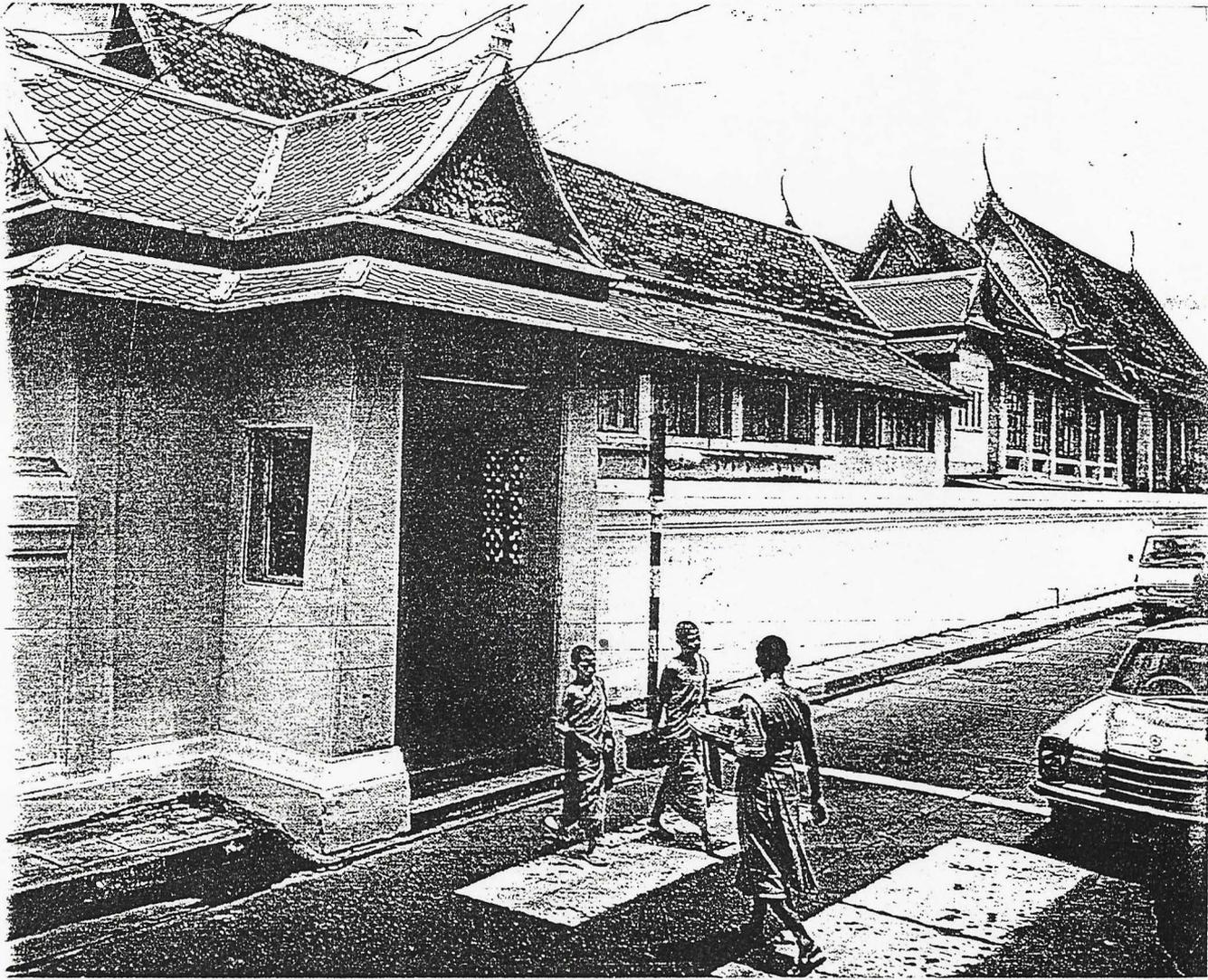
จำหน่าย

น้ำตาลมะพร้าวอย่างดีทุกชนิด
โปรดจำ ตราน้ำเต้า ตราปลา ตรายันต์ไว้
ท่านจะไม่ผิดหวัด โดยราคาเขี้ยว

ภาพที่ 7 แสดงการโฆษณาของร้านค้าบริเวณท่าเคียน เมื่อ พ.ศ. 2508

(หนังสือที่ระลึกเนื่องในงานนมัสการพระพุทธไสยาสน์

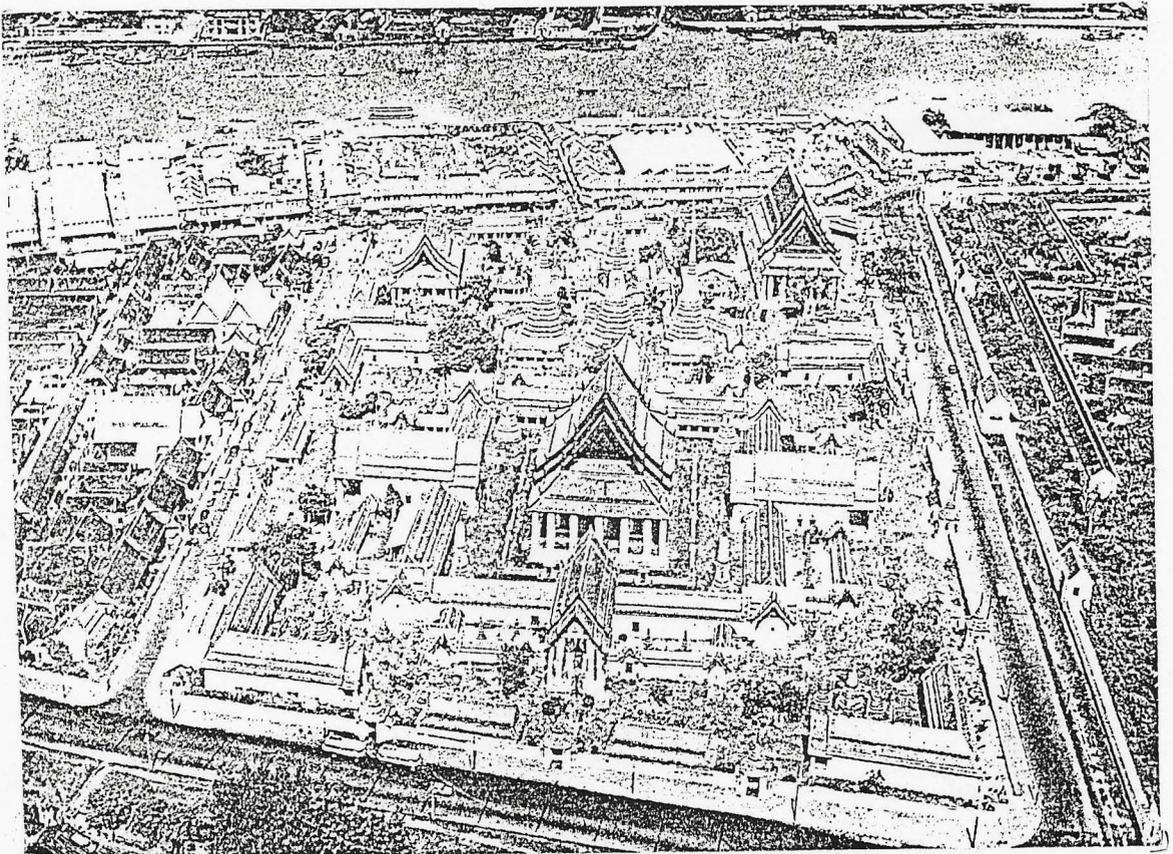
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พ.ศ.2508)

กำแพงกันเขตสังฆาวาส ภาพนี้แสดงขุมประตูดรีมูข ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของ วัดพระเชตุพน ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช รัชกาลที่ ๕ จะทรงเลิกทาส ในประเทศสยาม (ประเทศไทย) ประตูเหล่านี้มีการพิทักษ์รักษาอย่างใกล้ชิดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ผู้มีหน้าที่ คอยดูแลรักษาเรียกว่า “เลก” คือชายฉกรรจ์ ที่เป็นพลเมืองสามัญ ซึ่งสักแขนขวาโดยมีขุนนางเป็นผู้บังคับ บัญชา พวกเลกนี้ พระมหากษัตริย์ ได้โปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ทำความสะอาดในพระอารามแห่งนี้ด้วย

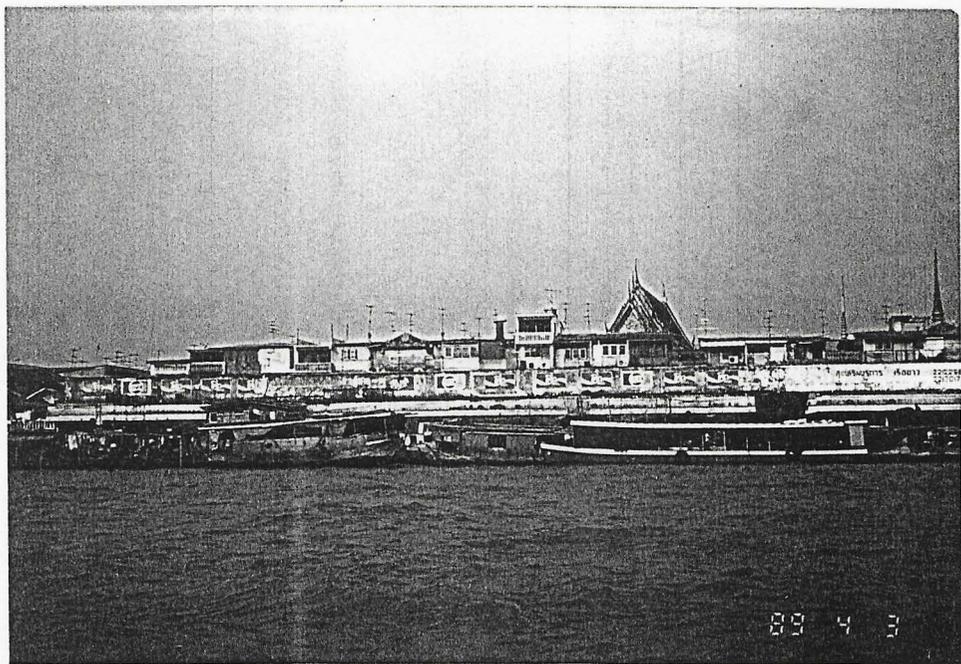
ภาพที่ 8 แสดงประตูที่ข้าพระเคยทำหน้าที่เฝ้า

(ภาพประวัติวัดโพธิ์.2533)

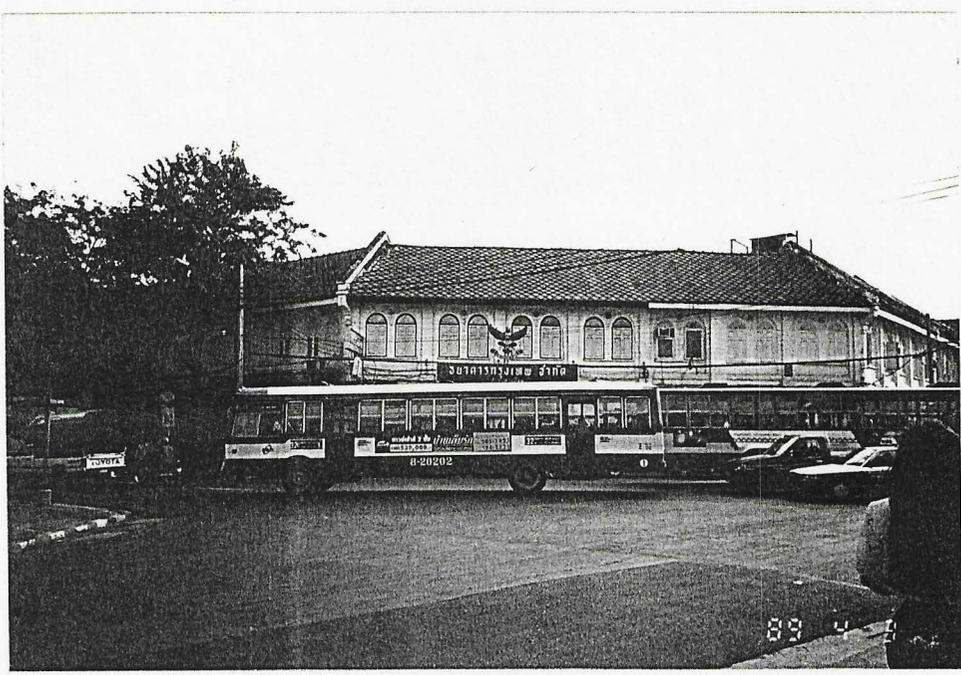

ภาพที่ 9 แสดงวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ด้านทิศตะวันออก
แสดงให้เห็นพื้นที่ทำเตียน จากภาพถ่ายทางอากาศประมาณ
พ.ศ.2494 (ประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.2536)

ท่าเตียน-ปากคลองตลาด

ภาพที่ 10 ท่าเตียน: มุมมองจากแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพที่ 11 ท่าเตียน: อาคารอนุรักษ์

การใช้ที่ดิน

ภาพที่ 12 ตลาดท่าเตียน

ภาพที่ 13 อาคารร้านค้าในบริเวณธนบุรี

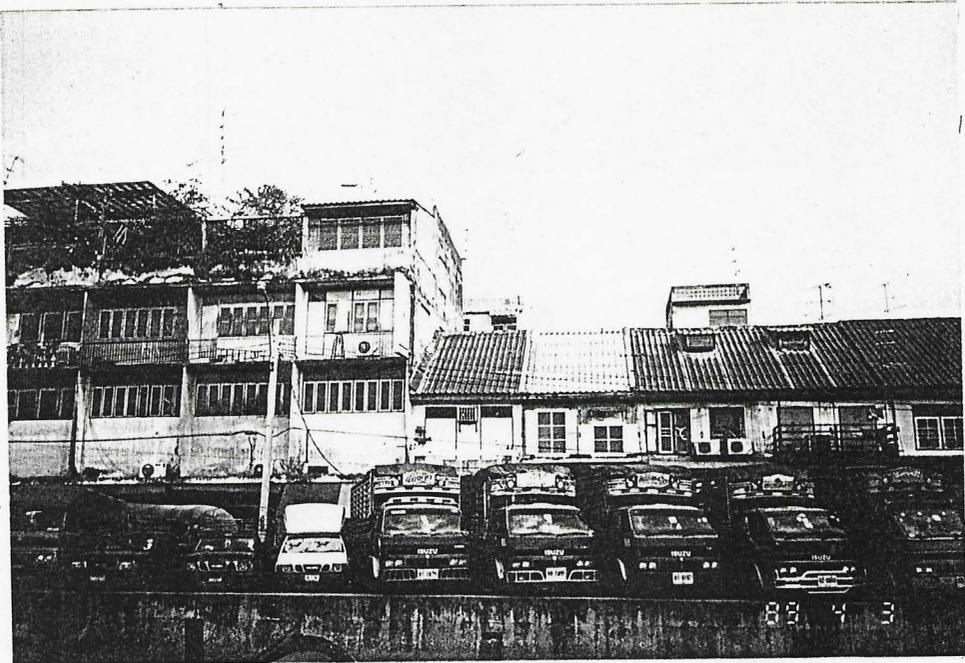
ภาพที่ 14 บ้านจักรพงษ์ (วังท่าเตียน)

ภาพที่ 15 บ้านปราณี

ภาพที่ 16 โรงเรียนราชินี

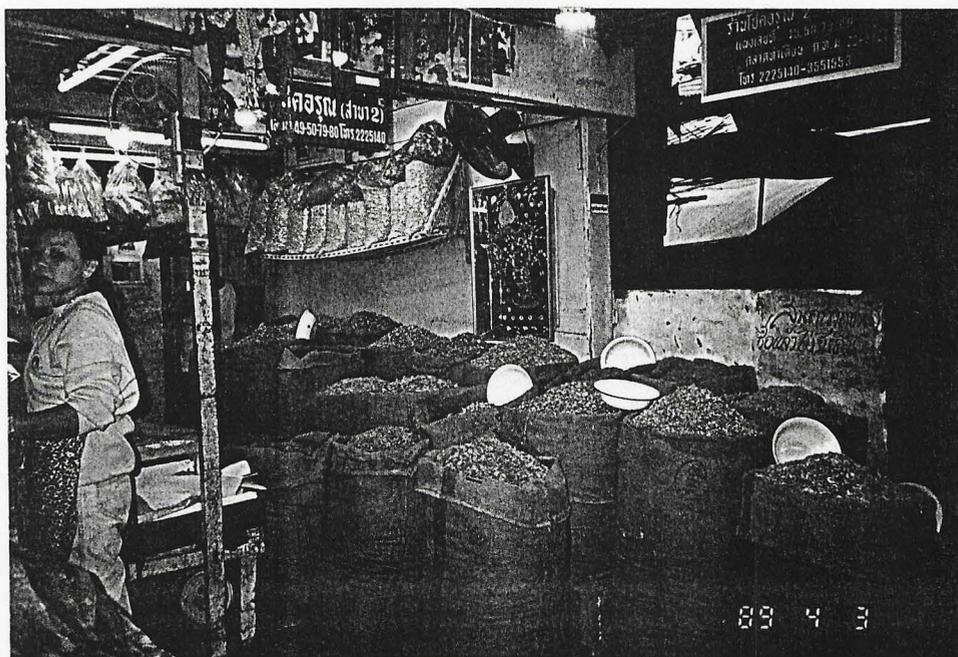

ภาพที่ 17 ปากคลองตลาด

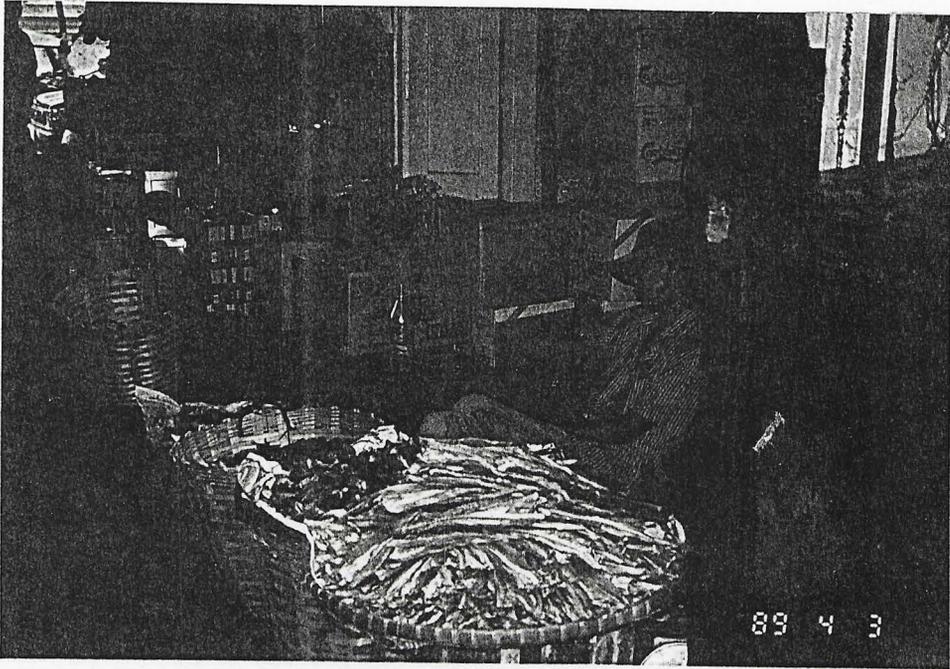
กิจกรรม

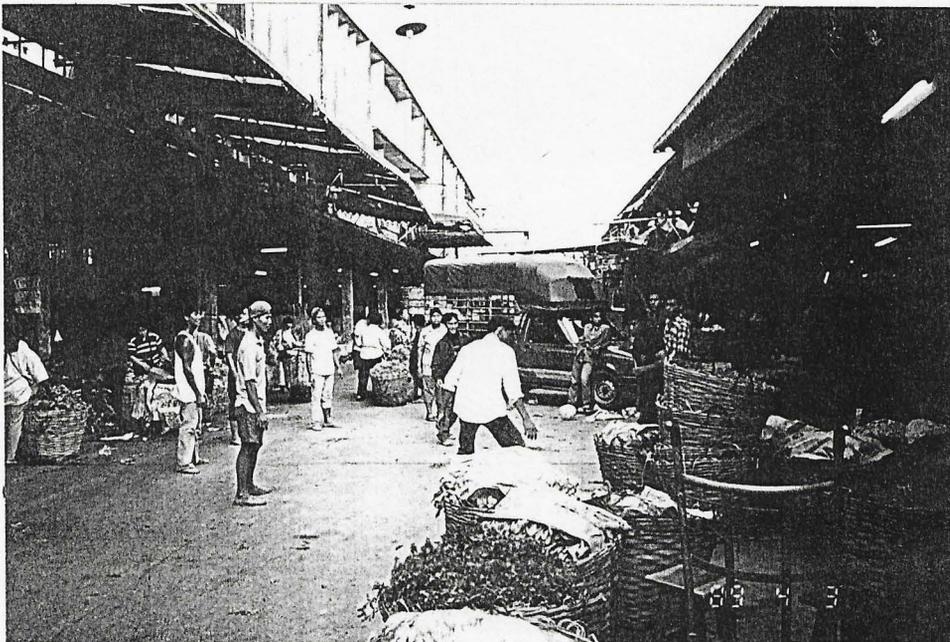
ภาพที่ 18 กิจกรรมค้าส่งสินค้า (ของชำ) จากท่าเตียนสู่ต่างจังหวัด

ภาพที่ 19 การค้าผลผลิตจากสัตว์น้ำ

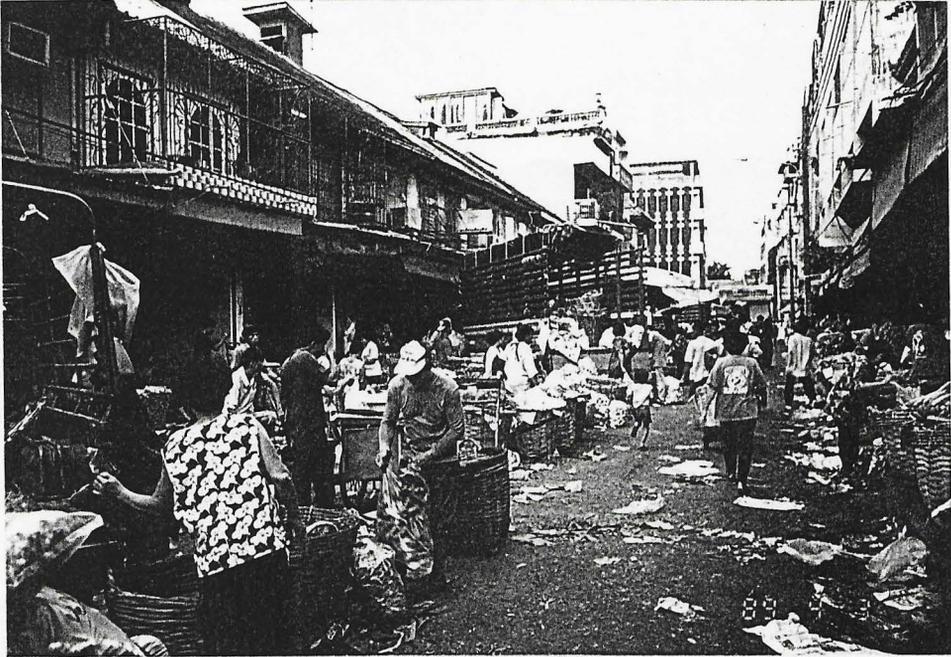

ภาพที่ 20 การค้าผลผลิตจากสัตว์น้ำ

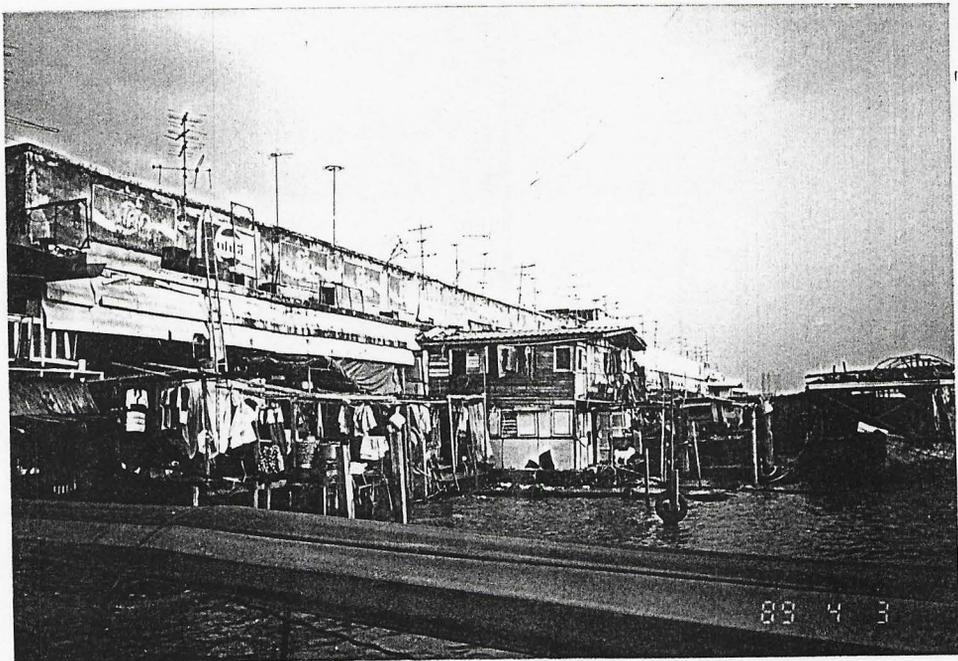

ภาพที่ 21 การค้าพืชผักและผลผลิตการเกษตรอื่น ๆ

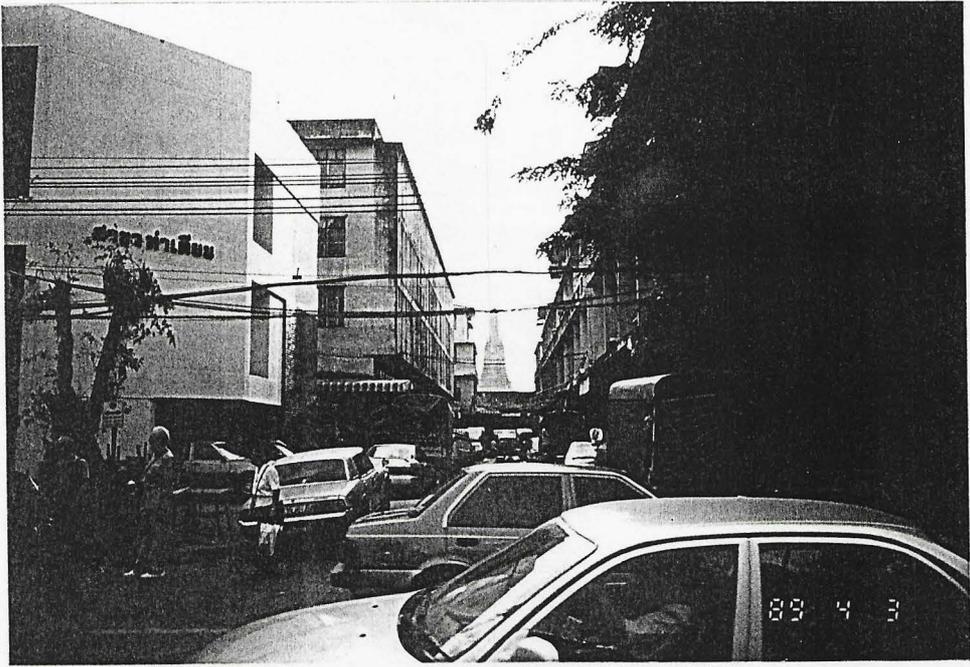
สภาพปัญหาในพื้นที่

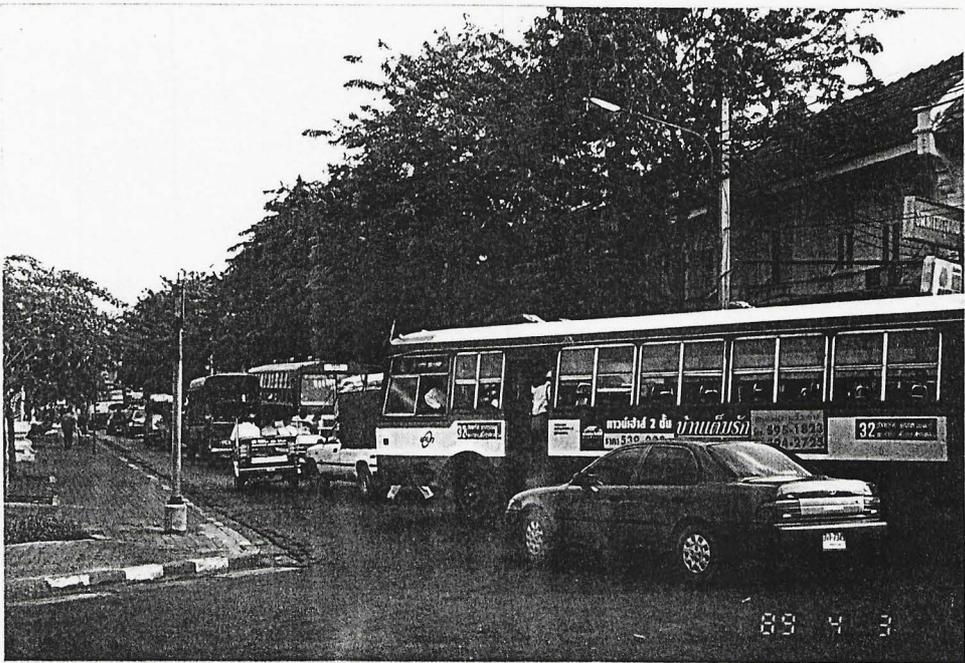
ภาพที่ 22 ความไม่เป็นระเบียบและความสกปรก : ชะยะบริเวณปากคลองตลาด

ภาพที่ 23 การรुकั้ริมน้ำ

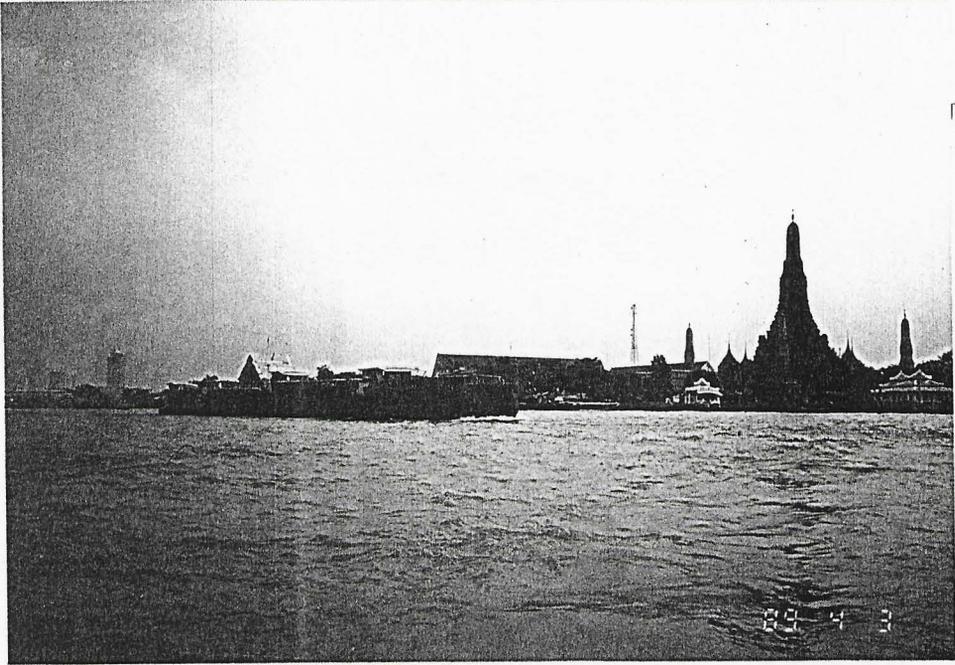

ภาพที่ 24 ไม่มีพื้นที่จอดรถ

ภาพที่ 25 การจราจรแออัด

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา

ภาพที่ 26 เปิดมุมมองเพิ่มเติมทัศนียภาพพระปรางค์วัดอรุณฯ เด่นเป็นสง่า

ภาพที่ 27 ศูนย์กลางการคมนาคมทางน้ำ

ประวัติผู้วิจัย

ว่าที่ร.ต.อดิศักดิ์ น้อยสุวรรณ เกิดเมื่อวันที่ 29 ธ.ค. 2511 ที่จังหวัดขอนแก่น

การศึกษา

พ.ศ.2533 วิทยาศาสตร์บัณฑิต(เกษตรศาสตร์) วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
พ.ศ.2535 เศรษฐศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยนครราชสีมา
พ.ศ.2538 รัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยนครราชสีมา
พ.ศ.2537 การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาฯ
พ.ศ.2538 Certificate : Urban Land Development, Management and Finance

By LRTI. Taiwan, Republic of China.

ประสบการณ์ในการทำงาน

พ.ศ.2534 นักพัฒนาชุมชน 3 สำนักงานพัฒนาชุมชนกิ่งอำเภอ
ยางสีสุราช จ.มหาสารคาม
พ.ศ.2536 เจ้าหน้าที่ฝึกอบรม 4 กองฝึกอบรม กรมการพัฒนา
ชุมชน กระทรวงมหาดไทย
พ.ศ.2537-ปัจจุบัน นักผังเมือง 4 กรมการผังเมือง
กระทรวงมหาดไทย

ประสบการณ์อื่นและผลงานทางวิชาการ

นอกจากเคยเป็นพัฒนากร ซึ่งเป็นการทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทเป็นเวลา 2 ปี และยังมีประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเมืองและชุมชนชนานเมือง ตลอดจนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

มีผลงานทางวิชาการด้านการวางแผน การพัฒนาชนบท ที่เป็นบทความได้รับการเผยแพร่ในวารสาร จุลสาร ต่าง ๆ กว่า 20 เรื่อง งานวิจัยส่วนบุคคล 3 เรื่องและที่ได้รับการสนับสนุนทุนเพื่อการวิจัยจากสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 1 เรื่อง คือทำเตียน-ปากคลองตลาด:พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง ระหว่างศึกษาระดับปริญญาโทได้รับทุนผู้ช่วยสอน (Teaching Assistant) ในปีการศึกษา 2533-2534

